

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
SCHEWTSCHENKO GESELLSHAFT DER
WISSENSHAFTEN

Ukrainian Studies   Bibliothek der Ukrainekunde
Bibliothèque D'Etudes Ukrainiennes
Vol. 22

Mykhailo Sosnovskyi

UKRAINE
IN INTERNATIONAL
RELATIONS
1945 — 1965

PROBLEMS AND PERSPECTIVES
OF UKRAINIAN FOREIGN POLICY

Published by
The Studium Research Institute, Inc.
Toronto   —   1966   —   Ottawa

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
Бібліотека Українознавства
Том 22

Михайло Сосновський

УКРАЇНА
НА МІЖНАРОДНІЙ
АРЕНІ
1945 — 1965

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

diasporiana.org.ua

Видавництво Дослідного Інституту Студіум
Торонто — 1966 — Оттава

Друкарня В-ва „Гомін України”
140 Bathurst Street, Toronto 2B, Ont.

ЗМІСТ

Передмова	7
Українська ССР і репрезентація України на між- народній арені	15
Фактична роля і позиції Української ССР: розхо- дження між теорією та практикою	28
Незалежна українська зовнішня політика і про- блема УССР	45
Чи український народ може мати власну, справді незалежну зовнішню політику і хто її може вести?	76
Заложення української зовнішньої політики	83
Властивості політичного укладу сил у світі під сучасну пору	89
Принципи і цілі советської зовнішньої політики	97
Реальні передумови советської політики	103
Зовнішня політика Сполучених Штатів Америки	119
Проекція американської зовнішньої політики на майбутнє та її недоліки	124
Західня Європа: союзник чи незалежний чинник у змаганні між США і ССР?	140
Афро-азійський бльок — невідома величина між- народної політики	148

Комуністичний Китай проти комуністичного СССР	154
Лекція з кубинської конфронтації між США і СССР	159
Закономірність перемоги національної ідеї — ви- хідна української зовнішньої політики	163
Українська визвольна боротьба і справа союзників	170
Українська визвольна концепція і Росія	179
Українсько-польські взаємини і їх важливість для Центральної та Східної Європи	186
Міжнародні організації в пляні визвольної дії за- кордоном	192
Об'єднані Нації і можливості наступу на росій- ський колоніялізм	196
Людські і матеріальні ресурси української зов- нішньої політики	204
Заключні висновки	215
Бібліографія	225
Іменний і тематичний покажчик	266
Résumé	271

ПЕРЕДМОВА

Кожна дискусія на тему української зовнішньої політики мусить, перш за все, заторкнути питання про те, чи взагалі існує українська зовнішня політика у розумінні загальнознаному в цілому світі і теж, чи нація з таким політично-державним статусом, як українська під сучасну пору, може мати (чи має) і може вести (чи веде) власну зовнішню політику.

Як знаємо, на протязі кількох останніх років Академія наук Української ССР (Сектор держави і права) і Міністерство Закордонних Справ УРСР опублікували три збірники документів, що відносяться до діяльності Української ССР на міжнародній арені, починаючи від 1945-го року. У тому ж часі, окремі советські видавництва в Україні опублікували додатково декілька книжок і брошур українською та російською мовами, у яких обговорюється питання зовнішньої політики Української ССР та її зв'язків з іноземними державами.

Всі ці документи і студії (до речі, дуже незначні щодо числа) кидають чимало світла на характер і засяг зовнішньополітичної діяльності уряду УРСР і на справу української зовнішньої політики та міжнародних зв'язків цієї республіки взагалі. Ці документи показують теж, якою насправді є позиція і роль УРСР у загально советській системі і на міжнародній арені.

Мусить бути, однак, очевидним те, що питання української зовнішньополітичної діяльності далеко не вичерпується тим, що на цьому відтинку робить (чи не робить) уряд Української ССР, який претендує бути, нібито, справжнім і дійсно суверенним речником всього українського народу. Знаємо, що незалежно від

цього уряду і у противагу до нього на зовнішньополітичному відтинку діють теж ці українські самостійницькі чинники, які змагаються за повну незалежність України від Росії і теж за те, щоб Україна являлася підметом міжнародного права не тільки з формальних причин (мовляв, так є написано в конституції УССР), але діяла як активний співучасник міжнародного життя та була реальною силою на міжнародній арені з власною зовнішньою політикою. Обмірковуючи різні аспекти української зовнішньої політики, потрібно теж мати на увазі і цю специфічну ділянку української дійсності під сучасну пору.

Завданням цієї публікації є з'ясувати ці основні сучасні проблеми та питання міжнародно-політичної дійсності і розвиткові тенденції світового укладу сил від закінчення другої світової війни, які мають безпосереднє чи посереднє відношення до характеру, завдань та загального спрямування української зовнішньої політики і діяльності на міжнародній арені в цілому. Автор ставив перед собою за ціль проаналізувати обставини і тло зовнішньополітичної акції, яку українські самостійницькі чинники мусять ініціювати та проводити відповідно до вимог та інтересів боротьби за державне визволення України. Рівночасно, враховуючи особливість державного статусу України під сучасну пору, автор вважав за потрібне основніше застановитися над тим, якою насправді є, у цьому всьому комплексі проблем, позиція і роля т. зв. Української ССР та її уряду, коли мова про українську зовнішню політику.

Такі засадничі проблеми є предметом розгляду у цій публікації:

Українська ССР в загальному пляні української зовнішньополітичної діяльності;

Міжнародний уклад сил і розвиткові тенденції на міжнародній арені та можливості для української зовнішньополітичної акції;

Стратегія і тактика української зовнішньої політики;

Людські і матеріальні засоби української самостійницької зовнішньополітичної діяльності.

Маючи на увазі те, що зовнішньополітична діяльність являється одним з основних відтинків нашої визвольної боротьби, автор намагався уточнити окремі заложення такої діяльності та подати конкретні зауваження щодо її характеру під сучасну пору та можливостей і виглядів у ближчому майбутньому. Разом з тим, автор намагався теж вказати на всі ті труднощі об'єктивного порядку, які в'яжуться з неупорядкованим відтинком нашої зовнішньополітичної репрезентації (з уваги на брак єдиного українського політичного центру) і які випливають з актуального укладу міжнародних сил та з негативної по суті настанови до визвольної боротьби народів поневолених Росією з боку тих держав, які у вільному світі займають ключеві позиції.

Підготовляючи цю публікацію, автор користувався, наскільки це було можливе, джерельними матеріалами у формі публікованих офіційних документів і теж працями, які мають таке чи інше відношення до визначеної проблематики. Це в однаковій мірі стосується чужомовних матеріалів і матеріалів, які були опубліковані українською мовою в Україні і поза її межами. Із-за різних міркувань, автор клав головний наголос на матеріали і публікації, що наświetлюють зовнішню політику ССРСР, США, Української ССР і українських самостійницьких політичних чинників.

Автор свідомо уникав того, щоб робити будь-які прогнози, обмежуючися до висновків на основі аналізу окремих фактів, загальної політичної ситуації на просторах советського бльоку і на міжнародній арені та розуміння тих чи інших історичних процесів. Висловлені у цій публікації погляди, критичні зауваження чи пропозиції являються особистими думками і спо-

стерезеннями автора. Рівночасно автор є зобов'язаний поінформувати, що з технічних причин не було можливим змінити правопис окремих термінів відповідно до практики видань Наукового Товариства ім. Шевченка (наприклад, у книжці вживається США і Сполучені Штати Америки, а не ЗДА чи З'єдинені Держави Америки).

У ході підготовки самої публікації і у підшукуванні потрібного матеріалу, автор мав змогу користуватися порадами і вказівками цілого ряду осіб. Зокрема, автор зобов'язаний проф. д-рові Богданові Будуровичеві за прочитання рукопису і за фахові зауваження, які відтак були використані при дальшому опрацюванні матеріалу, а проф. д-рові Григорові Лужницькому і проф. д-рові Євгенові Вертипорохові за прочитання цієї праці і за оцінку та за рекомендації опублікувати її у серії Бібліотеки українознавства Наукового Товариства ім. Шевченка. Автор теж вдячний за коментарі проф. д-рові Т. Кісєві, а п. Г. Сіркові за мовну редакцію.

М. С.

Оттава, листопад 1966.

Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути. Ось перша й основна точка нашої — як де-хто скаже — „неясної, недоброї і авантюристичної” орієнтації... Якою для здійснення цієї мети мусить бути українська політика внутрішня і як до політики внутрішньої, до наших власних потреб та інтересів, пристосувати українську політику зовнішню, а не на відворот — ось питання, на які мусить дати відповідь кожний, рахуючий тільки на власні внутрішні сили свого народу, український політик. Отже рецептів на те, як треба будувати Україну, орієнтуючися на Польщу, або ж як її будувати, орієнтуючися на Росію протибольшевицьку, чи на большевиків та на світову революцію, у нас немає. Натомість ми хочемо знайти відповідь на питання, чи може бути збудована Україна самими українцями, і коли так, то як при цій будові власної держави українці мусять ставитись до своїх сусідів, до інших сусідніх, впливаючих на Україну, зовнішніх сил.

В'ячеслав Липинський

I.

У сучасній міжнародно-політичній дійсності не легка і проста справа говорити про українську зовнішню політику, її характер і завдання та про її перспективи. Вже саме поняття зовнішньої політики включає не тільки ряд складних теоретичних проблем, але теж і конкретну діяльність на міжнародному полі, ділові міждержавні взаємини, політичну, господарську і військову співпрацю, тобто все те, до чого ми, як нація без справді суверенної і справді незалежної держави не маємо ніякого безпосереднього відношення.

Зовнішня політика, як знаємо, це ціла система чи організація діяльності, що її проводить на міжнарод-

ній арені уряд держави з метою якнайкраще забезпечити її позиції та безпеку в часі миру і в часі війни, створюючи якнайсприятливішу атмосферу у її взаєминах з іншими державами, або ж усуваючи чи неутралізуючи небезпечні для неї ситуації у міжнародному розташуванні сил за допомогою різних договорів, союзів, тощо.

Власний національний інтерес, а зокрема і передусім власна національна безпека — це основні засади зовнішньої політики і будь-якої зовнішньополітичної дії кожного народу, приймаючи до уваги кожночасну дійсність у світі та існуючу рівновагу сил, яка, звичайно, є передумовою більшої чи меншої стійкості міжнародних взаємовідносин, отже і передумовою відносної безпеки народу і держави.

Очевидно, характер і динаміка зовнішньої політики кожного народу в основі є (чи повинні бути) прямо пропорційні до його спроможностей та реальної сили на міжнародному полі. Дуже важливим завданням відповідальних політичних провідників і діячів є пильно дбати про те, щоб постійно втримувати рівновагу між цілями, які визначає для себе політичний провід народу і тими засобами сил, якими даний народ розпоряджується. Легковажне ставлення до питання рівноваги між цілями і засобами з боку політичного керівництва завжди мало трагічні наслідки для багатьох народів і держав й історія знає чимало прикладів, коли порушення такої рівноваги у практичній політиці спричиняло втрату тим чи іншим народом своєї державності і незалежності.¹⁾

---

¹⁾ Питання „національного інтересу” і „національної безпеки” — як основне питання у зовнішній політиці держави — дуже влучно уточнив проф. Грейсон Кирк, пишучи:

“The task of the statesman is never simple and it is never finished. In the complex field of foreign affairs the essence of good statesmanship lies in the ability to protect the fundamental and persistent interests of the state by adapting traditional policies to meet the ever changing conditions of the external world. If a foreign minister adheres slavishly to tradition, his course is

З такими критеріями, звичайно, приступають до оцінки зовнішньої політики справді незалежних народів, які мають власні суверенні держави і уряди яких мають можливість плянувати та здійснювати таку зовнішньополітичну дію, яка згідна з потребами та інтересами держави і народу.

Чи з такими ж засадами ми можемо сьогодні підходити до того, що ми називаємо „українською зовнішньою політикою”? Чи взагалі існує українська зовнішня політика у розумінні загальнознаному в цілому світі? І врешті, чи нація з таким політично-державним статусом, як українська під сучасну пору, може мати (чи має) і може вести (чи веде) власну зовнішню політику?

Щоб дати відповідь на ці питання, треба, перш за все, основніше призадуматися над формально-правним становищем України, а також проаналізувати той фактичний стан, в якому знаходиться у сучасній дійсності український народ. Щойно, порівнявши формально-правні моменти з дійсним станом речей в Україні і з Україною зв'язаних, можна буде визначити та обґрунтувати наше розуміння всіх тих питань і проблем, що мають безпосереднє відношення до справи української зовнішньої політики, до її характеру і також до того, хто цю політику може і повинен вести, враховуючи інтереси та потреби українського народу і тепер і на майбутнє.

---

likely to be fully as disastrous as if he adopts alternatives of reckless improvisation. The middle course which requires a constant reexamination of the forces of stability and change, and the shaping of policy to fit them, is the only one which can be counted on to preserve the vital interests of the state in its foreign relations. These general observations apply with particular force to the problem of national security. No single interest of the state is more fundamental...” (Greyson L. Kirk, *The future security of the United States (Proceedings of the Academy of Political Science, v. 21, no. 3, May 1945), p. 270*).

II.

УКРАЇНЬСЬКА ССР І РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Зasadничо, приймаючи до уваги всі ті правні підстави, які під сучасну пору зобов'язують на українській території та існуючу політично-адміністративну систему, за українську зовнішню політику повинен би відповідати і її провадити уряд того державно-політичного твору, який називається Українська Советська Соціалістична Республіка.

Основою такого формально-правного стану в Україні на сьогодні є той факт, що за своєю конституцією УССР є суверенною державою, уряд якої має право виконувати владу на всій території, яка знаходиться в кордонах цієї республіки. Обмеження в таких чи інших компетенціях є зумовлювані приналежністю УССР до ССРСР, що формально уточнені та регульовані зобов'язуючими конституціями УССР і ССРСР. Згідно з постановами конституції УССР (і також конституції ССРСР), Українська ССР має право бути репрезентована, як суверенна держава, на міжнародній арені незалежно від загальносоюзної (тобто ССРСР) репрезентації, може брати участь у міжнародному житті, тобто може вступати у безпосередні зв'язки з іноземними державами, обмінюватися з ними дипломатичними і консульськими представництвами, заключати договори, тощо. Органом, який повинен би безпосередньо займатися зовнішньою політикою УССР і через який уряд УССР повинен би втримувати безпосередні зв'язки з іноземними державами, являється Міністерство Закордонних

Справ Української ССР, зорганізоване після понад двадцятирічної перерви у 1944 році.

Такий формально-правний бік цього питання. Фактична ж дійсність, коли брати до уваги питання справжньої суверенності Української ССР і дійсної можливості її уряду виконувати незалежно і суверенно владу на українській території, цілком заперечує все те, що написано у конституціях УССР та СССР. Це розходження між формально-правним станом, згідно з яким УССР виступає як існуюча державна форма на українській території під сучасну пору, і між фактичною позицією та ролю тієї ж УССР і її уряду стає очевидним, якщо аналізуємо цю позицію і ролі УССР у загально-советській державній системі, а зокрема на міжнародному полі.

Тому також, коли ми хочемо обмірковувати питання УССР і української зовнішньої політики, ми ніяк не можемо обмежуватися до формально-правної сторінки справи (як це, до речі, постійно роблять, з метою приховати фактичний стан, советські автори), а мусимо кожночасно порівнювати цю формально-правну сторону проблеми з тією дійсністю, в якій Україна сьогодні перебуває, як теж з питанням дійсної позиції і ролі УССР та її уряду у системі СССР і на міжнародній арені. Тільки в такій площині і при такому підході можливо реально і об'єктивно оцінити цілу ситуацію та зробити висновки, які не будуть розходитися з дійсністю.

Що являє собою т. зв. Українська Советська²⁾ Соціалістична Республіка (УССР) і як вона була створена?

---

²⁾ В офіційній підсоветській українській термінології вживається окреслення „радянський”, яке є перекладом російського слова „советский”. Популярним терміном, однак, є українізована форма „советський”, яку вживає народ і якою в основному (за декількома винятками) користуються українські автори поза СССР. Термін „советський” вживається теж і у цій публікації за винятком цитат з українських підсоветських видань.

Як відомо, проголошення советської української республіки і утворення першого советського уряду на-ступило в грудні 1917 року з ініціативи та при активній підтримці російського большевицького режиму, який прийшов до влади на російських етнографічних землях як наслідок т. зв. жовтневої революції. Така акція большевиків була продиктована бажанням при-вернути контролю Москви над щойно усамостійненими не-російськими територіями, зокрема в Україні, де вже існувала Українська Народна Республіка і де діяв не-залежний від Москви український національний уряд.

З політично-пропагандивних міркувань російським большевикам під проводом Леніна не було догідно вжи-вати пряму агресію проти української держави і її збройно ліквідувати, тим більше, що вони ж самі цю державу формально були визнали і встановили з нею нормальні дипломатичні взаємини. Тому Ленін дору-чив був просоветським елементам, які рекрутувалися в основному з місцевої російської етнічної меншости з додатком невеличкої групки українських комуністів, оформити у противагу Українській Народній Республі-ці „українську республіку рад” і покликати перший український советський „уряд”. Т. зв. „I-й Всеукраїн-ський з’їзд рад”, який „заклав фундамент для побуду-вання Української Радянської Соціалістичної Респу-бліки” відбувся у Харкові, окупованим в той час росій-ською Червоною армією. Під охороною тієї армії був утворений советський уряд для України, який проісну-вав до часу прогнання російських советських загонів з українських земель.

Коли ж під кінець 1918 року советський росій-ський уряд розпочав підготовку чергової інвазії на Ук-раїну, тоді знову, на його доручення, оформили (тим ра-зом таки на терені Росії) другий „український совет-ський уряд”, під фірмою якого розпочався збройний наступ Червоної армії на Українську Народну Респу-бліку. Після окупації українських земель російськими

збройними силами, цей „уряд” переніс свій осідок до Харкова і почав виконувати в Україні владу у тих рямцях, які були йому визначені советським російським державним центром.³⁾

Про те, яку роль відіграли російський советський уряд і Російська комуністична партія большевиків у створенні і закріпленні УССР, пише таке советський історик, Н. П. Попов у своїй книзі „Нарис історії Комуністичної партії України”:

„Безумовно, дуже велике значення мала реальна допомога советської Росії, де в грудні советська влада вже стояла більш-менш на твердих ногах. У таких великих пролетарських осередках східної України, як Харків і Катеринослав, місцевим большевикам бракувало сил і рішучості (а нерішучість спричиняв, перш за все, брак сил), щоб встановити владу советів. І у Харкові і у Катеринославі (у Харкові скоріше, а у Катеринославі пізніше) це було зроблено при енергійній участі, а частинно у висліді прямої ініціативи прибулих з півночі воєнних частин і загонів Антонова-Овсієнка, головним чином, частин петроградського та московського гарнізонів, які наступали через Харків проти Каледіна. Іменно ті загони закріпили советську владу у Харкові, що уможливило відбуття першого Всеукраїнського з'їзду советів.” (підкреслення тексту)⁴⁾

На іншому ж місці, у зв'язку з 5-тою т. зв. Всеукраїнською конференцією КП(б)У у листопаді 1920 р., Н. П. Попов знову наголошує вирішальну роль Росії у встановленні в Україні советського режиму, відмічуючи, що коли

„советська влада в Україні вийшла переможцем з важкої боротьби зі зовнішніми і внутрішніми ворогами, у якій на карту поставлено саме її існування”, то „...у тій боротьбі допомога советської Росії мала вирішальне значення. Більш як половину делегатів V-ї конференції (на ній були присутні 318 делегатів від понад 73 тисяч членів партії) становили представники Червоної армії, а сама ж Червона армія складалася в основному з дивізій, які прийшли зі советської Росії, очевидно,

³⁾ Історія Української РСР (Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1958), т. 2, стор. 71-87 і 124-145.

⁴⁾ Н. П. Попов, Очерк истории Коммунистической партии Украины (3. испр. изд. Харьков, Изд-во Пролетарий, 1929), стр. 152.

не в ролі окупантів і завойовників, а у ролі друзів і помічників трудящих мас України.”⁵⁾

Що така пряма російська інтервенція була конечна і що без неї не могла б була утворитися і втриматися т. зв. УССР, можна бачити з таких даних, що їх наводить той же Н. П. Попов, намагаючися вияснити причини початкових неуспіхів большевицької організації в Україні у її змаганні встановити советський режим.

„Щоб точно з'ясувати цілком незначний вплив нашої партії на українське село у жовтні, я можу привести” — пише він — „незвичайно повчальні цифри про висліди виборів до Всеросійських установчих зборів, що відбулися три тижні після Жовтневої революції, 14 листопада 1917 р. . . . На основі цих цифр ми бачимо, що у Північній області большевики одержали при виборах до Установчих зборів 40% всіх голосів, у Центрально-промисловій області — 44% всіх голосів, у Західній області — 44%, в армії і флоті — 38%, а в Україні — всього 10%... Цікаво порівняти цифри з окремих українських губерній і окремих великоросійських губерній. У Волинській губернії за большевиками голосувало 4%, у Київській — 3%, у Полтавській губернії, ближче Росії — 6%, у Харківській (при наявності сильного пролетаріату і тісного зв'язку з Росією) — 11%, у Херсонській — 11%, у Чернігівській — 20% (нагадую, що сюди входили великоросійські повіти Чернігівської губернії, які тепер до України не належать...). Звернімся тепер до даних на фронтах: на північному фронті большевики одержали 61% — понад половину; на західнім фронті — 67%, на південно-західнім, який находився в границях України — 29% (який різкий спадок!), а на румунському фронті — ще дальше на південь — 15%...”⁶⁾

Після подання цих даних, Н. П. Попов пише:

„Ці цифри настільки говорять самі за себе, що фактично і не потрібно їх коментувати. Зрозуміло отже, чому деякі з них вжив був В. І. Ленін, доказуючи цифрами все значення українського національного питання і полемізуючи з тими товаришами, які те значення прямо відкидали і закривали від нього лице.”⁷⁾

В обличчі такої ситуації, російські большевики мусіли піти на поступки і мусіли погодитися з фактом існування окремої від Росії української держави. Тому

⁵⁾ *ibid.*, стр. 258-259.

⁶⁾ *ibid.*, стр. 136-137.

⁷⁾ *ibid.*, стр. 138.

також, навіть після того, як Росії пощастило встановити повну контролю над українською територією, советський російський уряд був примушений залишити в Україні окремі державні форми і не пішов на шлях формальної анексії України і включення її у склад РСФСР. УССР була визнана Росією як „незалежна держава”, а взаємовідносини між тими двома советськими республіками, до часу утворення ССРСР, були регульовані т. зв. робітничо-селянським договором підписаним 28 грудня 1920 р.⁸⁾

---

⁸⁾ Треба зазначити, що справа утворення окремишньої від РСФСР української советської держави і окремишньої комуністичної партії була предметом довгих дискусій і конфліктів всередині ЦК РКП(б) і тільки під натиском Леніна, який докладно розцінював загрозу з боку українського національного руху для цілості російської імперії і був рішений вжити всіх засобів, щоб не здійснилось закріплення української незалежної держави, ЦК РКП(б) погодився на розв'язку українського питання по лінії УССР. Вперше питання української советської держави поставила большевицька організація в Україні в грудні 1917 р. на т. зв. Київській нараді, яка прийняла резолюцію про „1. Признання факту Української республіки. 2. Федерацію признаємо, але не вітаємо. 3. Економічна федерація недопустима. 4. На терені України будемо вести свою клясову політику”. Тоді також оформили перший український комуністичний центр і, як пише Н. П. Попов, „нарада намітила тактику на з'їзд рад, що якраз відбувався по лінії утворення советського українського центру у противагу Центральній Раді”. (Очерк истории Коммунистической партии Украины (1929), стор. 149-150). Це сталося після того, як Українська Народна Республіка була формально визнана урядом советської Росії у т. зв. „маніфесті до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради” від 17. 1. 1917 р., де стверджується, що „. . . ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо Українську Народну Республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою про федеративні і тому подібні взаємовідносини між ними. Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно”. (В. І. Ленін про Україну (Київ, 1957), стор. 441). Коли ж на Харківському з'їзді оформили ЦВК України, тобто створили перший „український советський уряд”, ВЦВК

Ми навмисне присвятили дещо більше уваги справі утворення УССР, щоб вказати на обставини, серед

РСФСР визнав його як уряд „незалежної української республіки рад”, надіючися що представники цього уряду будуть допущені до переговорів у Бересті Литовському, мовляв, „Київська Рада впала. Вся влада на Україні в руках Ради (харківської). Влада Харківського ЦВК на Україні безспірна...” (В. І. Ленін про Україну, стор. 461). Не зважаючи на те, однак, що на протязі 1918-19 рр. було двічі організовано т. зв. український советський уряд, РКП(б) щойно в грудні 1919 р. прийняла резолюцію в справі УССР такого змісту: „1. Неухильно проводячи принцип самовизначення націй, ЦК РКП(б) вважає необхідним ще раз підтвердити, що РКП(б) стоїть неухильно на точці зору визнання самостійности УРСР. 2. Вважаючи безспірною для кожного комуніста і для кожного свідомого робітника необхідність якнайтіснішого союзу для всіх радянських республік у їх боротьбі з грізними силами всесвітнього імперіялізму, РКП(б) стоїть на тій позиції, що визначення форм цього союзу буде остаточно вирішене самими українськими робітниками і трудящими селянами. 3. Під сучасну пору відношення між УРСР і РРФСР визначається федеративним зв'язком на ґрунті рішень ВЦВК від 18 травня 1919 р.” В тій же резолюції, Російська комуністична партія большевиків (а не т. зв. український советський уряд і не ЦК КП(б)У) визначила напрямні советської політики в Україні в таких ділянках як мова, культура, господарство, місцева адміністрація тощо. З відповідною заявою виступив тоді теж Ленін у своєму „зверненні до робітників і селян України”, стверджуючи, що „незалежність України визнана і Всецвиком (Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом) Російської Соціалістичної Федеративної Республіки і Російською комуністичною партією большевиків. Тому само собою є очевидним і цілком загально визнаним, що тільки самі українські робітники і селяни на своєму Всеукраїнському з'їзді рад можуть вирішити і вирішать питання про те, чи зливати Україну з Росією, чи лишати Україну самостійною і незалежною республікою і в цьому останньому разі, який саме федеративний зв'язок установити між цією республікою і Росією”. (В. І. Ленін про Україну, стор. 591-593 і 622)

Про те, як Москва і советський російський режим надужили принцип самовизначення щодо не-російських народів, основніше пише Е. Г. Кар у своїй історії большевицької революції, зокрема у розділі „Самовизначення на практиці” (Edward H. Carr, *The Bolshevik revolution 1917-1923* (London, Macmillan, 1950-61), v. 1, p. 286-363).

яких ця советська республіка виникла і теж на те, яку фактичну роллю при цьому відіграла советська Росія. Бачимо, як незаперечний факт, що УССР, як специфічна державна форма на українській етнічній території, не повстала як легальний спадкоємець Української Народної Республіки і з волі українського народу, а була утворена і закріпилася у протиположності Українській Народній Республіці і проти волі всього українського народу, опираючися виключно на збройну силу советської Росії, яка захопила контролю над Україною та насильно усунула справжній національний український уряд.

В існуванні УССР треба відрізнити три етапи, які мають безпосереднє відношення до української зовнішньополітичної проблематики. Перший етап припадає на роки 1920-23, коли то УССР зберігала до певної міри політичну окремішність від РСФСР. У тому ж відносно короткому періоді уряд УССР мав деяку змогу провадити власну зовнішню політику, втримувати безпосередні зв'язки з іноземними державами і бути активною стороною у різних міжнародних договорах, що мали пряме чи посереднє відношення до України.

Український советський історик, Б. М. Бабій пише про цей період в історії УССР:

Зовнішньополітична і міжнародно-правова діяльність УРСР, що виявлялася у проведенні наполегливої боротьби за збереження і зміцнення миру, у роботі по укладанню договорів та угод з капіталістичними країнами, вимагала заснування в необхідних випадках повпредств УРСР за кордоном та в дозволі діяльності повпредств зарубіжних країн в УРСР. У більшості випадків повпредства УРСР за кордоном були спільними з РРФСР. У деяких країнах, зокрема в сусідніх, УРСР мала свої самостійні повпредства. Наприклад, за час з 14 грудня 1921 р. до 1 лютого 1922 р. було сформовано дипломатичні представництва УРСР в Австрії, Румунії, Туреччині, Італії.⁹⁾

⁹⁾ Б. М. Бабій, Українська радянська держава в період відбудови народного господарства 1921-1925 рр. (Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1961), стор. 46.

Як бачимо, це був час політичного сателітства УССР, хоч і тоді вже фактичні можливості тієї української советської республіки були незвичайно обмежені.¹⁰⁾

Цей період відносної політичної окремішності УССР закінчився з моментом утворення Союзу Советських Соціалістичних Республік, в користь якого УССР була приневолена відмовитися від таких важливих атрибутів політичної суверенності і незалежності, як зовнішня політика, зовнішня торгівля, власні збройні сили тощо.

Треба зауважити, що це сталося не без досить поважного опору тодішніх українських комуністичних лідерів, зокрема з боку голови Ради Народних Комісарів УССР, не-українця Х. Раковського, які вимагали для УССР ширших політичних прав, бажаючи закрі-

---

¹⁰⁾ Володимир Лисий, Державний статус УССР в 1917-1923 роках (Мюнхен, Українська Вільна Громада Америки, 1963), стор. 29-32; теж Богдан Галайчук, Нація поневолена, але державна (Мюнхен, В-во Сучасна Україна, 1953), стор. 15-21; теж Б. М. Бабій, *op. cit.*, стор. 37-151.

Цікаве помічання про позицію УССР на початку 1920-тих років зробив польський знавець міжнародного права, проф. Е. Сухецькі, який м. ін. пише таке (цитуюмо за англійським текстом):

"Obviously, it was not legal textes and political declarations, but the actually functioning institution of the Soviet federation that have been deciding of the legal character of the relations between the several Soviet republics, not only during the period preceding the creation of the USSR, but also after the signing of the Declaration and Agreement concerning its creation in December, 1922 . . . It is enough to analyse the relations between the Russian Socialist Federal Soviet Republic and the Ukraine during the 1917 to 1922 period, in order to come to the conclusion that such relations did not have anything like a uniform character, but varied as between one period and another. They assumed a different aspect immediately after the outbreak of the October Revolution, a different one after the conclusion of the Treaty of Brest Litowsk, a different one again after the capitulation of the Central Powers, and their character was also changed at the time of the Polish-Soviet war. On the basis of the documents extant

пити державні позиції УССР на базі конфедеративного устрою ССРСР. Ці намагання українських комуністів -- як знаємо — не увінчалися успіхом і вони програли у своєму зударі з російськими керівними комуністичними колами.

Намір російського центрального советського режиму уточнив у тому часі Й. В. Сталін у своєму виступі на 4. конференції ЦК РКП(б), у якій взяли участь також представники національних республік і автономних районів. Розглядаючись з відосередніми тенденціями українського комуністичного проводу, Й. В. Сталін підкреслив, що для майбутнього советської держави питання федеративного чи конфедеративного устрою має засадниче і дуже важливе значення.

„Помилково твердити” — говорив тоді Сталін — „що питання конфедерації чи федерації неважне. Чи сталося це ви-

---

it may be asserted that, at various times, the Ukraine was treated: 1) as part of the Russian Socialist Federal Soviet Republic, 2) as a State being in federal relations with the RSFSR, 3) as a State connected by a confederation to the RSFSR, 4) as an independent State. The fact is not devoid of meaning, that the evolution of the legal character of such relations, or their several aspects, did not always tally with the attitude of the RSFSR or the Ukraine themselves.” (V. Suchecki, *Controversial problems in research on Soviet federalism (6th World Congress of International Political Science Association, Geneva, 1964)*, p. 6-8)

Ширше наświetлення формально-правних моментів зі советської точки зору читач знайде у книзі „Історія держави і права Української РСР, 1917-1960” (Київ, 1961), стор. 57-380 та у праці О. І. Чистякова „Взаємовідносини советських республік до створення ССРСР” (О. И. Чистяков, *Взаимоотношения СССР*) Москва, Гос. изд-во юридической лит-ры, 1955.

Всебічну і об'єктивну аналізу подій 1917-1923 рр. зробили американські дослідники: Ричард Пайпс у праці „Формування Советського Союзу” (Richard Pipes, *The formation of the Soviet Union; communism and nationalism 1917-1923*. Rev. ed. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1964) та І. С. Решетар у праці „Українська революція 1917-1920” (J. S. Reshetar, jr., *The Ukrainian revolution, 1917-1920; a study in nationalism*. Princeton, N. J., Princeton University Press, 1952).

падково, коли, аналізуючи відомий проект конституції прийнятий конгресом союзних республік, українські товариші усунули з нього фразу, яка каже, що республіки „об'єднуються в єдину союзню державу”? Чи сталося це випадково, що українські товариші запропонували у своєму проти-проекті, щоб Народний Комісаріят Зовнішньої Торгівлі і Народний Комісаріят Закордонних Справ не були об'єднані, а щоб були переведені у союзно-республіканський розряд? Що станеться з єдиною союжною державою, коли кожна республіка збереже свій власний Народний Комісаріят Закордонних Справ і Народний Комісаріят Зовнішньої Торгівлі? . . . Мусить бути ясним те, що ми творимо не конфедерацію а федерацію республік, єдину союзню державу, з об'єднанням військових, зовнішніх і інших справ та зовнішньої торгівлі, державу, яка у ніякий спосіб не зменшує суверенности окремих республік. Якщо Союз має мати Народний Комісаріят Закордонних Справ, Народний Комісаріят Зовнішньої Торгівлі і так дальше, а республіки, які входять до Союзу, матимуть теж всі ті комісаріати, то мусить бути очевидним те, що для Союзу не буде можливим вийти перед зовнішній світ як цілість, як одна держава. Або так, або так, або ми об'єднаємо всі ті апарати і станемо в обличчі зовнішнього ворога як один Союз, або ми їх не об'єднаємо, не створимо союзню державу, а тільки конгломерат республік, при чому тоді кожна республіка матиме свій власний паралельний апарат.”¹¹⁾

Знову ж у „Нарисах історії Комуністичної партії України” зустрічаємо таке уточнення щодо характеру ССРСР і таку оцінку дискусії, яка розгорнулася напередодні утворення ССРСР:

„Утворення СРСР, прийняття II Всесоюзним з'їздом рад у січні 1924 року Конституції СРСР і підготовка на її основі конституцій національних радянських республік, в тому числі Української РСР, відбувались у гострій боротьбі проти антипартійних ухилів в національному питанні... Разом з тим було дано рішучу відсіч ухилові в бік конфедералізму, виразником якого на Україні виступив Х. Раковський. Прихильники конфедералізму вважали, що створення СРСР повинно відбутися не як об'єднання республік в єдиній союзній державі, а як утворення республіками конфедерації соціалістичних республік, зводили нанівець права і компетенції ЦВК СРСР... добивалися переведення наркоматів закордонних справ і зовнішньої торгівлі з розряду загальносоюзних в розряд союзно-республіканських.

¹¹⁾ І. В. Сталин, Сочинения (Москва, Гос. изд-во пол. лит-ры, 1952-55), т. 5, стр. 343-344.

Небезпека конфедералізму полягала в тому, що він вів до відосіблення окремих республік, підривав СРСР як єдину союзну державу, ослабляв єдиний фронт радянських республік проти світового імперіялізму.”¹²⁾

Другий період в існуванні УСССР припадає на роки 1923–44, коли то Україна цілком зникла з міжнародної арени. Негайно по утворенні ССССР були ліквідовані окремі дипломатичні представництва УСССР в інших державах, а провадження всіх справ, включно з представництвом на міжнародному лєслі, перебрав Народний Комісаріят Закордонних Справ ССССР.

Такий стан проіснував до 1944 року, коли то на доручення Сталіна частинно зревідували питання компетенцій союзних республік, повертаючи їм право мати власні міністерства закордонних справ, вступати в безпосередні дипломатичні зносини з іноземними державами і мати також власні збройні сили, але без права вести власну зовнішню торгівлю.

Потребу поширення прав союзних республік мотивував на засіданні Верховної Ради ССССР В. М. Молотов, вказуючи на те, що

„зміни в міжнародній ситуації і у національному розвитку вимагають у свою чергу змін у характері советської держави... Треба признати” говорив він — „що це не є тільки в інтересах тієї чи іншої окремої республіки, але теж в інтересі загальної справи поширення міжнародних зв'язків... СРСР з іншими державами, що має свою вагу тепер в часі війни і теж принесе користі у повоєнному світі”.¹³⁾

Це ствердження В. М. Молотова цілком ясно вказує на мотиви, якими керувався Сталін і советський центр, вводячи деякі конституційні зміни і погоджую-

---

¹²⁾ Нариси історії Комуністичної партії України (Київ, Державне в-во пол. літ-ри УРСР, 1961), стор. 290.

¹³⁾ В. М. Молотов, О преобразовании Наркомата обороны и Наркоминдела из общесоюзных в союзно-республиканские наркоматы: доклад в Верховном Совете СССР 1 февраля 1944 года, (Правда, 2. фев. 1944), стр. 1.

чися на поширення прав союзних республік: власне йшлося про те, щоб забезпечити для ССРСР кращі політичні позиції для успішнішого маневрування на міжнародному полі у роки після закінчення війни і також, щоб успішніше протидіяти відосереднім тенденціям серед поневолених народів, посилених у ході війни ССРСР з Німеччиною.

Тому теж, коли в будь-яких советських матеріалах говориться про „право вступати в безпосередні зносини з закордонними державами”, то при тому дуже дбайливо оминається навіть найменша згадка про українську зовнішню політику, яку, нібито, мала б провадити УССР на міжнародній арені. Насправді бо, діставши право мати власне Міністерство Закордонних Справ, уряд УССР *не дістав* ніякого права *вести власну зовнішню політику* і не дістав теж права мати *фактичні* „зносини з закордонними державами”. Під тим оглядом найновіший етап в існуванні УССР не багато відрізняється від періоду 1923-44 років.

Характерний приклад: про справу поширення прав союзних республік, в тому теж і УССР, у „Нарисах історії КП України” тільки коротка згадка, мовляв політика КПСС і ССРСР та „зрослий авторитет СРСР після другої світової війни забезпечили розширення зовнішньополітичної діяльності Української РСР як суверенної республіки Радянського Союзу.” Таку загальниковість і ляконічність щодо такої важливої справи, якою, безумовно, є справа власної зовнішньої політики і виходу на міжнародну арену, можна пояснити тільки виразним пляном применшити значення того факту, щоб не стимулювати якихось, небажаних з погляду центрального російського режиму, політичних аспірацій серед українського комуністичного керівництва. Це стає тим наглядніше, коли порівняти те коротеньке повідомлення де говориться про „розширення зовнішньополітичної діяльності Української РСР” з широкою дискусією у тій же публікації, де доказується, що пра-

во союзних республік мати власну зовнішню політику
є проти інтересів советської „батьківщини трудящих”.¹⁴⁾

Мусить бути цілком очевидним, що Москва пого-
дилася „розширити суверенні права” союзних респу-
блік тільки у такій мірі, як цього вимагали інтереси
російської імперії і щоб не заіснувала жодна загроза
для цілоти її володінь.

---

¹⁴⁾ Нариси історії Комуністичної партії Ук-
раїни, *op. cit.*, стор. 290 і 507.

III.

ФАКТИЧНА РОЛЯ І ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ССР: РОЗХОДЖЕННЯ МІЖ ТЕОРІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ

Коментуючи зміни в конституції ССРСР і в конституціях союзних республік, що сталися у 1944 році, американський советознавець, В. В. Аспатуріян у своїй праці „Союзні республіки у советській дипломатії” відзначає що

„зміни від 1-го лютого 1944 р. започаткували нову фазу у ролі союзних республік, які сповняють рівночасно функцію підметів та об'єктів советської дипломатії... Архітектурний проєкт двох доповнень мав за завдання перетворити серйозні сепаратистичні сили, визволені в часі німецької окупації, у догідний засіб для розгорнення центробіжного руху і, рівночасно, створити передумови для того, щоб багатонаціональний характер советської держави використати як ефективний інструмент советської дипломатії. Союзними республіками можна маніпулювати не тільки як об'єктами советської дипломатії, але теж як підметами. Конституційні зміни уможливають те, що союзні республіки можуть бути вжиті як засоби територіальної експансії, використовуючи при тому дуже невиразне поняття принципу національного самовизначення, як теж вжиті як підмети плюралістичної репрезентації Союзу у багатосторонніх дипломатичних органах і асамблеях, маючи на увазі значну еластичність деяких легальних норм міжнародного права, як наприклад, у питанні складеної суверенности”.¹⁵⁾

Той самий автор наводить ряд прикладів на те, як Москва зручно використовувала зовнішньополітичну репрезентацію УССР (і теж БССР) у загальноімперських інтересах на внутрісоветському відтинку і теж

---

¹⁵⁾ Vernon V. Aspaturian, *The Union republics in Soviet diplomacy* (Geneve, E. Drozd. 1960), p. 51 & 53.

на міжнародній арені. Зокрема важливе значення такого типу політики щодо союзних республік — за словами В. В. Аспатуряна — помічається на відтинку господарсько недорозвинених, щойно усамостійнених народів Африки і Азії, для яких формальна сторінка розв'язки національного питання в СРСР має сильне звучання. З другого боку, ця розгра Москви з союзними республіками має за завдання — твердить згаданий автор — неутралізувати можливі обвинувачення в колоніалізмі і, що важніше, будь-які намагання діяти під кутом ліквідації СРСР як централізованої колоніальної імперії.

Інший дослідник советської дійсності, Е. Р. Гудман, пише таке на тему „поширення прав” окремих республік ССРСР:

„Незвичайно високу маніпулятивність советського федералізму показово ілюструє конституційна зміна 1944 р. Вона управляє кожному союзну республіку „вступати у прямі зв'язки з іноземними державами” і творити „власні республіканські збройні формування”, при чому однак, ті обидва почини мали б бути здійснювані в рямцях політики, визначуваної вищими органами державної влади в ССРСР...

Цю зміну широко інтерпретували як засіб улегшити експансію Советського Союзу, створюючи передумови для того, щоб можна було переіменувати додаткові держави у союзні республіки, не позбавляючи їх вже визнаного голосу у міжнародній політиці. Як досі, цей погляд, себе не виправдав, хоч існує можливість для того, щоб по тій лінії у майбутньому це було використовуване . . . У після-сталінському періоді Москва визначила деяким союзним республікам квазі-дипломатичні функції, зокрема, коли мова про встановлення посилених контактів між представниками Узбекської республіки і провідними діячами афро-азійського світу. Поширення цього типу активності безперечно можливе.”¹⁶⁾

Треба зауважити, що ряд західних дослідників висуває здогад про те, що у майбутньому Москва захоче використовувати союзні республіки для своїх цілей у

---

¹⁶⁾ Elliot R. Goodman, *The Soviet design for a world state* (New York, Columbia University Press, 1961) p. 260-261,

ще ширшому засягу, маневруючи відповідно до ситуації і потреби їхнім таким чи іншим політично-державним статусом. Можна надіятися, що дещо світла кине на це питання опрацьований якраз тепер новий проєкт советської конституції, бо напевно советські чинники захочуть включити до цього проєкту такі доповнення чи зміни, які б уможливили їм максимальне використання формально-правних моментів на міжнародному полі.

Яку вагу прикладають советські лідери справі збереження формально-правних моментів, коли йдеться про окремі союзні республіки, видно з тієї численної політичної і юридичної літератури, у якій советські автори дискутують і обґрунтовують поняття суверенності і прав та компетенцій ССРСР і союзних республік.

Для основнішого з'ясування цього питання, буде доцільним познайомитися з советськими аргументами та інтерпретацією таких чи інших конституційних положень. З того погляду особливий інтерес представляє советське обґрунтування права УССРСР виступати на міжнародній арені як повноцінний підмет міжнародного права і як рівнорядний член міжнародної спільноти. Ця аргументація була опублікована у „Меморандумі уряду УРСР”, що був розповсюджений делегацією УССРСР серед учасників конференції Об'єднаних Націй у Сан Франціско, 25 квітня 1945 року. У тому меморандумі стверджується м. ін. таке:

„25 грудня 1917 року I Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові проголосив Українську Республіку Рад. З'їзд Рад обрав уряд, який керував боротьбою українського народу з німецькими та іншими інтервентами, боротьбою за забезпечення свободи і незалежності українського народу. Конституція УРСР, затверджена Всеукраїнським З'їздом Рад 10 березня 1919 року, відобразила основні принципи радянської влади на Україні. Конституція забезпечила Уряду Української Республіки самостійність зносин з іноземними країнами, право оголошення війни і укладання миру, встановлення основ організації збройних сил, загальне керівництво внутрішньою політикою Української Рес-

публіки та ряд інших питань, що відображали інтереси українського народу.

На основі цієї Конституції Українська Республіка в період з 1919 до 1923 року мала своїх дипломатичних представників в Англії, Польщі, Італії, Австрії, Чехословаччині, Литві, Естонії, Латвії, Болгарії та інших країнах, а також мала договори з рядом іноземних держав. В 1922 році за ініціативою Уряду УРСР був створений СРСР, якому об'єднані радянські республіки і передали своє право на здійснення зовнішніх зносин з іноземними державами.

30 січня 1937 року Український З'їзд Рад прийняв нову Конституцію. Згідно з цією Конституцією Українська Радянська Соціалістична Республіка являє собою соціалістичну державу робітників і селян. Вся влада належить трудящим в особі Рад депутатів трудящих...

Українська Республіка входить поряд з іншими рівноправними радянськими республіками в союзну державу — Союз Радянських Соціалістичних Республік. Метою цього об'єднання є взаємодопомога союзних республік по лінії економічній і політичній так само, як по лінії оборони. Стаття 14 Конституції УРСР зберігає за Українською Республікою право виходу з Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Це право передбачено також статтею 17 Конституції СРСР.

В наслідок політичного, економічного і культурного зростання союзних республік, що відбулося за роки Радянської влади, стало необхідним розширити їх права. 1 лютого 1944 року Сесія Верховної Ради Союзу РСР прийняла закон про надання союзним республікам права вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками, а також мати свої республіканські військові формування. Відповідно до цього Верховна Рада УРСР прийняла закони про утворення Народного Комісаріату закордонних справ і Народного Комісаріату оборони УРСР."

Далі, подавши ряд даних про державну організацію УССР, її економію і про участь у боротьбі проти гітлерівської Німеччини, делегація УССР висловила сподівання, що

„Україна, яка займає територію в 578 тис. км², що має кордони на протязі 1350 км. з Польщею, Чехословаччиною і Румунією¹⁷⁾ і омивається двома морями (Чорним і Азовським), має

¹⁷⁾ Про кордони з Російською СФСР чи Білоруською ССР не має, як бачимо, ніякої згадки, що теж має свою чималу політичну вимову, бо посередньо виявляє фактичний характер

могутню промисловість, високорозвинуте сільське господарство, безсумнівно, внесе належний вклад у справу післявоєнного устрою світу і організації безпеки у всьому світі”¹⁸⁾

Помінаючи очевидне і свідоме перекручування історичних фактів, коли мова про заіснування УССР, ми бачимо, що советський режим намагався представити УССР як державу, що повстала з волі українського народу, тобто як справжню українську державу. Така стилізація обґрунтування прав УССР репрезентувати український народ і його інтереси на міжнародній арені мала, без сумніву, на меті заперечити задалегідь будь-які закиди, мовляв, УССР — це накинена Москвою політична форма окупації українських земель, яка не має ніякого права, навіть якщо і визнати її державний статус, виступати від імені українського народу.

Офіційну советську інтерпретацію таких понять, як „союзна держава”¹⁹⁾, „суверенітет”, „федерація”,

політично-адміністративної структури ССРСР, де окремішність т. зв. суверенних національних союзних республік на практиці не існує.

¹⁸⁾ Українська РСР на міжнародній арені (Київ, Державне в-во пол. літ-ри УРСР, 1963), стор. 76-90.

¹⁹⁾ „Союзное государство (федерация) — государство, состоящее из объединившихся самостоятельных государств, к-рые делают свою власть с федеральными (центральными) органами государственной власти и управления... Советское социалистическое С.г. — Союз Советских Социалистических Республик — добровольное объединение 15 равноправных советских социалистических республик. Советский Союз — суверенное С.г., представляющее собой наиболее развитую форму федерации. Входящие в его состав союзные республики также являются суверенными государствами. Суверенитет их ограничен по их собственному волеизъявлению только тем, что Советскому Союзу предоставлены определённые полномочия, перечисленные в ст. 14-й Конституции СССР 1936. Суверенитет союзных республик гарантируется Союзом ССР. За ними сохраняется право свободного выхода из Союза, территория республик не может быть изменена без их согласия, они признаются субъектами международного права...” (*Большая советская энциклопедия*, 2. изд., т. 40, стр. 235).

„союзна республіка” і ширше з’ясування „прав” окремих советських республік натрапляємо м. ін. у „Великій советській енциклопедії”. Всі подані там уточнення і пояснення мають за завдання показати, що ССРСР — це союз „суверенних держав”, що кожна союзна республіка „лоза засягом компетенцій ССРСР . . . здійснює державну владу самостійно, зберігаючи цілком свої суверенні права”, а

„гарантіями суверенности союзної советської республіки є право вільного виходу зі складу ССРСР; її територія не може бути змінена без її згоди; право вступати у безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками; право мати свої республіканські військові формування; наявність громадянства союзної советської республіки і право приймати у своє громадянство; право самостійно приймати свою конституцію з врахуванням особливостей республіки і побудовану у повнім погодженні з конституцією ССРСР, і врешті те, що „всі союзні советські республіки мають свої державні герби і державні прапори як емблеми їх державної суверенности”.²⁰⁾

Позицію советських юристів відзеркалює ствердження В. В. Євгенава, який у статті „Правопідметність, суверенітет і невмішування у міжнародному праві” пише:

„Засадничим протиставленням буржуазної федерації є советська соціалістична федерація, в основі якої лежить добровільний союз рівноправних советських соціалістичних республік, з яких кожна, зберігаючи статус самостійної держави до приступлення до ССРСР, не втратила своєї самостійности і після приступлення до нього, а тільки відступила на основі суверенного волевиявлення окреслену частину своїх прав союзній державі. Советський Союз в цілому і кожна союзна республіка зокрема являються самостійними підметами міжнародного права з усіми впливаючими з того для них правами і обов’язками у відношенні до всіх інших держав. Союзні республіки як і весь Советський Союз в цілому являються насправді суверенними державами”.²¹⁾

²⁰⁾ Большая советская энциклопедия (2. изд. Москва, Гос. научное изд-во, 1949-1958), т. 40, стр. 234.

²¹⁾ В. В. Евгеньев, Правосубъектность, суверенитет и невмешательство у международном праве, (Советское государство и право, № 2, 1955), стр. 76.

Таку ж саму інтерпретацію суверенності зустрічаємо і в інших, хоч не у всіх, советських юристів. В. К. Вадимов йде далі, твердячи, що

„приналежність до ССРСР гарантує кожній республіці повну охорону її прав і інтересів на міжнародному полі... Якщо б кожна республіка діяла на міжнародній арені як окремішня держава . . . Її вплив і співдіяння у важливих міжнародних проблемах були б незначні. Являючися частиною союзної структури, кожна республіка без уваги на свою величину, може разом із іншими республіками діяти з позицій великої потуги — ССРСР у міжнародних взаєминах”²²⁾

Інший советський юрист, Б. Л. Манеліс у статті „Єдність суверенітету Союзу ССР і суверенітету союзних республік у періоді розгорнутого будівництва комунізму” відкидає твердження, начебто союзні республіки передали частину своїх суверенних прав Союзові ССР (як це, наприклад, твердить В. В. Євгенев) і каже, що „джерелом суверенітету Союзу ССР являється тепер советський народ”, а не, як це твердилося досі, договір між „самостійними соціалістичними республіками”. Шукання „джерела суверенності” у „советському народові” є подиктоване пляном знайти теж формально-правну основу для „злиття” республік в „єдину соціалістичну державу”. Б. Л. Манеліс так аргументує те своє твердження про „советський народ” як джерело суверенітету ССРСР:

„Джерелом суверенітету Союзу ССР являється тепер советський народ, який перетворився у нову історичну спільноту людей різних національностей, які мають спільні характеристичні ознаки — спільну соціалістичну батьківщину, спільне соціалістичне господарство, спільну соціалістичну структуру, спільний марксистсько-ленінський світогляд, спільну ціль побудувати комунізм, багато спільних ознак у духовому аспекті і у психології. Таким чином, національна основа суверенітету союзної республіки і інтернаціональна основа суверенітету Союзу ССР щораз більше зближуються. Ці фактори створюють надійну підставу для дальшого скріплення на шляху комуні-

---

²²⁾ В. К. Вадимов, Верховный Совет ССРСР и международные отношения (Москва, Изд-во Ин-та международных отношений, 1958), стр. 93.

стичного будівництва єдності націй, єдності народного, національного і державного суверенітету, єдності суверенітету союзних республік і суверенітету Союзу ССР”²³⁾

Вийшовши з таких заłoженъ, Б. Л. Манеліс твердить, що не можна взагалі говорити про обмежування чи поширювання суверенности чи суверенних прав республік, а про повний суверенітет і Союзу ССР і його складових частин, союзних республік, а обмеження чи поширення прав стосується тільки компетенцій чи, як каже Манеліс, комплексу „конкретних повновастей, якими в даний час розпоряджають Союз ССР, союзні республіки, автономні формації, а також окремі державні органи”. Б. Л. Манеліс твердить, що

„засяг компетенцій союзних республік є обмежений у відомих границях, що зумовляється союзним характером советської держави, але їх суверенітет є повним.”²⁴⁾

І ще одне цікаве і важливе наслідками ствердження робить згаданий вище советський юрист, кажучи, що „поширення прав союзних республік і скріплення їх суверенітету не можна розглядати як послаблення суверенітету Союзу ССР і централізованого керівництва союзних органів. Навпаки, ще більшого значення набрав принцип демократичного централізму, який, з одного боку, служить протидією проти виявів місцевих і автаркістських тенденцій, з другого боку, проти рецидиву бюрократичного централізму.”²⁵⁾

Як бачимо, уточнення ряду понять досить виразне, як теж виразно з’ясована мета всіх тих загравань з „поширюванням суверенних прав” вже цілком „суверенних республік”. На звичайній мові, без всякої правничої советської діалектики, це означає настирливе шукання засобів і шляхів для якнайуспішнішого зцементування імперії і тому той же Б. Л. Манеліс на іншому місці зазначає, що насправді розширення прав республік не відбувається у площині національній, а

²³⁾ Б. Л. Манеліс, Единство суверенитета Союза СССР и суверенитета союзных республик в период развернутого строительства коммунизма (*Советское государство и право*, № 7, 1964), стр. 20.

²⁴⁾ *ibid.*, стр. 19.

²⁵⁾ *ibid.*, стр. 22.

на шляху залучування представників окремих підсоветських національностей до управління СРСР як цілості, включування „націоналів” до різних центральних советських органів, щоб тим шляхом „каналізувати” їхню енергію і їхні можливі відосередні тенденції, викликані наголошуванням ваги національних советських республік і їхньої ролі як суверенних держав.

Треба зауважити, що така політика московського центру щодо підкорених народів і його намагання використувати на міжнародному полі наданий тим народам такий чи інший політично-державний статус, не є відокремленим випадком в історії, а являється наслідкуванням способів, вживаних у минулому різними імперськими центрами у їхній зовнішній політиці. На це звертає увагу м. ін. В. В. Аспатуріян, який пише, що власне західньо-європейські колоніальні імперії

„мали цілий ряд юридичних фікцій, квазі-суверенних монархій, протекторатів, васальних держав, як теж цілу колекцію держав-клієнтів.²⁶⁾ В основному виразно визнавали їхній під-

---

²⁶⁾ В. В. Аспатуріян дає у своїй праці наступне уточнення вжитих тут юридичних термінів:

A fictional state like a Union Republic, is an entity which fulfills, at last in part, the formal juridical tests of state existence under international law, but remains a legal and political component of another state or subject of international law. Fictional states may represent true nations, may simply be the relics of the feudal age, may have been at one time genuine states, or may be nothing but juridical artifices. Fictional states may vanish, evolve into genuinely independent states or remain suspended in their fictional status. Although the concept of a vassal state has traditional meaning under international law as a juridically defined status of inferiority, it is used here in a much broader context as a subject of international law which has an independent legal system, but whose external (and in some cases internal) policies are substantially directed by another more powerful state. Thus, as employed here, vassal status includes not only traditional vassal states, but the so called “puppet” states created by the Axis powers, the “satellite” states of the Soviet Union, and Iraq, Egypt and Jordan before, during and shortly after World War II. Their condition of vassalage may derive from various sources: imposed treaties, military occupa-

рядний статус, хоч чимало з них визнавалися як „суверенні” держави і мали признаний статус підметів міжнародного права і дипломатії”.²⁷⁾

Як відомо, у процесі ліквідації західних колоніальних імперій ті різні політичні формації почали справді усамотійнюватися і тільки деякі такі держави ще далі знаходяться у меншій чи більшій залежності від метрополітальних центрів.

Щоб забезпечити за собою якнайповнішу контролю

tion, imposed governments, control through centrally directed international Party organizations. Wide variations may exist in the degree of internal autonomy permitted the individual vassal state, which may reflect the political character of the controlling state as well as the circumstances surrounding the subordination of the weaker state. The notion of the client state is purely political and is the broadest of the three categories in its conception. A client state meets both the legal and political criteria for independent statehood, but for variety of reasons subordinates or attunes its foreign policy to the requirements of another more powerful state. If the chief distinguishing characteristic between a fictional and vassal state is that the latter has a separate legal system, the principal difference between a vassal state and a client state is that the latter possesses more or less full control over its internal affairs and its government is “tolerated” rather than imposed. Clientage may result from fear, threatened intervention, common interests, geographical location, economic dependence, ideology, and tradition. Many Latin-American countries, for example, have been in the past diplomatic client states of the United States. A client state has far greater freedom of action, but in its foreign policy it can be frequently as pliable to the demands of its patron and more effective as a diplomatic instrument than a fictional or vassal state. Many variations exist within each of these categories and the lines of distinction between them are no always clear. It is possible for a state to pass from fictional status to vassalage to clientage and to full freedom of diplomatic action. The reverse is also possible. Some of the satellite states of Moscow are in fact gradually eroding into “client” states. Poland and Czechoslovakia are examples. Yugoslavia, which was more of a client state than a satellite originally, has retrieved full freedom of diplomatic action (V. V. Aspaturian, *The Union republics in Soviet diplomacy*, (Geneve, 1960), p. 29).

²⁷⁾ Aspaturian, op. cit., p. 23-24.

на не-російських територіях, враховуючи протиколоніальні і протиімперіалістичні тенденції у світі і бажання підкорених народів Східньої Європи і Азії мати власні незалежні держави, Москва застосувала подібні засоби на просторі своєї імперії. У наслідку такої політики російського імперського центру були створені різні типи державних формацій на етнографічних територіях окремих народів, з різною формою залежності від російського центру. У тій ситуації, яка панує на східньо-європейському просторі під сучасну пору, політично-державні формації (союзні і автономні республіки ССРСР і теж сателітні держави) можуть діяти тільки і виключно в загальному пляні політики московського центру і відповідно до інтересів російської імперії. Ці формації можуть теж бути політично „унезалежнювані”, в міру потреби і відповідно до ситуації, до такого ступеня, щоб вони могли відігравати ролю підметів міжнародного права.

Українська ССР є власне такою політично-державною формацією, статус якої, коли мова про міжнародну політику, не є виразно уточнений і може змінюватися відповідно до того, яку ролю на окресленому етапі призначить Україні советсько-російське центральне керівництво.

Поминаючи питання таких чи інших конституційних положень, внесених до конституцій УССРСР і ССРСР, приходиться ствердити, що на практиці Українська ССР досі не вийшла поза межі політично-державної фікції і не є нічим іншим, як тільки колонією у системі советсько-російської імперії. Галаслива назва „суверенної республіки” в нічому не змінює фактичного стану.

З уваги на таку дійсність, не може бути і мови про якусь справді незалежну ролю Української ССР у міжнародному укладі сил під сучасну пору, бо УССРСР не займає жодної позиції на міжнародній арені, яка б кваліфікувала її як справді суверенну державу і як повноцінний підмет міжнародного права і міжнародної по-

літики. Кваліфікування УССР як підмета міжнародного права, мусить мати тільки умовний характер і мусить спиратися виключно на формальних конституційних положеннях відповідно до яких є побудована адміністративно-політична організація цієї советської республіки, що має на меті замаскувати фактичний стан повної залежності України від Росії.

Таким станом (поминаючи фактичну настанову і політику Москви) можна пояснити той факт, що досі ні одна з іноземних держав, включно навіть з комуністичними державами, членами советського блоку, не визнала УССР як державу і не втримує з нею ніяких прямих зв'язків будь-якої натури.²⁸⁾

З тих же причин, немає насьогодні ніякої реальної підстави для того, щоб говорити про зовнішню політику Української ССР, бо такої політики ця — за советською конституцією — „суверенна республіка” не веде і досі не одержала дозволу від Москви на те, щоб могли вступати у дипломатичні чи консульські зносини з будь-якою іноземною державою.

Активність представництва УССР в Об'єднаних Націях, чи в агентствах цієї міжнародної організації не можна розцінювати як справжню і повноцінну зовнішньополітичну діяльність (хоч советські київські чинники постійно намагаються використовувати цей факт як доказ, що УССР таки є підметом міжнародної політики), а тільки як виконання у дуже вузькому засязі доручень центрального російського режиму, який прикривається фірмою т. зв. союзного уряду. Єдиним позитивом є хіба тільки те, що Україна під фірмою УССР знаходиться у якійсь мірі на міжнародній арені і виявляє там деяку активність .

Для того, щоб оформити собі вірний погляд на дійсну роллю і позицію УССР на міжнародному полі і, зокрема, на той обмежений засяз діяльності т. зв. міні-

---

²⁸⁾ Лисий, *op. cit.*, стор. 45-46.

стерства закордонних справ тієї „суверенної” республіки, вистачить познайомитися з документами і матеріалами, що стосуються участі УССР і її уряду у міжнародному житті. Ці документи були опубліковані у двох збірниках, з яких один появився у двох частинах (у 1959 і 1966 рр.) під фірмою Академії наук УССР (*Українська РСР у міжнародних відносинах*), а другий був виданий у 1963 р. Міністерством Закордонних Справ УССР (*Українська РСР на міжнародній арені*). Ці збірники є найкращим свідченням розходження між теорією і практикою у питанні державної суверенності советських республік і теж того, до якої міри фіктивними є республіканські міністерства закордонних справ.

Тут не має практичного значення те, коли, наприклад, в одному з цих видань стверджується, що

„членство Радянської України в ООН та інших міжнародних організаціях, активна участь делегації УРСР в численних дипломатичних конференціях, участь в міжнародних договорах є красномовним свідченням активної зовнішньополітичної діяльності України, свідченням прагнення українського народу до миру і співробітництва з усіма народами”.²⁹⁾

Не звучить теж серйозно ствердження про те, що „бажаючи використати всі можливості для активного захисту миру і безпеки, для розвитку міжнародного співробітництва, Україна здійснює своє право суверенної країни на міжнародне спілкування, входячи до багатьох міжнародних організацій, що здійснюють багатогранну діяльність в економічній, соціальной, культурній і науковій галузях”,³⁰⁾ та що „здійснюючи це одне з основних суверенних прав держави, Українська РСР у період з 1944 по 1961 роки уклала 107 міжнародних договорів”³¹⁾,

²⁹⁾ Українська РСР на міжнародній арені, ор. cit., стор. 9.

³⁰⁾ *ibid.*, стор. 12.

³¹⁾ *ibid.*, стор. 19.

Про те, яка справжня вартість цього ствердження і яку роллю УССР фактично відіграє у „міжнародному спілкуванні” (точніше тільки у системі советського блоку), читач зможе побачити, познайомившись з публікацією *Украинская ССР и зарубежные социалистические страны* (Київ, 1965), у якій, з

бо в той самий час навіть звичайна кореспонденція призначена для МЗС УССР, є спрямовувана до советських посольств, амбасад, тощо, бо „суверенна” УССР таких представництв (крім до ОН) ніде не має. Що більше, навіть ті чужоземні консуляти, як під сучасну пору знаходяться на території України, втримують контакти тільки і виключно з Москвою і не мають ніякого ділового зв'язку з МЗС УССР і були встановлені у висліді договорення між урядом СССР і урядами заінтересованих держав.

У згадуваній вже публікації є розділ, в якому говориться про „міждержавні зв'язки УРСР”. Інформація про ці „міждержавні зв'язки” зводиться до даних про „відвідини Києва і УРСР” окремими особами чи делегаціями у часі їхнього побуту в СССР на запрошення московського центрального уряду. Роля того „суверенного” українського советського уряду і його „міністерства закордонних справ” не більша від ролі звичайного туристичного бюро, представники якого мають показати гостям чи відвідувачам особливості країни. З „міждержавними зв'язками” це все не має нічого спільного, а намагання показати ті відвідини як вияв „живих міжнародних взаємин України” тільки черговий раз розкриває справжній характер позиції УССР на міжнародній арені.

Тому теж годі дивуватися тому, що у всіх публікаціях МЗС УССР так часто підкреслюється „суверенність”, при чому обов'язково наводиться відповідні точки зі зміненої у 1944 році конституції, де говориться про те, що „УРСР має право вступати в безпосередні зносини з закордонними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками”, бо це і є одинока конкретна зовніш-

---

словами її авторів, „исследуются многообразные связи и сотрудничество Советской Украины — составной и неотъемлемой части СССР — с зарубежными странами в области политики, экономики и культуры”.

ня ознака „суверенности” УССР. Очевидно, при тому цілком промовчується статтю 20-ту з конституції ССРСР, де говориться про пріоритет союзних законів перед законами союзних республік³²⁾ і теж промовчуються такі далекойдучі обмеження, на які, між іншими, звертає увагу советський спеціаліст конституційного права, Я. Н. Уманський, підкреслюючи у своїй інтерпретації советського конституційного права те, що в області зовнішньої політики, зв'язків з чужими державами та в питаннях оборони і організації республіканських збройних сил вирішальний голос зберігається за центральним союзним (тобто московським) урядом.

„Втримування дипломатичних і консульських взаємин з закордонними державами (відбувається) на базі загального порядку таких взаємин, визначуваного Союзом”, — пише він, — „як теж встановлювання порядку організації військових формувань (відбувається), спираючися на зобов'язуючих заложеннях таких формувань, визначуваних Союзом; заключування угод з закордонними державами (відбувається) на основі загального порядку, визначуваного Союзом.”³³⁾

З уваги на такий фактичний стан, Вернон В. Аспаторіян, коментуючи позицію республіканських міністерств закордонних справ, відмічує що

---

³²⁾ „В случае разхождения закона Союзной республики с законом общесоюзным, действует общесоюзный закон” (Конституция С С С Р (Москва, Гос. изд-во юридической лит-ры, 1960) стр. 9).

³³⁾ Я. Н. Уманский, Советское государственное право (Москва, Гос. изд-о юридической лит-ры, 1960), стр. 177.

У Конституції С С С Р питання зовнішньополітичної репрезентації та діяльності і питання збройних сил Союзу і союзних республік є так уточнені: Стаття 14. Веденню Союза Советских Социалистических Республик . . . подлежат: а) Представительство С С С Р в международных сношениях, заключение, ратификация и денонсация договоров С С С Р с другими государствами, *установление общего порядка во взаимоотношениях союзных республик с иностранными государствами*; . . . ж) организация обороны С С С Р, руководство всеми Вооруженными Силами С С С Р, *установление руководящих основ организации войсковых формирований союзных республик*”. (Конституция С С С Р, (Москва, 1960), стр. 7-8).

„Основна функція республіканських міністрів закордонних справ є церемоніальна, орнаментальна і символічна: вони вітають закордонних достойників, беруть участь у дипломатичних бенкетах і прийняттях, є членами різних советських дипломатичних і квазі-дипломатичних делегацій до міжнародних організацій, на конференції і наради та беруть участь у зовнішньополітичній „дискусії” у Верховній Раді чи у комісіях для зовнішньої політики.”³⁴⁾

Про те, як советський центральний режим розцінює „зовнішню політику” союзних республік, а принаймні Української ССР і Білоруської ССР, які бодай у якійсь мірі виявляються на міжнародньому полі, видно з того, що у публікаціях, у яких обговорюється зовнішня політика ССР, немає ніякої згадки про таку чи іншу союзну республіку. Наприклад, у такій загально рекомендованій праці як „Етапи зовнішньої політики ССР”, що появилася у 1961 році, навіть не згадується про те, що у советській системі існують і теж, нібито, діють на міжнародньому полі такі республіки як Українська чи Білоруська.

Маючи все те на увазі, вважаємо, що і сьогодні, подібно як у 1950 році, є цілком актуальною оцінка політичного і державного статусу УССР у системі Союзу Советських Соціалістичних Республік подана на сторінках одного підпільного видання в Україні. Там натрапляємо на таку характеристику УССР:

„Український народ, як і кожний інший советський неросійський народ, не має в ССР ніяких національно-політичних прав і перебуває у стані повного політичного поневолення. Т. зр. Українська ССР, як і кожна інша т. зр. союзна республіка, являється по суті не „незалежною державою українського народу”, як про це брешуть большевики, а звичайною адміністративною одиницею, звичайною безправною губернією большевицької імперії. Ні „верховна рада” УССР, ні її „уряд” не мають ні тіні тих прав, що ними звичайно користуються ці інституції у справді незалежних державах. Т. зр. суверенність союзних республік — це тільки фікція, пуста фраза, призначена большевиками для обдурювання працюючих мас Советського Союзу і всього світу, фраза, що не має найменшого практичного зна-

³⁴⁾ Aspaturian, op. cit., p. 166.

чення. Ні „верховна рада” УССР, ні її „уряд” не можуть нічого зробити самостійно, без згоди на це московського центру. Український народ, як і кожний інший неросійський советський народ у системі большевицького ССР є фактично позбавлений будь-яких можливостей свобідного волевиявлення, незалежного керування своїми справами. Про все, згідно тільки з власними імперіялістичними інтересами, цілковито ігноруючи потреби окремих народів, всупереч їхнім найжиттєвішим інтересам, вирішує большевицький імперіяльний центр — большевицька Москва.”³⁵⁾

---

³⁵⁾ П. Полтава (псевд.), Збірник підпільних писань (Мюнхен, В-во Український самостійник, 1959), стор. 121-122.

Щоб показати, у якій мірі советсько-російські чинники зловживають терміном „суверенність” та „суверенний” щодо т. зв. советських соціалістичних республік, наведемо уточнення тих понять, зроблене американським автором, Чарлсом Б. Маршалом, який пише таке:

“It is worth a moment to consider some of the practical components of sovereignty. Sovereignty entails having a scheme of authority—a ruling group—capable of maintaining dependable social order pervasively over a demarcated area. Sovereignty entails command of the allegiance of a determined portion of persons and groups encompassed in that area... Sovereignty entails a conscious general purpose to amount to something significant in the world’s annals. Sovereignty entails a capacity and a will to command means and to devote them to give effect to common preferences. Sovereignty involves capacity to affect environing conditions as well as to be affected by them. Sovereignty requires having some system of agency capable of representing the realm in external dealings—able to communicate authentically and conclusively on its behalf to others beyond the span of jurisdiction” (Charles Burton Marshall, *The exercise of sovereignty: papers on foreign policy*. (Baltimore, John Hopkins Press, 1965), p. 5).

Чи бодай одне з цих уточнень можна б було застосувати, коли говоримо про УССР, чи про будь-яку іншу советську республіку?

IV.

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНЬСЬКА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ПРОБЛЕМА УССР

У загальній постановці і у процесі здійснювання таких чи інших заłoженнь української зовнішньої політики у протипагу політиці советського російського імперського центру не вистачає тільки з'ясувати собі роллю і позицію УССР, як твору російського імперіалізму, але треба до цього твору займати активне становище і теж, якщо для цього існують об'єктивні передумови і коли це потрібне з тактичних міркувань, цей твір відповідно використовувати у нашому загальному пляні визвольної боротьби.

Здаючи собі справу з фактичної ролі та можливостей УССР у системі СССР і на міжнародній арені, нас може цікавити тільки один аспект УССР: чи, та у якій мірі цей політично-державний твір, якого існування є цілком і повністю залежне від Москви, може бути використаний у нашій політичній акції.

Це питання є предметом гострої дискусії і поважних розходжень серед нашої спільноти на еміграції. Є в нас особи і середовища, які заступають погляд про те, що УССР являється фактично легальним спадкоємцем Української Народної Республіки, при чому вони перенаголошують роллю і можливості УССР на міжнародному полі, намагаючися доказати, що УССР, як сучасна форма української державности, має всі передумови для того, щоб дістати для себе повноцінний статус підмета міжнародного права, а вслід за тим стати передостаннім ступенем на шляху до осягнення пов-

ної політичної незалежності і самостійності. Інші, знову, заперечують взагалі важливість позиції УССР на міжнародному форумі, відкидають, як не суттєві, формально-правні атрибути УССР, заступаючи думку, що в актуальній політичній дійсності у світі немає ні потреби, ні не є політично доцільним у будь-якій мірі в'язати українську визвольну боротьбу з комплексом УССР. Є теж такі, які вважають, що не є тактично правильним самовільно позбуватися тих аргументів, що їх можна мати, беручи до уваги формально-правний статус УССР, зокрема коли йдеться про визнання України як держави, але, рівночасно, схиляються до погляду, що „карту УССР” треба розглядати тільки як засіб другорядної вартости, який треба мати у резерві, але від нього не узалежнювати всієї нашої політики.

Широке з'ясування проблеми УССР з погляду інтересів українського визвольного руху знаходимо у праці Степана Бандери п. н. „Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс”.

„Єдиноправильне таке становище” — пише С. Бандера — „яке відповідає фактичному станові й впливає з основних наших цілей. Отже — УССР не є ніякою українською державою, це тільки вивіска, оманна форма, якою большевицька Москва намагається перед зовнішнім світом приховати імперіалістичне поневолення і колоніальну експлуатацію України... Будь-який опортунізм, компромісовість, невиразність в тому питанні неприпустимі в самостійницькому русі, бо вони вносять дезорієнтацію і демобілізацію, ведуть до того, чого хоче ворог.

Щоправда, піти на такий шлях примусила Москву незламність змагань українського народу до державної самостійности. Не можучи зламати його, большевизм пішов на обман, на підступне підорвання. Однак, зробивши це, ворог старасться повернути таку тактику на свою користь.

Виведенням УССР на міжнародній форум большевицька Москва хоче досягти кількох вигод відразу: випровадити в поле, забурити стремління України до повної суверенности і обдурити світ щодо правдивого становища т. зв. союзних республік ССР. В міжнародному житті, в світовій opinio pubblica большевики намагаються зв'язати ім'я України з усією політикою Москви, й то не в сенсі поневолення, а тільки так ніби самостійна УССР добровільно солідаризується в усьому з ССР. Таким способом

на міжнародному форумі неутралізувати, здушувати правду, що Україна є головною революційною силою проти московського імперіялізму, що вона змагає до розсадження, знищення СРСР. Нарешті мати ще одну, дуже вигідну позицію в своїй грі на міжнародних форумах.”³⁶⁾

У своїх висновках щодо можливостей використати УССР у загальному пляні визвольної боротьби, С. Бандера підкреслює, що він не бачить ніяких реальних користей в тому, що Україна є репрезентована через УССР на міжнародному полі, навпаки, він думає, що на дальшу мету в'язання незалежної самостійницької політики українського визвольного руху з УССР може мати негативні наслідки, бо може притупити гостроту вістря спрямованого проти Москви.

„Чи для справи побудови УСРД може мати серйозне значення т. зв. тяглість української державности з УССР як останнім вогнивом?” — запитує С. Бандера.

„Для чийої справи знайдеться в спадщині по УССР більше корисного до натягання в міжнародно-правному змислі: для справи суверенности й соборности Української Держави, чи для нового московського загарбницького імперіялізму? Та загалом — коли, який народ здобув чи забезпечив свою державну незалежність самою об'єктивною рацією своєї справи перед міжнародним правом?”³⁷⁾

З подібними поглядами на позицію УССР у загальному пляні української визвольної боротьби зустрічаємося у статті Голови Виконного Органу УНРади, Миколи Лівидького п. н. „До тактичних питань нашої визвольної політики”.

„В останніх часах” — пише М. Лівидький — „серед деяких українських політичних кіл помічається тенденція до усунення на дальший плян УНР, як легітимної форми української державности, та висунення наперед УСРР, як ніби сучасної української держави, що належить до ООН і є ніби визнана міжнародними чинниками. Не дарма один з діячів УРДП висловлював думки, що в наших національних вимогах треба виходити, мов-

---

³⁶⁾ Степан Бандера, Українська національна революція, а не тільки проти режимний резистанс (Україна проти Москви: збірка статей (В-ння Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955), стор. 358.)

³⁷⁾ *ibid.*, стор. 359.

ляв, з сучасного стану в Україні. Однак, таке поставлення справи нанесло б величезної шкоди українській визвольній політиці. Наші бо національно-державні вимоги ми можемо обоснувати на міжнародному форумі *лише* на підставі доби УНР та тодішніх державно-правних актів. Це виходить хоч би з того факту, що УСРР не є витвором свobodно висловленої волі українського народу, а тому жодних, принятих у сучасних міжнародних відносинах, правних підстав до свого існування не має. *Створена з волі й на наказ Москви (хоч і під тиском української національної стихії), УСРР цією останньою може бути і зліквідована, до чого, при потребі, може бути заінсценізований і „ви́яв народньої волі”.* Чи не прийшлося б тоді речникам „сучасного стану в Україні” (а ми віримо, що роблять вони те в добрій вірі) повертатися до легковаженої УНР?! А до цього треба ще додати, що встановлення на перший плян „сучасного стану в Україні”, себто УСРР, *улегчило б завдання росіян, які стоять на позиціях „непередрішенства”,* домагаючися плебісциту для вирішення майбутньої долі України. Бо ж УСРР, справді, не постала з волі українського народу, а, значить, відмовившись від доби УНР або звівши її на другий плян, ми посередньо дали б аргументи в руки тих, які твердять, що народного волевиявлення в Україні ще не було.” (Всі підкреслення в тексті.)³⁶⁾

Інший погляд на питання використання політично-державного статусу УСРР у визвольній боротьбі на зовнішньополітичному полі зводиться до того, щоб акцептувати УСРР як справжню українську державу і як продовження існування Української Народної Республіки та сприяти заходам, які б привели до визнання УСРР як української держави країнами західного світу. Головними речниками такого погляду є, між іншими, Д. Андрієвський, Б. Галайчук, В. Маркус, В. І. Гришко, Всеволод Голубничий, які у ряді статей і книжок намагаються доказати доцільність визнання УСРР за українську державу, вказуючи на можливі користі з того для української визвольної справи в цілому.

В. І. Гришко пише м. ін., що

„виходячи з того реально-існуючого стану речей, який визначає характер сьогоднішньої української дійсности, зокрема в зовнішньополітичній площині, ми ясно бачимо, що головною

³⁶⁾ Микола Лівіцький, До тактичних питань нашої визвольної політики (*Мета*, ч. 7, 1955), стор. 9.

вихідною позицією кожної зовнішньополітичної акції сьогодні має бути ніщо інше, тільки вимога визнання передусім dokonаного факту української державної суверенності в формі української советської республіки. Ця вимога, отже — вимога визнання фактичного стану речей сьогоднішнього міжнародно-правного становища України, як визнаної вже де факто всіми державами Об'єднаних Націй формально суверенної республіки — це вимога ставлення проблеми визволення України сьогодні в такій же площині, як проблеми визволення Польщі, Чехословаччини, Румунії й інших комуністичних держав, які як держави, цим світом визнаються, але для яких плянується тільки зміна комуністичного устрою на демократичний. Це означає отже вимогу ставлення питання про українську державність поза всяким сумнівом”.³⁹⁾

У статті Б. Осадчука, поміщений у офіційній УРДП, читаємо, що „УРДП визнає факт існування української державності в її сьогоднішній формі”,⁴⁰⁾ а Богдан Галайчук, аналізуючи українську визвольну справу з міжнародно-правного погляду, доходить до висновку, що насправді немає ніякої реальної небезпеки для справи політичного усамотійнення України, коли ми вживатимемо УССР як доказ на те, що наша державність є dokonаним фактом. Для д-ра Б. Галайчука ми є „нацією поневоленою, але державною” і, відповідно до того, твердить він, „мета нашої політики: добитися з боку західніх великодержав визнання існуючої української держави, а не визнання права на самостійність”. На гадку Б. Галайчука,

„визнання України як нової держави було б замахом на територіальну інтегральність російської держави, було б кроком неприязним супроти Росії, білої чи червоної. Звісно, що західні великодержави пильнують, щоб не насторожувати проти себе російського народу, щоб мати його під час третьої світової війни по своєму боці... Куди простіша справа буде з визнанням нового, національного уряду існуючої української держави. Російським протестам проти такого визнання (по суті такої форми визнання української самостійності) чужі дер-

³⁹⁾ Василь І. Гришко, Україна сьогодні і ми (Торонто, В-во Молода Україна, 1954), стор. 48-49.

⁴⁰⁾ Богдан Осадчук, УРДП і „зовнішня політика” київського уряду (*Наші позиції*, ч. 1, 1954) стор. 38.

жави можуть протиставити своє „non possumus“. Це визнання, мовляв, має лише протирежимний, а не протиросійський характер. Раз українська держава здавна існує і користується міжнародною особовістю, мусимо визнати якийсь уряд...

Мова йде не про питання формального характеру, але про питання, яке має далекосягле політичне значення.”⁴¹⁾

На окрему увагу заслуговує становище, що його зайняв був Провід Організації Українських Націоналістів в Україні у своїй „Деклярації після закінчення другої світової війни в Європі“, стверджуючи таке у розділі „Україна на міжнародній конференції“:

„1. Намагання українського народу вийти як суверенний рівноправний чинник на міжнародному терені весь час паралізували імперіялістичні загарбники, а зокрема большевицька Росія, яка силою зруйнувала українську державну самостійність і зіпхнула Україну на становище колонії.

Сьогодні на міжнародній конференції в Сан Франціско односторонньо признано за Україною право участі в міжнародному житті і тим здемасковано заходи Москви щодо України незалежно від того, що сьогодні большевики для своїх власних імперіялістичних користей (кількість голосів) заризикували українським атутом. Та ми знаємо, що ці розрахунки Москви проваляться.

Для нас факт залишається фактом: Україна є на міжнародному терені незалежно від того, які безпосередні причини діяли при запрошуванні її до Сан Франціско.

2. Одначе, ми якнайрішучіше виступаємо проти того, щоб український народ був заступлений на міжнародній конференції делегацією складеною зі сталінсько-большевицьких агентів. Якщо зовнішньополітичний світ визнає демократичні принципи, то є найбільшим насильством над ними і самим українським народом допускати агентурну большевицьку делегацію, як єдиного представника українського народу.”⁴²⁾

Як бачимо, керівництво українського визвольного руху в тому часі (1945 рік) розглядало УССР як російську форму окупації України, але рівночасно розціню-

⁴¹⁾ Галайчук, *op. cit.*, стор. 32.

⁴²⁾ Деклярація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі (ОУН в світлі постанов великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 років (В-ння Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955), стор. 136-137.

вало як позитив будь-яку можливість для України вийти на міжнародну арену, вважаючи це як нагоду для актуалізації української проблеми і як можливість поширити поле дії української визвольної боротьби, хоч виразно і дуже рішуче відкидало думку про те, щоб визнати за делегацією УССР право репрезентувати Україну, чи щоб визнавати УССР за державу українського народу.

Таке розуміння позиції і ролі УССР було підтверджене у постановах чергових конференцій Проводу ОУН в Україні і ЗЧ ОУН. Провід ЗЧ ОУН у своїй декларації „До справи представництва України в ОН” (січень, 1955) стверджує, що

„Так звана Українська Советська Соціалістична Республіка не є ні суверенною, ні справжньою українською державою, а її уряд не є правовим, ані фактичним речником України, ні виявом волі українського народу, а тільки насильно накиненою експозитурою большевицької Москви для поневолення України . . . Зовнішньополітичні дії т. зв. уряду УССР від імені України, виконувані під диктатом Москви, є безправними, і для українського народу та для самостійної української держави незобов'язуючими . . . Представництво України в міжнародній Організації Об'єднаних Націй делегацією т. зв. уряду УССР є не лише безправне, але й шкідливе для України, її престижу та для справи свободи народів.”⁴³⁾

Враховуючи можливість усунення УССР з членства ОН, але доцінюючи рівночасно важливість приявності України на міжнародній арені — Провід ЗЧ ОУН у тій же своїй декларації вимагає збереження за Україною місця в ОН.

„Коли представництво т. зв. уряду УССР буде усунене з ОН з тих мотивів, що він не є правосильним урядом української держави” — підкреслюється у декларації — „і одночасно буде зарезервовано в ОН місце для правдивого представництва самостійної України, тоді цей акт буде слухним і правильним.”⁴⁴⁾

⁴³⁾ Становище Проводу Закордонних Частин ОУН до справи представництва України в ОН (ОУН в світі постанов, *ibid.*), стор. 340-341.

⁴⁴⁾ *ibid.*, стор. 342.

До справи УССР і зовнішньополітичної репрезентації України урядом УССР зайняв також становище 6-тий Великий Збір українських націоналістів (ОУНС), стверджуючи таке у своїх резолюціях (жовтень, 1965):

„УССР являється тільки фасадом української державности для прикриття колоніальної політики окупанта. Існуюча влада в Україні є не оборонцем українського народу проти наступу Москви, а речником і виконавцем її імперіалістичної політики. Український народ ніколи не задовольниться таким станом, а змагатиме всіми шляхами до повернення суверенности Українській Народній Республіці.

Членство УССР в Об'єднаних Націях являється фактом політичної ваги, який необхідно використати в напрямі виведення України з позиції провінції російської імперії на становище суверенного підмета міжнародного права; представники УССР в Об'єднаних Націях репрезентують не український народ, а його поневолювачів, тому одночасним завданням української визвольної політики є змагати до того, щоб у Об'єднаних Націях та в дипломатичних взаєминах український народ репрезентували справжні представники суверенного українського народу.”⁴⁵⁾

З наведених думок, поглядів і конкретних пропозицій, за якими стоять провідні діячі українського політичного життя та політичні середовища, можна ствердити, що розходження в поглядах на позиції, ролі і можливості УССР у загальному пляні нашої визвольної боротьби є досить великі. Такий стан, однак, не повинен нас дивувати, приймаючи до уваги те, що ця справа заторкує ряд питань принципового і тактичного порядку.

Нам здається, однак, що ціла ця дискусія вимагає, перш за все, уточнення, *наскільки реальними* є передумови для того, щоб УССР могла *фактично стати підметом міжнародного права*, дістати визнання іноземних держав і, врешті, зайняти таку позицію у системі советського блоку, щоб у дальшому розвитку подій з цієї позиції можна б було атакувати російський імпе-

---

⁴⁵⁾ Міжнародна ситуація й Україна (Резолюції VI Великого Збору Українських Націоналістів (*Новий шлях*, р. 36, 4. грудня, 1965), стор. 2.

ріялізм і советську російську імперію. Без такого уточнення, дискусія на тему УССР не вийде поза звичайні здогади і побажання, при чому навіть найлогічніше розпрацьована концепція не знайде практичного застосування, бо для цього їй бракуватиме реального ґрунту.

Дмитро Андрієвський, наприклад, пише про „нову постановку української справи” і про те, що

„на місце старої тези про окупацію України Росією, та на місце домагань для неї права на самовизначення, треба висувати тезу, що відповідала б ситуації по другій світовій війні”. На його гадку „не досить, відкликатися у нашій політиці до гуманітарних засад, як то робилося дотепер, але треба використовувати правно-політичні аргументи. Український народ вже самовизначився в 1917-18 рр., з чого постала держава (Українська Народна Республіка) яка ніколи і ніким не була скасована. В ній відтоді змінився режим, а держава існує і дотепер в образі Української Радянської Соціалістичної Республіки, що було стверджено в 1945 році актом допущення її до Об’єднаних Націй. Тим актом міжнародні чинники визнали суверенність української нації. Українська справа не є внутрішньою справою Росії і українсько-російські відносини лежать в площині міжнародного права. Нині має місце політичне поневолення української держави Росією, як то є з державами Осередньої і Східньої Європи, називаними сателітами СССР. Для справи визволення України з-під гегемонії Москви важним є включення української справи в ширші комплекси міжнародних справ”.⁴⁶⁾

З цим твердженням можна б погодитися, тим більше, коли приймемо до уваги факт, що Україна тільки як держава може бути підметом міжнародного права і може приймати активну участь у міжнародних взаєминах. З того погляду, очевидно, має своє значення членство УССР в ОН і навіть та дуже мінімальна участь представництва УССР у діяльності тієї міжнародної організації та її агенств.

На можна б теж мати нічого проти того, коли б статус УССР уподібнився до статусу сателітних держав, а зокрема коли б українська проблема перестала

---

⁴⁶⁾ Дмитро Андрієвський, Білянс політичної акції еміграції (*Українське слово* (Париж), р. 4, 30 вересня, 1956), стор. 5.

бути внутрішньоросійською проблемою. Політично це був би один крок наперед, але йдеться про те, чи для того існують реальні передумови і чи є якісь вигляди на те, щоб УССР здобула принаймні той, свого роду, сателітний статус, який вона мала до 1923 року?

Чи справді існує ситуація, про яку пише Б. Осадчук, твердячи, що „завдяки приналежності України до Об'єднаних Націй та через інші форми виступів УССР на міжнародному полі . . . українське питання вже давно вийшло з зачарованого кола минувшини”?⁴⁷⁾

Ми могли б дати на такі питання позитивну відповідь тільки тоді, коли б ми мали будь-які докази на готовість російського советського керівництва зрезигнувати з централізованої держави і ступити на шлях вільного пов'язання окремих советських національних республік.

Враховуючи фактичну позицію УССР у советській російській системі і її абсолютне узалежнення від російського центру, як теж фактичні інтереси советської російської імперії, така чи інша настанова Москви щодо політичної організації імперії має засадниче і вирішальне значення і було б політично невиправданим не брати цього до уваги у наших планах і нашій практичній діяльності. А власне у такій відірваній від реальності формі намагаються визначити напрямні української визвольної політики всі ті, хто хотів би бачити УССР як один з важливих чи вирішальних засобів у боротьбі за визволення українського народу.

Ставка на УССР означає сподівання чи розрахунки на внутрішню реорганізацію советської російської імперії. Нам видається, однак, що на того роду зміни в організації російської советської імперії Москва ніяк не може погодитися з тією простою причиною, що на практиці це означало б початок кінця імперії. За доказами не треба далеко шукати, а вистачить дещо основніше

---

⁴⁷⁾ Осадчук, *op. cit.*, стор. 37.

проаналізувати розвиткові тенденції в СРСР у період 1920-тих років, тобто в час відносної свободи, або у недавній період т. зв. відлиги, яка прийшла у роки безпосередньо після смерті Сталіна, щоб побачити, які наслідки для імперії може принести внутрішня лібералізація і навіть не надто велике послаблення центральної влади. Розвиток подій у згаданих двох періодах існування СРСР має незвичайно глибоку вимову і являється важливою лекцією, перш за все, для советських російських лідерів.

Вже самий характер російської советської імперії зумовлює і передришує те, що у кожному випадку, як тільки на порядок дня виринатиме питання громадських і політичних свобод, питання ефективної зв'язки національної проблеми, чи навіть питання покращання побутових умов населення та піднесення його життєвого стандарту, російський провід стоятиме перед складною ділемою. Він муситиме вибирати або між поступками перед справедливими вимогами контрольованих народів і населення імперії в цілому, ставлячи під загрозу майбутнє імперії, її цілість, або муситиме намагатися продовжувати політику втримування за всяку ціну існуючого стану в надії на те, що в той спосіб буде можливим зберегти цілість імперії та, якщо вже не унеможливити, то принаймні сповільнити розвиток і зміцнювання відосередніх тенденцій.

З погляду інтересів імперії ця друга альтернатива — єдино можлива і логічна, хоч тверда політична лінія керівного центру не виключає відповідного застосування різного роду способів, які мали б демонструвати, нібито, готовість режиму йти назустріч вимогам широких народних мас і, нібито, його бажання вводити зміни, які б йшли під кутом лібералізації і справжньої внутрішньої демократизації.

У зв'язку з цим є незвичайно важливим здавати собі справу з плянкової політики режиму, який може ініціювати і підтримувати такі чи інші зміни, врахову-

ючи ступінь невдоволення населення і силу тиску відосередніх елементів, щоб в той спосіб заповнити контрольоване розряджування протирежимових настроїв. Цих контрольованих режимом змін та підтримуваних ним, нібито, неспокоїв не можна ототожнювати з фактичними відосередніми, протирежимними настроями і процесами, які мають місце на просторах всієї советської імперії всупереч бажанням і плянам режиму та яких той режим найбільше лякається. Коли в першому випадку всю цю, нібито ліберальнішу політику режиму включно з його, нібито, відходом від тоталітарних позицій в управлінні імперією і, нібито, його податливістю перед „вимогами народних мас”, треба розглядати як намагання ще краще забезпечити позиції імперії та у ширшому засягу посилити контрольно центральному периферіями, то в другому випадку йдеться про ті елементи у підсоветській дійсності, які зі середини розсаджують імперію і з якими режим зводить рішучу, хоч на довшу мету безуспішну, боротьбу і на які власне може і мусить розраховувати незалежна політика поневолених Росією народів.

Питання національних советських республік і їхня роль та позиції *розміщуються власне в тій першій площині*, тобто ті республіки являються на практиці знаряддям режиму у його змаганні з національними визвольними рухами. В руках центрального російського советського режиму національні республіки — це *дуже важлива зброя для наступу і для оборони*, хоч рівночасно — і про це нам завжди треба пам'ятати — дуже небезпечна для Москви, бо при догідних умовах може бути використана проти імперії. З цього здавали собі справу советські лідери ще в час творення СРСР, коли вони категорично протиставилися ідеї конфедерації як форми пропонованого союзу (тобто вільного зв'язку незалежних і справді суверенних республік) і теж з цього здають собі докладно справу теперішні советські лідери, які докладають всіх зу-

силь для того, щоб якнайскоріше і найрадикальніше вилінувати в не-російських народів їхні національні особливості та аспірації і приготувати їх психологічно до „злиття в один советський народ”.⁴⁸⁾

Москва зважилась вивести на міжнародну арену деякі советські республіки, керуючися, як це ми вже вказували на іншому місці, внутрішньо- і зовнішньополітичними потребами імперії. Це сталося при рівночасному застосуванні далекойдучих охоронних засобів, щоб цілком і повністю унеможливити розвиток якогось політичного сепаратизму. Тим теж треба пояснювати те, що роля тих республік на міжнародній арені є обмежена до найдалше йдучого мінімуму і тому не дозволяють їм втримувати власні дипломатичні зв'язки, мати свої власні представництва в чужих державах чи представництва чужих держав у себе.

Чи можна надіятися, що Москва добровільно погодиться, в ближчому чи дальшому майбутньому, щоб з її власної ініціативи ця небезпечна політична зброя могла бути звернена проти неї і проти цілості імперії?

На це питання дає відповідь м. ін. Вернон В. Аспатюріан, який пише, що

„советські лідери повністю усвідомлюють, що легальна децентралізація зовнішніх справ є двосічним мечем. У випадку послаблення советської держави це може уможливити і заохотити сепаратизм і спричинити інтервенцію, у випадку ж сильного советського моноліту, це створює кращі умови для дипломатичного маневрування і уможливорює використовувати багатогранні можливості міжнародної політики. В той час, коли у не-советському світі часто не добачують того, що легальна децентралізація зовнішніх справ може послабити або посилити советські позиції у міжнародній політиці, залежно від того, наскільки є сильною і стабільною контролю центру, советські лі-

---

⁴⁸⁾ Добре обгрунтоване навітлення цієї проблеми подає В. Станлей Вардис у своїй праці „Советська національна політика від 22-го партійного конгресу” — (V. Stanley Vardys, *Soviet nationality policy since XXII Party congress. (The Russian review, v. 24, October 1965), p. 323-340).*

дери завжди виявляли розуміння маніпуляційної властивості і двосічного характеру інституційних і правових норм...

У практичному застосуванні конституційних змін 1944 року, Кремль приймає, що у випадку, коли не будуть вживати потрібних охоронних засобів, ті зміни можуть навіть ненавмишно стати легальною маскою для сепаратистів у союзних республіках, або можуть спричинити догідні отвори для того, щоб ворожі потуги могли вбивати свої дипломатичні клинки. Така небезпека може постати у випадку серйознішої політичної кризи і советський уряд ніяк не має в пляні, щоб без основнішої застанови і без пляну поширювати дипломатичну активність союзних республік і ризикувати тим, щоб за заслоною легальності могли розвиватися тривалі контакти між потенційними сепаратистами і представниками ворожих держав.”⁴⁹⁾

До подібних висновків доходить теж у своїй цікавій і об’єктивній студії Е. Р. Гудман, підкреслюючи, що такі чи інші советські потягнення внутрі імперії і поза її кордонами — це тільки „придорожні зупинки на шляху до советської світової держави”.⁵⁰⁾

Враховуючи власне всі ті моменти об’єктивної натури і спрямування та цілі практичної російської імперської політики, ми радше були б схильні погодитися, коли мова про принципову настанову російського політичного керівництва і про його політичну концепцію і програму, з висновками польського автора, Юліюша Мерошевського, який пише таке:

„в рамках советсько-сателітської комуністичної доктрини не є можливим розв’язати в якийсь спосіб національну чи расову проблему. Советсько-сателітна доктрина репрезентує двоступневий колоніалізм. Сателітні держави користають з якнайбільшого упривілеювання, а рівночасно великі советські народи, як українці, не мають жодних виглядів на те, щоб дістати такий сателітний статус, який прислугове малій Албанії. У советській системі колонії не авансують до статусу доміній, але навпаки, домініяльний статус є вступом до колоніяльного статусу. Близьче є Польщі чи Угорщині до статусу советської республіки, як Україні до статусу сателітної держави.”⁵¹⁾

⁴⁹⁾ Aspaturian, op. cit., p. 37.

⁵⁰⁾ Goodman, op. cit., p. 326-372.

⁵¹⁾ Julian Mieroszewski, *Problem centralny XX wieku* (*Kultura*, Nr. 5, 1964), str. 66.

На таку закономірність у розвитку советської російської імперії звертав увагу ще у 1945 році інший польський автор, Ришард Врага, який у своїй праці „Советські центрально-азійські республіки” підкреслював, що

„незмінним бо правом розвитку кожного континентального імперіялізму (отже і російського) є нищення буфорів і прямування до виключеності і повної централізації, в той час, коли морський імперіялізм розвивається (мимо різних форм спротиву) в дусі політичного і господарського лібералізму, по лінії творення доміній та автономних колоній. Континентальний імперіялізм розвивається від союзу чи федерації до централізованої і тоталітарної держави, спертої на засаді „одна держава — один народ — одна влада”; морський імперіялізм — від однієї держави через федерацію і союз до відокремлених, вільних держав.”⁵²⁾

Аналізуючи зміни в ССРСР від часу смерті Сталіна, Вольфганг Леонгард звертає увагу на те, що фактично всі ті зміни, які досі мали місце в ССРСР, чи які далі ще відбуваються, знаходять повну підтримку режиму, який ті зміни ініціював і продовжує ініціювати з метою: 1) виелімінувати суперечності, які залишилися від сталінського режиму; 2) пристосувати існуючу політично-державну структуру до нових вимог індустріялізованого суспільства; 3) запевнити за собою абсолютну контролю над державою шляхом втримування всіх змін під відповідною контролею.⁵³⁾

Безперечно, у наших міркуваннях та плануванні ми не можемо забувати про всі ці процеси, які відбуваються на просторах советсько-російської імперії і які йдуть у розріз з політичними концепціями, програмами та сподіваннями чи розрахунками російського центрального керівництва⁵⁴⁾, а над якими Москва

---

⁵²⁾ Ryszard Wraga, *Sowieckie republiki środkowo-azjatyckie* (Rzym, Oddział Kultury i Prasy 2. Korpusu, 1945), str.7.

⁵³⁾ Wolfgang Leonhard, *Internal developments: a balance sheet* (*Problems of communism*, v. 12, 1963), p. 9.

⁵⁴⁾ Докладніше про те у розділі „Реальні передумови советської політики”, стор. 103-118.

не має ніякої ефективної контролю. Ці процеси, що проходять під поверхнею советського офіційного життя, можуть штовхнути російський провід на такі чи інші зміни по лінії вимог поневолених народів, а зокрема позначитися на советській зовнішній політиці і на взаємовідносинах між Москвою і советськими республіками. Все таки, актуальна дійсність і уклад відносин всередині ССРСР на сьогодні і рівночасно розвиткові тенденції на міжнародній арені ставлять під сумнів вигляди на те, що статус УССРСР у ближчому майбутньому зміниться і що Україна у формі УССРСР здобуде на міжнародному полі позицію справді суверенної держави.

У цих умовинах, які існують всередині советського бльоку і у цілому світі під сучасну пору, єдиною передумовою зміни підопічного статусу УССРСР є згода Москви. Без такого погодження російського советського центру не знайдуть ніякі зміни і нічого не станеться такого, щоб вплинуло на зріст політичної вартости УССРСР на міжнародній арені, де, як і до цього часу, вона буде трактована як адміністративна одиниця ССРСР, як складова „частина Росії”.

Немає теж під сучасну пору ніяких реальних передумов для того, щоб якась іноземна держава виявила ініціативу щодо УССРСР, пропонуючи встановлення дипломатичних зв'язків, обмін дипломатичними чи консульськими представництвами, тощо. Доки сама Москва не виступить з відповідною ініціативою (байдуже із-за яких мотивів) і не погодиться на активізацію УССРСР (чи якоїсь іншої советської республіки) на міжнародній арені, західні держави будуть продовжувати розглядати всі советські республіки (за винятком балтицьких, яких анексії більшість західних держав не визнає) за складові частини ССРСР, тобто не за суверенні держави, а за політично-адміністративні одиниці советської російської держави. Під тим оглядом нічого не змінює факт приналежности УССРСР і

БССР до Об'єднаних Націй, бо згідно з офіційною інтерпретацією західних держав (зокрема США і Великої Британії), ті держави, погоджуючися на членство в ОН УССР і БССР, не дали тим республікам офіційного визнання і цього, зрештою, не домогалися ні ті республіки, ні советський центральний уряд.⁵⁵⁾

Маючи на увазі такий фактичний стан і також те, що наша спроможність „розіграти карту УССР” на міжнародній арені є незвичайно обмежена, наша зовнішня політична діяльність поза межами України му-

---

⁵⁵⁾ В офіційній американській публікації „Status of the world's nations” натрапляємо на таке уточнення цього питання:

“Although Byelorussia (long form, Byelorussian Soviet Socialist Republic) and Ukraine (long form, Ukrainian Soviet Socialist Republic) have status as members of the United Nations, they are regarded by the U. S. Government only as constituent parts of the Soviet Union. The Moldavian SSR, the three Transcaucasian republics, the RSFSR, and the five Central Asian republics are also regarded as constituent parts of the Soviet Union. The incorporation of the Baltic states into the Soviet Union is not recognized by the U. S. Government. The United States recognizes, furthermore, the diplomatic and consular representatives of the last free governments of Estonia, Latvia, and Lithuania as the accredited representatives of these countries.” (U. S. Dept. of State, *Status of the world's nations* (Washington, 1963) p. 8)

Питання суверенності Української ССР (і теж Білоруської ССР) була підняте в часі дискусії над змінами в чартері Об'єднаних Націй напередодні плянованої Генеральної конференції для перегляду чартеру ОН у 1955 р. У збірнику документів, опублікованих Комісією для справ чартеру ОН при Комітеті Закордонних Справ Конгресу США, заперечується право УССР і БССР на членство в ОН, бо, мовляв, суверенність тих республік є „сумнівна”. Там м. ін. читаємо:

“The membership of the Ukrainian S.S.R and the Byelorussian S.S.R., for example, might be considered a precedent for the admission of territorial entities of questionable sovereignty”. (Review of the United Nations Charter, (Washington, U. S. Govt. Print. Off., 1955) p. 74)

Американські чинники ніколи не розглядали справи допущення УССР і БССР до ОН з позицій міжнародно-правного

силь шукати за іншими, справді реальними засобами у боротьбі з російським імперіялізмом і колоніялізмом. Зокрема ми ніяк не повинні ставити тільки і виключно на зброю, яку контролює ворог. А такою власне зброєю є формально-правний статус УССР і зв'язане з тим намагання чи плян використати легальні моменти у змаганні з Москвою. Доцінюючи вагу легальних аргументів і формально-правного аспекту УССР, ми, однак, не були б схильні розглядати їх за чародійні формули-заляття, від вжиття яких залежатиме такий, а не інакший розвиток ситуації на від-

статусу тих двох республік, а згода була зроблена виключно з політичних міркувань. Це сталося, як пише голова згаданій комісії, сен. А. Вайлі, на основі договору в Ялті, яким Советському Союзові було дано право ввести до ОН „свої дві складові республіки”. Для А. Вайлі:

“Byelorussia and the Ukraine are constituent states of the Soviet Union—somewhat like Texas and New York are constituent States of our own Federal Republic. If they deserve separate representation, then we should seek additional votes for Texas, New York, Wisconsin, and the other States of the Union.” (ibid., p. 85)

На іншому місці, вже за підписами членів цілої комісії, натрапляємо подібно зформульоване заперечення суверенності УССР і БССР:

The time-honored doctrine of one state-one-vote became part and parcel of the U.N. System. The only exception to this principle is to be found in the privileged position of the Soviet Union. At the San Francisco Conference, Byelorussia and the Ukraine — which are constituent republics of the U.S.S.R. and do not qualify as “states” in the strict sense of the term—were admitted as U.N. members.” (ibid., p. 91)

А чи можна дивуватися такій постановці цього питання і порівняння УССР і БССР до американських штатів, коли сам советський лідер у той час, Н. Хрущов, на сторінках американського журналу виступив з такою ж самою заявою, порівнюючи т. зв. советські „суверенні” республіки з американськими штатами. Ось що написав був Н. Хрущов (цитуються за англійським текстом):

“Not long ago the U.S. Senate and the House of Representatives deemed it proper to pass a resolution calling for the ‘liberation’ of the socialist countries allegedly enslaved by Communism

тинку міжнародного укладу сил, як теж визволення України та ліквідація російської імперії.

Очевидно, таке становище, що впливає з оцінки фактичних можливостей УССР та її фактичної позиції на міжнародній арені, як теж з аналізу можливого розвитку внутрісоветських стосунків і мотивів, якими мусить керуватися советський російський режим у своїй практичній політиці, не означає ніяк того, що ми повинні виключати будь-який плян використати у майбутньому статус УССР, коли із-за якихось причин зміна в її статусі дасть можливість їй відогравати

---

and, moreover, of a number of union republics constituting part of the Soviet Union. The authors of the resolution call for the "liberation" of the Ukraine, Byelorussia, Lithuania, Latvia, Estonia, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Turkmenistan and even a certain "Ural Area"... It would be interesting to see, incidentally, how the authors of this resolution would have reacted if the parliament of Mexico, for instance, had passed a resolution demanding that Texas, Arizona and California be "liberated from American slavery". Apparently they have never pondered such a question, which is very regrettable. Sometimes comparisons help to understand the essence of a matter." (*Foreign affairs* (v. 38, October 1959) p. 6-7)

Ми б тільки додали: справді, добрі приклади уможливають зрозуміти суть проблеми. Приклад, вжитий Хрущовим власне розкриває суть проблеми до решти і до кінця.

Цій неуточненій до кінця і нез'ясованій міжнародно-політичній позиції УССР під сучасну пору дав теж вислів французький президент, ген. Шарль де Голь у часі відвідин України і Києва в червні 1966. У своїй промові він говорив про „українську республіку”, але рівночасно посередньо відмітив її підрядний політичний статус, наголошуючи властивого господаря — уряд СССР і вітаючи не український а „радянський народ”. Ще яскравіший знак рівняння між Росією і СССР поставив ген. де Голь у своєму виступі на советській телевізійній програмі 30. 6. 1966, говорячи про „візиту вічної Франції вічній Росії”, про „дружбу Росії і Франції”, та, зачислюючи Київ до „російських” міст. Очевидно, термінологія де Голя не була випадкова і в ній власне відзеркалюється погляд західних політичних діячів на фактичний характер СССР і, разом з тим, на позиції т. зв. советських суверенних республік. Коли б ситуація в СССР була інакша і коли б СССР був справді союзом рівно-

на міжнародному полі роллю подібну до тієї, яку сьогодні відобрають сателітні держави.

Здаючи собі цілком справу з актуальної ролі і з характеру УССР, ми, однак, не маємо ніякої потреби заперечувати наявність і відносну важливість формально-правної сторінки проблеми, тобто того факту, що УССР під сучасну пору є державною формою на українській етнографічній території. На іншому місці ми вже зупинялися над питанням про те, як до такого стану дійшло, підкреслюючи, що УССР виникла за ініціативою і при допомозі посторонньої російської сили і що цей советський твір продовжує існувати тільки завдяки тій підтримці, яку має від советської Росії. Ми звертали теж увагу на те, що УССР не є легальним правним і суверенним республік, то през. де Голь не апелював би так часто до російських амбіцій і російської національної гордості, а принаймні з боку офіційних советських чинників йому б були на це звернули увагу. Цього не тільки не сталося, а, навпаки, советська преса з очевидним захопленням цитувала слова де Голя про „великий російський народ” і про російські досягнення та заслуги перед історією.

Про те, як дійшло до того, що УССР і БССР знайшлися в складі Об'єднаних Націй як члени-засновники, читач може знайти матеріал у праці Р. Б. Рассела „Історія статуту Об'єднаних Націй”, у довідці Р. Олійника „Українське питання на Кримській конференції 1945”, у праці Всеволода Голубничого „Україна в Об'єднаних Націях” та у праці Ярослава Білинського „Друга советська республіка: Україна після 2-ої світової війни” (розділ 9).

Щодо встановлення прямих дипломатичних зв'язків з іноземними державами, то не тільки в тому напрямку не були зроблені будь-які заходи з боку уряду УССР, навпаки, „міністер закордонних справ” УССР, Л. Х. Паламарчук подав був у свій час „вияснення”, мовляв, для УССР такі прями дипломатичні зв'язки не потрібні, бо інтереси УССР заступає на міжнародному полі міністерство закордонних справ ССРСР через свої амбасади, чи посольства. Очевидно, того роду „вияснення” не потребує ніякого коментара (*Комуніст України*, березень, 1963).

Фахову аналізу права легації УССР, разом з критикою американського погляду на справу суверенности советських республік, зробив д-р Богдан Галайчук у своїй довідці „Право легації УРСР” (*Сучасність*, р. 4, грудень, 1964), стор. 55-66.

спадкоємцем справді незалежної і справді суверенної української держави у формі Української Народної Республіки, яка була насильно ліквідована у висліді збройної російської агресії. З формального боку, однак, існування української державности як такої, оформленої універсалами Української Центральної Ради і вільним волевиявленням всього українського народу та рядом міжнародно-правних актів, ніколи не було перерване. Зокрема уряд Російської СФСР, який визнав Українську Народну Республіку як українську і незалежну від Росії державу, цього свого визнання української державности ніколи не відкликав, а визнаючи з черги Українську ССР і встановлюючи з нею дипломатичні зв'язки, підтвердив своє погодження на факт існування української державности. Закріпивши в Україні свою контролю і накинувши українському народові ляльковий „уряд”, Росія ліквідувала реальну самостійність і незалежність української держави, перетворюючи її на початковому етапі у свого сателіта, а потім, по утворенні ССРСР, у складову частину нібито союзної федеративної держави.

Як знаємо, аналогічний розвиток подій постав двадцять років пізніше у Литві, Латвії та Естонії після того, як ті держави були окуповані советською російською армією та перетворені відтак у складові советські республіки. Через декілька років ця ж процедура була повторена у Польщі, де з доручення Москви і опираючись на советську армію був встановлений комуністичний режим, не зважаючи на те, що існував польський національний уряд, з яким ССРСР втримував дипломатичні зв'язки. У випадку з Польщею різниця тільки в тому, що Москва не пішла по лінії перетворення Польщі у чергову советську республіку, а залишила її на позиції свого сателіта. Подібно сталося теж і з рядом інших східньо-європейських держав, які попали під контролю Москви і були зведені до рівня московських сателітів.

Коли ж мова про статус всіх тих народів, включно з литовцями, латвійцями та естонцями, то ніхто у світі не заперечує їхнього державного статусу і теж ні одна політична репрезентація тих народів, яка очолює протисоветську визвольну боротьбу, не резигнує з агулу державности. А чейже знаємо, що у кожному окремому випадку йдеться тільки про меншу чи більшу залежність від російського імперського центру і про такий чи інший статус такого чи іншого народу у советській системі з одного боку і на міжнародній арені — з другого боку.

Теж і у нашому випадку, ми маємо всі підстави для того, щоб у нашій зовнішньополітичній діяльності користуватися тими формально-правними аргументами, що їх дає конституція ССРСР, УССРСР, приналежність УССРСР до Об'єднаних Націй, тощо.⁵⁶⁾ Відповідно до того, ми можемо і повинні розцінювати як позитив визнання УССРСР як держави іноземними державами і признання

---

⁵⁶⁾ Тут буде доцільним відмітити, що така пропозиція, до речі, не являється ніякою новістю. Наприклад, у становищі, що його зайняли були всі українські політичні середовища — об'єднані і необ'єднані в УНРаді, на міжпартійній нараді, скликаній в червні 1952 р. з ініціативи і на запрошення Виконного Органу Української Національної Ради у зв'язку з відомою акцією Американського комітету і його проросійських тенденцій, натрапляємо на таку власне аргументацію. У постановах тієї наради було зазначено, що організація боротьби з советським режимом не може йти під „гаслом здійснення права на самовизначення . . . бо стадію самовизначення український народ вже перейшов”. Далі, у тих же постановах стверджується, що „позиція Американського комітету іде назад навіть від тих здобутків, що їх український народ і інші неросійські народи ССРСР уже вибороли в кривавій боротьбі з російським большевизмом, а саме: формально незалежні советські республіки з правом виходу з ССРСР, представництво в ООН, і ін.”. З подібної позиції аргументували теж своє становище представники української вільної преси всіх політичних напрямків на спеціальній нараді у вересні 1951 р., виступаючи в обороні політичних і державних прав українського народу, стверджуючи факт формально-правного існування української державности як такої.

для неї справжньої міжнародно-правної підметности, бо це, як ми вже відмічували на іншому місці, було б важливим досягненням у загальному пляні нашої боротьби з Росією.

У зв'язку з цією проблемою доцільним буде дати відразу відповідь на питання про те, чи і у якій мірі українські політичні чинники закордоном, які цілком оправдано не визнають УССР за суверенну державу українського народу (не йдеться тут — повторяємо — про УССР як державну форму на українській етнографічній території), повинні б співдіяти по лінії забезпечення за УССР міжнародно-правної підметности?

Ми вже зазначували, що справа визнання іноземними державами УССР як держави є поза будь-якою контролею будь-яких українських чинників, включно з Комуністичною партією України. Коли ж йдеться про українські самостійницькі політичні чинники, то нам здається, що їхня пряма ініціатива в тому напрямку була б політично неправильна і тактично недоцільна, приймаючи до уваги, з одного боку, характер, ролю і позицію УССР у системі ССРСР, а з другого боку, цілі і завдання українського визвольного самостійницького руху та вимоги і потреби організації, консолідації та розбудови власних сил в Україні і поза її кордонами.

Очевидно, не в нашому інтересі те, щоб ми протидіяли такій чи іншій ініціативі з боку будь-якої держави у вільному світі визнати УССР як окрему від Росії державну форму на українській етнографічній території і встановити з нею дипломатичні зв'язки. Навпаки, такій ініціативі треба б було сприяти, як це, наприклад, зробили чинники Українського Конгресового Комітету Америки у 1953 і 1963 рр. у зв'язку з проектами резолюцій сенатора Л. Смита і конгресмена Л. Фарбстайна, що їх вони запропонували конгресовій підкомісії для зовнішньополітичних справ у справі обміну дипломатичними представництвами між США і УССР та БССР, вимагаючи, щоб США формально ви-

знали ті республіки як незалежні держави. Треба теж розцінювати як позитив протестаційну акцію української спільноти у вільних державах світу у зв'язку з пропозицією американських політичних чинників домогатися виключення УССР і БССР з Об'єднаних Націй, мовляв, вони не являються державами у повному того слова значенні і не є підметами міжнародного права. Однак, пряма формальна і офіційна ініціатива українських самостійницьких політичних чинників, а зокрема українських політичних національних репрезентацій, як наприклад, Державного Центру УНР чи ЗП УГВР, не мислима вже хоч би тому, що вони не можуть протиставлятися УССР і вимагати її ліквідації як передумови здобуття повної суверенности і незалежности для українського народу і рівночасно змагатися за права для тієї ж УССР, тобто за створення передумов для її закріплення і зміцнення. Така ситуація виявляла б нелогічність і мала б парадоксальний характер та компромітувала б наші політичні чинники.

Тут буде доцільним пригадати заввагу одного з наших знавців міжнародного права, д-ра Б. Галайчука (відомого автора і послідовного оборонця тези про „державну, але поневолену націю”), який підкреслює важливість вмілого добору аргументів і необхідність користуватися ними з якоїсь означеної позиції. Вказавши на досить часте вживання у нашій політичній літературі суперечних собі аргументів, Б. Галайчук зазначає, що є

„аргументи, які доводиться вибирати альтернативно, згідно з однією провідною думкою, стаючи на якусь означену позицію. Годі, наприклад, будувати рівночасно самостійну Україну і російську федерацію. Годі називати Петлюру зрадником, а самому йти на російський федералізм — звідси повне моральне банкрутство Панейка. Годі покликатися на щось, що ми заперечуємо або чого цураємося — тому кола УНРади закинули засаду „відмежовування легального центру від нелегальної боротьби”, заки почали покликатися на існування УПА як на зовнішньо-політичний козир...”³⁷⁾

³⁷⁾ Галайчук, *op. cit.*, стор. 5.

Питання логіки у нашій зовнішньополітичній діяльності гостро актуальне під сучасну пору, бо деякі наші політичні діячі і середовища, коли мова про їх відношення до УССР, у своїх практичних політичних вчинках і у теоретичній постановці справи йдуть у розріз з цією власне цілком правильною і важливою засадою, чим фактично зводять українську визвольну акцію, а українську зовнішньополітичну діяльність зокрема, на невластиву і небезпечну площину. Бо як же ж інакше можна розцінювати пропозиції, пляни і конкретну діяльність осіб і середовищ, коли вони пропонують змагатися *рівночасно за і проти УССР*, тобто братися за завдання, яке по своїй суті протирічне, не до здійснення і засуджене на невдачу?

Адже ж годі будувати — як уже було підкреслено — „рівночасно самостійну Україну і російську федерацію”, чи „покликатися на щось, що ми заперечуємо або цураємося”. Нам здається, що до такої парадоксальної ситуації дійшли власне згадані особи і середовища, не зважаючи на їхні запевнення, що „мова про тактику, а не про принципи визвольної політики”. А в тих політичних умовах, в яких ми знаходимося під сучасну пору, постановка проблеми з боку самостійницьких чинників мусить бути ясна і цілком виразна: *або ми будуємо самостійну українську державу за формою і змістом, або державу, українську за формою, а російську за змістом*. Третя можливість не існує.

Інша справа, політично-пропагандивне використання питання статусу УССР, зокрема коли мова про розкривання на міжнародній арені советсько-російської імперіялістичної і колоніальної політики. Буде, отже, доцільним і бажаним безупинно звертати увагу на розходження між теорією і практикою у питанні позиції і ролі УССР у советській системі і у советському бльоці в загальному. Буде доцільним розкривати фальшивість голосно реклямованої советської розв'язки національного питання і рівночасно вимагати від україн-

ських советських партійних та державних чинників, щоб вони належно і гідно відстоювали державні права УССР, яку вони очолюють і щоб подбали про те, щоб УССР була визнана іноземними державами, щоб втримувала з ними дипломатичні зв'язки та щоб зайняла, принаймні у системі советського бльоку, таку позицію, яку сьогодні займають багато менші, економічно слабші сателітні держави.

У такій площині справу УССР і її державного статусу можна зробити предметом дебати на форумі Об'єднаних Націй і предметом міжнародно-правних дослідів, а зокрема з успіхом використовувати на відтинку афро-азійських держав з їх загостреним антиколоніальним наставленням.⁵⁸⁾

Така постановка справи буде йти власне під кутом завдань, які належать до українського політичного самостійницького табору закордоном, при тому ані в найменшій мірі не будуть заторкнуті чи порушені принципи нашої визвольної політики і ми не тільки не будемо наражені на політичну компромітацію, але матимемо до своєї диспозиції догідне знаряддя для дій на міжнародній арені і будемо могли застосовувати способи і аргументи зрозумілі для тих чинників, з якими нам доведеться мати справу.

Засадничим при тому постійно пам'ятати, що без уваги на таку чи іншу ситуацію, в якій знайдеться УССР і без уваги на її ролю у майбутньому, як для Москви так теж і для української незалежної політики т. зв. *УССР завжди буде засобом тактичного змагання: для Москви в пляні збереження російської імперії, для нас в пляні знищення тієї імперії.* Для нас, однак, тактичне використання УССР у нашій боротьбі з Росією може бути виправдане тільки тоді, коли для цього існують справді реальні передумови, чи то з уваги на

⁵⁸⁾ Роман Рахманний, Українська міжнародна політика з позиції власної сили (*Сучасність*, р. 3, вересень 1963), стор. 95-101.

внутрішню ситуацію в ССРСР, чи з уваги на відповідний і нам сприяючий уклад міжнародних відносин.

З того погляду, будь-яку нашу політичну акцію, яка б у ході використання позиції УССРСР сприяла закріпленню статус кво на просторах Східньої Європи, чи у якійсь мірі зміцнювала позиції російського імперського центру в Україні, треба б розцінювати як негативну, шкідливу і небезпечну для нашої визвольної справи і боротьби та проти інтересів поневолених Російських народів.

На цей момент звертає, між іншими, увагу Ярослав Білінський, аналізуючи позицію УССРСР на міжнародній арені. У своїй праці „Друга советська республіка” він пише:

„ . . . Міжнародна репрезентація Української ССР, включно з гимном, державним прапором і міністром закордонних справ, без сумніву належить до категорії советських конституційних прикрас. Їх було подаровано частинно з уваги на те, щоб добитися деяких дипломатичних вигід, а частинно у відповідь на посилений український патріотизм у часі і після 2-гої світової війни. . . На довшу мету, їх важливість для розвитку українського націоналізму буде залежати головно від того, чи і у якій мірі режимові пощастить знищити демографічну, соціологічну і культурну базу цього руху. Якщо режим матиме успіх у тому, щоб назавжди вихолостити український націоналізм, тоді ніякі конституційні положення не будуть спроможні його відновити. Коли ж у цьому йому не пощастить, тоді такі повні кольору прикраси, як репрезентація на міжнародному полі, можуть стимулювати думку і, при сприятливіших умовах, можуть виявитися іскрою, яка започаткує акцію”.⁵⁹⁾

Прихильники „максимального” використання державного статусу УССРСР на міжнародній арені, однак, не завжди хочуть бачити проблеми УССРСР як можливої загрози для справи політичного унезалежнення України і тому теж, наголошуючи важливість формально-правових аргументів у нашій зовнішньополітичній ді-

---

⁵⁹⁾ Yaroslav Bilinsky, *The second Soviet republic: the Ukraine after World War II* (New Brunswick, N. J., Rutgers University Press, 1964), p. 282.

яльності, питання такої небезпеки звичайно не за-
торкують.⁶⁰⁾

Займаючи таке чи інше становище до УССР, треба теж і мати на увазі ще один дуже важливий момент. Коли Москва йде на менші чи більші поступки в національному питанні і коли вона продовжує толерувати існування цілого ряду фіктивних національних держав і урядів у своїй імперії, то до того вона є примушена, перш за все, фактом активного і пасивного спротиву не-російських народів, в тому передусім українського, і тим, що незалежно від російського центру продовжують діяти політичні організовані рухи, які ведуть справді незалежну політику від імені поневолених народів.

Існуючі політично-державні твори на етнографічних територіях підкорених народів сповняють для Москви функцію запобіжних безпечників, які мали б унеможливити вибух нагромадженої енергії у процесі розгортання протиросійської визвольної боротьби. Враховуючи розвиткові тенденції у світі і зокрема протиімперіялістичні і протиколоніальні спрямування, Москва прагне за всяку ціну ліквідувати спротив народів ще до того часу, поки він зможе стати складовою частиною загальносвітового протиімперіялістичного руху.

І УССР і всі інші советські республіки мають до виконання важливу функцію в пляні збереження російської імперії, лідери якої прекрасно розуміють, що майбутнє імперії залежить виключно від того, наскільки їм пощастить „розв'язати” національне питання. Приклад інших імперій, зокрема західньо-європейських, які були примушені скапітулювати перед натиском націоналізмів колоніальних народів, є для Москви наукою і пересторогою рівночасно. Тому теж стільки уваги приділюється національному питанню в

---

⁶⁰⁾ Читач може це ствердити, познайомившись з публікованими працями Д. Андрієвського, В. Галайчука, В. І. Гришка і деяких інших авторів.

СРСР і з тієї ж причини советська політична література переповнена матеріалами, в яких доказується „мудру лєнінську розв'язку” цього питання. В тому пляні теж йдуть безперервні намагання Москви запевнити для себе контролю визвольними рухами народів Азії та Африки, щоб поставити їх по своїй стороні у тій великій розправі за своє бути чи не бути, яка невідхильно наближається.

Коли йдеться про народи в засягу советсько-російської імперії, то Москва хоче, щоб ті народи *визнали* існуючий стан принаймні за часткове, якщо вже не за повне здійснення їхніх національних ідеалів. Психологічно, така настанова мала б заспокоюючий ефект, демобілізувала б і ділила б. Одним словом, для Москви створювалися б передумови для переходу на вищий ступінь на шляху ліквідації незалежницьких прагнень і боротьби поневолених народів.

Наше відношення і наше розуміння справжньої ролі УССР у боротьбі України проти Росії є, свого роду, пробним каменем, з одного боку для нас самих а з другого боку для Москви. Йдеться про те, чи погодимось ми купити пропонований нам Москвою товар у формі УССР і визнаємо цей товар за часткову реалізацію наших політичних і державницьких аспірацій, чи безумовно відкинемо пропозицію, як виразно спрямовану проти наших національних інтересів?

В нашій дійсності це питання давно вже перестало бути риторичною фразою, навпаки, воно власне ставить перед наші очі той цілий комплекс справ, який сьогодні в'яжеться з проблемою УССР і є предметом дискусії, а навіть політичної внутрішньо-української боротьби. Досвід останніх років виявляє, що не завжди легко у практичній політичній діяльності покласти чітке розмежування між тактичними способами і устійненими принципами. Що більше, в ході здійснювання політичних плянів часто виникає тенденція, в ім'я конкретного і видних осягів нинішнього дня, відмовлятися

від принципів, заступаючи їх вартостями тактичного порядку. Мусить бути очевидним, що на дальшу мету така настанова може виявитися справді загрозливою, бо може припинити (чи сповільнити) розбудову та закріплення нашої національної сили і теж послабити наш опір натискові ворога, тобто може нас політично неутралізувати і то навіть тоді, коли ми і на далі формально будемо заступати ті самі ідейно-політичні, тобто самостійницькі, позиції.

Мусить бути очевидним, що коли б власне справа УССР дала до цього відповідний поштовх, то, безумовно, УССР виконала б блискуче цю роль, яку Росія призначила їй виконувати ще тоді, коли вона була утворена: *неутралізувати і ліквідувати всякі намагання українського народу до власного незалежного політичного і національного життя.*

Тому також, приймаючи до уваги всі ті моменти, ми повинні бути уважні і обережні у нашій практичній діяльності, а зокрема ми ніколи не повинні переоцінювати чи недооцінювати окремих елементів політичної дійсності, серед якої нам доводиться жити та діяти і призабувати те, що ми маємо до справи з тоталітарною системою, яка вміє дуже зручно застосовувати не тільки засоби сили і фізичного терору, але теж, і то з чималим успіхом, психологічні способи, які у своїх наслідках можуть виявитися багато небезпечніші від способів спертих на прямім терорі.⁶¹⁾

Коли ж ідеться про плянування політичної діяльності під кутом використання такого чи іншого розвитку відносин в ССРСР, то в цьому випадку буде доцільним нагадати дуже на часі заввагу дослідника

---

⁶¹⁾ A. Hirsh, *Conditioned reflexes and despotism (Ukrainian review, No. 3 (Munich, 1955), p. 88-97;*

Herbert P. Leiderman and David Shapiro (eds.) *Psychological approaches to social behavior* (Stanford, Calif., Stanford University Press, 1964), 203 p.

підсоветської дійсности, С. Д. Кертеса, який, між іншим, зазначає, що

„Будь-які оптимістичні спекуляції мусять враховувати досвід зі советською комуністичною тактикою на протязі сорокарічного періоду. Самовстановлений колективний провід Советського Союзу продовжує сьогодні діяти *fortiter in re et suaviter in modo* (сильно на ділі, лагідно у способі); він далі вперто, хоч з майстерно вивченим поміркуванням, продовжує змагатися за советські російські цілі . . . Концесії, які робить Москва, можуть звільнити сили великого значення і зміни, запроваджувані із-за тактичних міркувань, можуть вирватися з під контролю комуністичних майстрів. Було б помилкою виключати можливість далекосяглих змін у советській орбіті, але рівночасно ми не можемо також бути надто оптимістичні в оцінці природи і тривкості тих змін, як довго ми маємо в Росії до діла з тоталітарною диктатурою, яка експлуатує і власний народ і чужі нації. Заяви і тактичного порядку поступки не можна розцінювати як задовільні без конкретних дій, зокрема, коли за тим не йде звільнення народів Центральної і Східної Європи зі советської неволі.”⁶²⁾

Нашу ж настанову, при будь-якій політичній дійсності, повинна зумовлювати вимога і невідхильна потреба зміцнювати та поширювати наш протиросійський визвольний фронт і тому теж, кожна акція та кожний фактор повинні і мусять бути розцінювані тільки і виключно з погляду їхнього впливу на нашу силову позицію, яка єдиною буде вирішальним чинником у нашій визвольній боротьбі.

---

⁶²⁾ Stephen Kertesz (ed.) *The fate of East Central Europe: hopes and failures of American foreign policy* (Notre Dame, Ind., University of Notre Dame Press, 1956), p. 17.

ЧИ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД МОЖЕ МАТИ ВЛАСНУ СПРАВДІ НЕЗАЛЕЖНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ І ХТО ЇЇ МОЖЕ ВЕСТИ?

Маючи на увазі тотальне позбавлення політичної власнопідметности Української ССР і те, що її т. зв. уряд є на практиці адміністративно-виконним органом центрального советського російського режиму, нам треба зупинитися над тим, які існують можливості для того, щоб можна було здійснювати зовнішньополітичну діяльність відповідно до потреб українського народу. Поза всяким сумнівом, інтерес українського народу, а зокрема його визвольна боротьба, вимагають, щоб проблема політичного унезалежнення України, її державність і справжня суверенність, стали предметом уваги та зацікавлення цілого світу. Це можна досягнути тільки при передумові, коли у світі буде вестися власна і незалежна українська зовнішня політика як продовжене рам'я визвольної боротьби, яку веде український народ в Україні.

На сучасному етапі боротьби за державне визволення України тягар відповідальности за зовнішню політику всього нашого народу можуть і мусять нести ті українські політичні чинники, які діють поза засягом безпосередніх впливів Москви. Існуючі умови в Україні не дають ніякої змоги на т. зв. легальну опозицію і на змагання за зміни легальним шляхом. Українська визвольна боротьба мислима тільки у двох аспектах: революційно-політичному на просторах контрольованих Москвою і зовнішньополітичному поза

кордонами України. Протиставлення накиненому режимові в Україні, що знаходить свій вияв у різноманітних формах, створює ідейну і програмово-політичну базу для зовнішньої діяльності у світі, яка через те власне стає видимим виразником вимог і бажань народу. Ті ж українські політичні чинники, які несуть тягар відповідальності за таку діяльність поза межами батьківщини, являються фактичними представниками всього українського народу з повним правом говорити від його імені та заступати його інтереси.

Треба підкреслити, що така постановка справи не є ніякою новістю у нашій історії. Для прикладу пригадаємо, що після програної війни з Росією на початку 18-го сторіччя, гетьман Іван Мазепа, а відтак його наступник, гетьман Пилип Орлик продовжували дуже живу зовнішньополітичну діяльність на чужині від імені українського народу. Такий же самий шлях обрали були теж керівники української визвольної боротьби 1917-20 рр. Вийшовши після воєнної поразки на еміграцію, український уряд того часу під проводом Симона Петлюри продовжував зберігати компетенції представника української державності та продовжував від імені всього народу вести незалежну українську зовнішню політику. Ця форма дії і репрезентації, як знаємо, збереглася ще по сьогодні і продовжує існувати на базі поширеної структури Української Національної Ради і її Виконного Органу включно зі збереженням інституції Президента Української Народної Республіки.

В часі другої світової війни, коли до боротьби за визволення України станули нові українські політичні сили і коли діяльність Державного Центру УНР в тодішній політичній обстановці себе не виправдувала, а тимчасовий уряд відновленої самостійної української держави у 1941 р. був ліквідований насильно німцями, виникла потреба оформити новий, незалежний від посторонніх сил, політично-державний центр України.

Для керівників визвольної боротьби українського народу в тому найновішому періоді було ясно, що без виразного політично-державного завершення боротьба в умовах окупації і зокрема зовнішньополітична діяльність будуть значно утруднені. Тому теж, після організування збройної сили, Української Повстанчої Армії (УПА), прийшла черга на організування національного законодавчого органу — Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і уряду підпільної України, Генерального Секретаріату УГВР з генеральними секретарями для окремих справ, в тому теж і для справ зовнішньої політики. За пляном керівництва української визвольної боротьби відповідальність за зовнішню політику мали б нести Генеральний Секретар Закордонних Справ УГВР і Закордонне Представництво УГВР, які діяли б у країнах поза контролею Москви.

Така постановка справи, подібно як і у попередніх випадках, створювала формальні передумови для того, щоб визвольна боротьба зберегла загальнонаціональний характер і щоб можна було ввести в дію загальнонаціональне керівництво, яке б мало мандат вести незалежно від посторонніх сил українську внутрішню і зовнішню політику.

З погляду інтересів національної визвольної боротьби така проекція політичного завершення була, враховуючи тодішню дійсність в Україні, найдоцільнішою, бо гарантувала єдиний фронт всього народу, а саме здійснення такого політичного центру з атрибутами державної влади являлося виразним і ефективним протиставленням існуючій політично-державній системі, накиненій і насильно втримуваній в Україні Росією у формі т. зв. Української ССР.⁶³⁾

⁶³⁾ Тарас Чупринка (Роман Шухевич), До генези Української Головної Визвольної Ради (Українська Головна Визвольна Рада: збірка документів за 1944-1950 рр., В-ння Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1956), стор. 49-63.

У зв'язку з такою українською перспективою зовнішньої по-

З того часу проминуло вже повних двадцять років, але із-за різних причин досі ще не пощастило нам ввести в дію поза кордонами України єдиного осередку зовнішньополітичної діяльності. Таким осередком не стала Українська Національна Рада, що була створена на базі Українського Державного Центру Української Народної Республіки, хоч мала для того найкращу нагоду, зокрема в тому часі, коли до її складу входили

літичної діяльності на чужині з уваги на політичне поневолення і окупацію країни, буде доцільним нагадати тотожні факти з історії тих народів, які найшлися у подібній ситуації. Маємо тут на увазі, перш за все, революційну діяльність у різних країнах в часі німецької окупації у роки другої світової війни і активність на міжнародній арені екзильних урядів чи політичних репрезентацій. Знаємо, що, наприклад, у противагу французькому урядові Петена, який пішов на співпрацю з німецьким окупантом, ген. де Голь оформив був Французький Національний Комітет Визволення, який фактично репрезентував Францію на міжнародній арені, а відтак став зав'язком Тимчасового французького уряду. Теж ряд інших подібних національних комітетів чи екзильних урядів мали змогу користуватися широкими можливостями дії на міжнародній арені. Очевидно, така сприятлива ситуація для екзильних політичних груп чи представництв можлива тільки тоді, коли існує у світі специфічна обстановка і коли окремі держави є заінтересовані у такому розвитку подій. Коли ж мова про українські політичні чинники чи репрезентації на чужині, то ні в роки після першої світової війни, ні після другої світової війни вони не знайшли були ні визнання, ні підтримки з боку будь-якої держави. Навпаки, вся наша зовнішня політична дія постійно натрапляла (і продовжує натрапляти) на небажання в'язатися з українською проблемою. Це не значить, однак, що не може наступити зміна у такій настанові, зокрема, коли погіршаться стосунки між советським і західним бльоками. Перші роки т. зв. холодної війни і можливість збройного конфлікту, наприклад, значно стимулювали заінтересування ситуацією у Східній Європі і політичними чинниками поневолених Росією народів. Для таких можливостей треба бути відповідно приготованим, щоб можна було використати нагоду у повному засягу. З того погляду теж є важливим факт існування і діяння на чужині такого самостійницького політичного центру, як речника поневоленого народу.

всі (за винятком Союзу Державників Гетьманців) українські політичні партії.⁶⁴) Не здійснилися теж надії, які покладав Провід українського визвольного руху в Україні, Українська Головна Визвольна Рада, на Закордонне Представництво УГВР, вислане закордон зі спеціальним завданням вести там зовнішньополітичну діяльність від імені УГВР і українського визвольного руху в цілому. Як відомо, ЗП УГВР почало здійснювати політику, яка часто йшла в розріз з принциповими засадами української визвольної боротьби, що призвело до зтяжнього конфлікту всередині українського визвольного руху і унеможливило консолідацію наших самостійницьких сил відповідно до плянів і вимог керівництва української визвольної боротьби та до потреб української зовнішньополітичної діяльності поза кордонами України. У висліді такої ситуації, ця установа, на яку було покладено відповідальність за характер, зміст і форму української зовнішньої політики, не тільки не зуміла об'єднати довкруги себе українські політичні сили на еміграції і стати ефективним керівником української зовнішньої політики, але з бігом часу поставила себе понад і поза українське організоване життя, чим тільки послабила український самостійницький фронт.⁶⁵)

Очевидно, немає ніяких підстав твердити, що створення єдиного українського політичного центру на еміграції безпосередньо після закінчення другої світової війни, могло б було допомогти нам у здійсненні наших політичних плянів. Можна, однак, ствердити, що існування такого центру і активізація у ширшому масштабі

---

⁶⁴) Про причини такого стану докладніше у Комунікаті Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів від 16. 5. 1950 (*ОУН у світлі постанов, op. cit.*, стор. 337-339).

⁶⁵) Лев Шанковський, Чому неprisутні (*Гомін України*, р. 15, 25. липня, 1964), стор. 2; теж Іван Вовчук, Репліка на засуд (*Гомін України*, р. 15, 10. жовтня, 1964), стор. 2.

питання нашої державної незалежності на міжнародній арені, як теж наша плянова зовнішньополітична діяльність у противагу Москві і советському режимові в Україні, мали б у світі позитивний відгук, а що важливіше, виявилися б важливим засобом впливу і прямого тиску на розвиток подій на територіях контрольованих Москвою. Вистачить тут нагадати тільки, що навіть незадовільно зорганізована, не завжди на відповідному рівні і часто спорадична зовнішньополітична діяльність наших політичних середовищ і центрів постійно знаходила і продовжує знаходити живий відгук в Україні, а передусім позначається на політиці советсько-російського режиму щодо поневолених народів. В добу розгортання боротьби проти імперіялізмів взагалі і проти колоніальної залежності у будь-якій формі, у час, коли до кінця наближається ліквідація колоніальних імперій у світі — скріплювання натиску на протиросійському колоніальному фронті має переважливе значення і тому треба тільки жаліти, що цей момент у нашій практичній політиці поза кордонами України не завжди належно оцінюваний.

Не має найменшого сумніву, що нам потрібно здійснити плян створення загальноукраїнського політичного центру поза кордонами України, центру, який, спираючися на всю нашу спільноту і з позицій власних сил, здійснював би зовнішню політику та втримував би постійно актуальною на міжнародному полі проблему визволення України і справу ліквідації советсько-російської колоніальної імперії. Питання єдиного політичного центру важливе зокрема з уваги на конечність *мати* і на потребу *проводити одну* зовнішню політику. Може бути різний уклад наших внутрішніх сил, різні політичні партії можуть мати у тому чи іншому періоді перевагу у суспільстві і може бути різна внутрішня політика — зовнішня політика народу і держави мусить бути здійснювана будь-якою політичною партією чи коаліцією партій — відповідно до реальних

потреб і силових позицій народу з врахуванням кож-
ночасної конкретної міжнародно-політичної дійсності.

У загальному пляні визвольної боротьби така, пов-
ністю координована, діяльність мала б, не зважаючи
на всі труднощі і перешкоди об'єктивного порядку, по-
зитивний вплив на розвиток подій і стала б важливим
елементом сили у нашій розгрі з Москвою.

VI.

ЗАЛОЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Ми вже з'ясували поняття і суть зовнішньої політики в загальному, стверджуючи, що основним завданням кожної зовнішньополітичної дії є оборона і охорона інтересів та безпеки держави і народу у кожному часному укладі міжнародних сил. Валтер Ліпман називає зовнішню політику „щитом республіки” і нам здається, що власне розуміння зовнішньої політики як *зброї народу і держави* найкраще з'ясовує цілу концепцію діяльності на міжнародному полі від імені даної держави чи народу.

Заки перейдемо до аналізу складових компонентів української зовнішньої політики і до оцінки окремих чинників та до розгляду поля її дії під сучасний мент, ми б хотіли уточнити її принципи, тобто ті підставові заложення, які повинні б визначати характер нашої зовнішньої політики, її завдання і засоби сили, на яких вона могла б опиратися.

Формулюючи нашу зовнішню політику, нам треба мати на увазі, перш за все, стратегічні і тактичні моменти, при чому в першому випадку буде важливим розглянути цілі і завдання на далеку мету, а в другому випадку — окремі почини, акти, рішення, спрямовані під кутом здійснювання визначених стратегічних цілей. Йдеться про те, щоб бути основно познайомленим з сучасними розвитковими тенденціями у світі і щоб наша інтерпретація тих тенденцій була зроблена з по-

зицій наших національних інтересів, бо тільки висновки зроблені на такій основі, можуть бути використані як напрямні для нашої конкретної діяльності. Далі, йдеться теж про те, щоб ми познайомилися з цілями і політичними плянами окремих держав, політичних блоків, союзів, тощо. Зокрема важливим буде знати настанову держав, яких політичні цілі і національні інтереси збігаються з нашими інтересами, і з якими ми могли б встановити таку чи іншу співпрацю. З другого боку, йдеться теж про настанову держав, цілі і завдання яких йдуть у розріз з нашими цілями і інтересами, чи тих держав, з якими в нас немає ніякої спільноти інтересів, але з якими ми можемо, якщо для цього виникне якась конкретна потреба, знайти погодження і встановити співпрацю.

Очевидно, при тому конечно пам'ятати, що це не легке завдання сформулювати тактику і стратегію зовнішньої політики народу, який не має власної справді суверенної держави. Тим важче теж визначити загальний плян дії на далеку мету, чи навіть устійнити, яку тактику стосувати у нашій кождоденній зовнішньополітичній діяльності. Все таки, не зважаючи на трудність такого завдання, визвольна боротьба поневоленого народу, а зокрема його діяльність на зовнішньополітичному відтинку, мусить бути кождочасно дбайливо плянована, обмірковувана, бо тільки тоді вона опиратиметься на реалістичних заложеннях, що єдино може забезпечити для неї менший чи більший успіх.

1. Виразник загальноукраїнських інтересів

Щодо свого характеру, українська зовнішня політика мусить бути загальноукраїнська, тобто мусить бути оборонцем і виразником інтересів і потреб всього українського народу, а не тільки якоїсь його частини, якоїсь однієї політичної групи чи партії, чи, врешті, якоїсь суспільної класи.

2. Дія з позиції незалежності і соборності України

Українська зовнішня політика мусить стояти виразно і непорушно на позиціях української політичної незалежності і соборності і мусить мати за свою мету таку організацію практичної дії на міжнародному полі і таке використання тактичних засобів, які б у результаті створили на зовнішньополітичному відтинку якнайкращі передумови для відзискання Україною державної суверенності на всіх українських етнографічних землях і рівночасно теж для тривалого збереження тієї незалежності і суверенності за нашим народом.

3. Діяльність оперта на власні сили

Українська зовнішня політика мусить діяти тільки і виключно опираючись на власні сили народу, тобто мусить бути справді незалежна від посторонніх сил і чинників. Вона мусить орієнтуватися на власний край, на ті революційні процеси, які там відбуваються на всіх відтинках життя, на ті сили, які в ході розгортання революційно-визвольної боротьби народу визрівають і організуються. „Дипломатія тоді може мати успіх, коли опирається на конкретну силу. Цією силою в українських умовах може бути лише боротьба українського народу на рідних землях”. (П. Полтава)⁶⁶⁾

4. Примат національної ідеї

Приймаючи як основну засаду примат національної ідеї, українська зовнішня політика мусить твердо і послідовно протиставитися всяким імперсько-колоніальним ідеям і концепціям, які у будь-якій мірі чи формі заперечують примат національної ідеї і проти-

⁶⁶⁾ Полтава, *op. cit.*, стор. 160.

діють тому, щоб майбутній політичний устрій світу спирався на принципи національної незалежності всіх без винятку народів. Зокрема українська зовнішня політика мусить обороняти принцип боротьби з російським імперіялізмом і його сучасним знаряддям — комунізмом і мусить змагати до поширення і закріплення в цілому світі розуміння потреби і доцільності повного знищення російської імперії, яка під сучасну пору продовжує існувати у формі ССРСР та перебудови її на базі незалежних національних держав. Визнаючи за доцільне і кінцеве творення під сучасну пору різного типу понаднаціональних (регіональних чи світових) об'єднань, українська зовнішня політика мусить проголошувати, як передумову такої понаднаціональної організації політичного чи економічного життя, засаду повної ліквідації існуючих імперій, в першу чергу російської, і опертя таких понаднаціональних формацій виключно і тільки на базі політично незалежних національних держав. Доки існують панівні і поневолені народи, доки продовжується колоніальний визиск одних народів другими, не може бути мови про витворення справжнього довір'я між народами у світі і теж не може бути мови про справді успішну міжнародну співпрацю чи міжнародну організацію.

5. Активна політична і дипломатична діяльність на міжнародній арені

Важлива функція української зовнішньої політики тепер і в майбутньому — це якнайуспішніше протиставлення ізоляції української проблеми і української визвольної боротьби та творення передумов, при яких Україна і справа її політичного унезалежнення стала б предметом світового зацікавлення і уваги держав, як фактор, з яким в'язалися б їхні власні національні інтереси і їхня національна безпека. В тому пляні українська зовнішня політика мусить діяти по лінії органі-

зації світового протиімперіалістичного, протиросійського ідейного і концепційного фронту і теж по лінії організації політичних союзів з тими силами і чинниками, які схильні прийняти нашу політичну концепцію і програму, коли мова про реорганізацію східньо-європейського простору на базі національних держав. Кінцевою метою такого типу діяльності мало б бути забезпечення визнання української державности іноземними державами та признання за Україною статусу повноправного підмета міжнародної політики і міжнародного укладу сил.

6. З власною проекцією завтрішнього світу

Розгортаючи на міжнародній арені власну діяльність, українські чинники, відповідальні за той відтнок нашого національного життя, мусять діяти з позицій власної реальної концепції завтрішнього ладу у світі, такої концепції, яка буде брати до уваги у якнайповнішому засягу всі ті складні проблеми, перед якими знаходиться сьогодні ціле людство і ті досягнення, що їх людство має і матиме в ділянках науки, технології, тощо. Українська зовнішня політика мусить мати проекцію якнайширшої політичної, економічної, культурної і наукової співпраці між народами світу, а рівночасно вона мусить вийти з реальним і ефективним пляном дії, з допомогою якої можна б було перебороти сучасну тривалу кризу у світі, яка грозить вибухом нової світової війни зі застосуванням термоядерної зброї. Діючи під таким кутом і у такому загальному пляні, українська зовнішня політика матиме змогу у більшій чи меншій мірі пов'язати українську проблему з справою збереження миру у світі, а разом з тим з життєвими інтересами тих держав і народів світу, які зацікавлені у перемозі ідей свободи, справедливости і демократичного ладу у противагу виявам імперіалізму, насильства і тоталітаризму.

7. Відношення до сусідніх з Україною народів і держав і справа союзників

Заступаючи принцип побудови світу на базі національних держав народів на їхній етнічній території, українська зовнішня політика мусить змагати до того, щоб цей принцип визнали теж усі сусідні з Україною народи. Це важливе тому, бо ще до сьогодні з боку окремих сусідів України продовжуються намагання, щоб, як тільки настануть пригожі умовини, захопити знову контролю над тією чи іншою частиною української етнічної території. Головну увагу в плянуванні української зовнішньої політики треба звертати на відтенок українсько-російських і українсько-польських відносин, бо в обох випадках маємо до діла з актуальною і потенційною загрозою для української незалежності і соборності. Українська зовнішня політика мусить, з одного боку, розкривати всякі намагання політичних чинників згаданих народів підривати українські позиції на міжнародному форумі, а з другого боку вишукувати серед тих народів особи і середовища, які правильно розуміють національні інтереси своїх народів і які перестали думати імперіялістичними і колонізаторськими категоріями. Відповідно до того теж, українська зовнішня політика повинна вести акцію організації союзів, угод про міжнаціональну співпрацю, щоб в той спосіб скріплювати оборонний фронт на найбільш загрожених відтинках нашої визвольної боротьби. Тією акцією повинні бути охоплені ті держави чи народи, які знаходяться під безпосередньою загрозою з боку советсько-російської імперії.

ВЛАСТИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО УКЛАДУ СИЛ У СВІТІ ПІД СУЧАСНУ ПОРУ

Українська зовнішня політика, навіть у тому дуже обмеженому засягу, в якому вона діє сьогодні, мусить бути плянована і здійснювана в такій політичній атмосфері, яка у світі панує і тому теж важливо і конечно бути докладно ознайомленим з біжучою ситуацією на міжнародній арені та правильно розцінювати відношення сил і розвиткові тенденції у цілому світі, чи на тому просторі, куди з таких чи інших міркувань, передусім, спрямовувана наша увага і наша діяльність.

Остання світова війна завалила той політичний лад, що закріпився був у світі після 1918 року. Не тільки змінилося відношення сил і не тільки з'явилися на світовій політичній арені нові центри сили, але теж почали існувати глибокі політичні і соціальні процеси, які поряд з новими науковими і технологічними здобутками та досягненнями перетворюються на наших очах у вирішальні фактори нової політичної дійсности на всіх континентах земної кулі.

Можна б сказати, що сучасний уклад міжнародних стосунків є зумовлюваний такими засадничими фактами та розвитковими тенденціями:

1. Існування у світі політичної двополярности репрезентованої Сполученими Штатами Америки і Союзом Советських Соціалістичних Республік, двома надпотугами, які мають до розпорядження велетенські засоби сили, і у висліді — вирішальний вплив на загальносвітовий розвиток подій;

2. Намагання з боку інших великих держав оформити нові центри сили, зокрема в західному бльоці з боку Франції в оперті на потенціал Західньої Європи, а у советському бльоці з боку комуністичного Китаю в оперті на власні людські і матеріяльні ресурси і на ще недавно колоніяльні народи Азії і Африки;

3. Визвольна боротьба народів поневоленних і контрольованих російською імперією і спротив, який ставлять централізаційним заходам Москви сателітні держави і народи союзних республік внутрі самого СССР;

4. Націоналізм щойно звільнених народів Азії і Африки та держав Латинської Америки;

5. Нові наукові і технологічні досягнення, зокрема у зв'язку з практичним застосуванням термоядерної енергії для воєнних і мирних цілей, а далі, успішні спроби на шляху опанування космічних висот.

Політична двополярність у світі і поділ на два ворожі табори прийшли як прямий наслідок американсько-советської монополії на термоядерну зброю і намагає Советського Союзу встановити свою політичну контролю в цілому світі. У роки безпосередньо після закінчення світової війни ніде у світі не було сили, яка б могла протиставитися Сполученим Штатам чи Советському Союзові, але як тільки завершилося господарське відродження знищених війною країн, зокрема тих, які до 1939 року займали ключеві позиції у міжнародному укладі сил, і коли зломано американсько-советську термоядерну монополію, рівновага сил у світі почала переміщуватися і почали оформлюватися нові важливі центри сили з виразною тенденцією забезпечити за собою чільне місце у світі коштом обох над-потуг, США і СССР.

Такого роду розвиткові тенденції всередині окремих бльоків зміцнили інші процеси у світі, яких джерелом було і є прагнення політично і господарсько залежних держав і поневоленних народів унезалежнитися від таких чи інших централізаційних осередків та

забезпечити за собою повну національну самостійність і суверенність. Національно-визвольна боротьба з її виразним протиімперіялістичним і протиколоніальним спрямуванням скоро набрала таких розмірів і такої сили, що ніодна зі світових потуг і західніх колоніальних імперій не могла зважитися на активний опір і на повне використання власної військової переваги у боротьбі з революційними визвольними рухами. Тільки советсько-російська імперія, використовуючи догідну міжнародну ситуацію, змогла тимчасово опертися тискові визвольних рухів, здавлюючи терором і брутальною мілітарною силою визвольні революції, які продовжувалися у роки після закінчення 2-гої світової війни (Україна), чи вже у другій половині 1950-тих років (Угорщина, Східня Німеччина).

За останнє десятиліття незвичайно зріс у світі та кож вплив звільнених народів Азії і Африки, які не виявляють ніякого бажання в'язатися з одним чи другим політичним бльоком, але, зберігаючи неутральність у конфлікті США — ССРСР (до речі, приязну неутральність щодо ССРСР і часто ворожу щодо США), прагнуть у власному інтересі використати допомогу обох бльоків.

Зупиняючись над властивостями міжнародних стосунків у післявоєнному періоді, В. В. Кульські, пише у своїй студії „Міжнародна політика у революційній добі”:

„Національне самовизначення не-європейських континентів та ідеологічний конфлікт між західними і комуністичними державами зумовили трикутну форму сучасних міжнародних взаємин. Недорозвинені країни творять головне поле змагу між двома ворожими бльоками, яких боротьба за впливи може поширюватися чи звужуватися тільки у тій сірій полосі політичної пливкості. Трикутник оформився на базі трьох типів взаємовідносин: між державами, які належать до одного з бльоків, між обома ворожими бльоками, і між тим чи другим бльоком і недорозвиненими, не-комуністичними державами, які французи правильно називають „третім світом.” Двополярний образ

сучасної міжнародної політики не правдивий, хіба за винятком двополярности, коли мова про термоядерний пат.”⁶⁷⁾

До подібних висновків дійшов інший дослідник міжнародно-політичного укладу сил у світі на сьогодні, Т. Вольфе, який підкреслює, що

„конфронтація між США і ССРС, правдоподібно, залишиться засадничою прикметою міжнародної сцени принаймні на протязі найближчої декади. Рівночасно, цей конфлікт буде продовжуватися у системі світових взаємин, які є предметом основних змін. Двополярна структура минулих п'ятнадцяти років, впродовж яких переважали дві над-потуги, перебуває у стадії заміни новою, не такою як досі негнучкою формою. Всередині обох великих блоків ті над-потуги мусять сьогодні змагатися з відосередніми політичними і економічними силами. Кожна сторона має своїх еретиків і кожна є наражена до деякої міри на процес фрагментаризації.”⁶⁸⁾

У публікації „Стратегія у 1960-ті роки”, у якій подані підсумки дослідів, переведених з доручення сенату США 13-ма американськими дослідними центрами, знаходимо таку оцінку міжнародного становища:

„Світ недорозвинених націй, існування советсько-китайської загрози і скорий поступ у технології — це три головні проблеми, перед якими знаходяться Сполучені Штати

Перша головна проблема стосується ролі новонароджених держав і націй, важливість яких щораз помітніше відчувається на форумі Генеральної Асамблеї Об'єднаних Націй. Шлях, що його виберуть ці нації впродовж найближчих кількох років, матиме прямиий вплив на майбутній розвиток світової цивілізації. Вигляди для безпеки США і для справи людської свободи будуть набагато кращі, коли вони залишаться поза засягом советського блоку. Коли ж, однак, вони виберуть шлях тоталітаризму і комунізму, тоді безпека Сполучених Штатів знайдеться насправду під загрозою...

Друга велика проблема для Сполучених Штатів — це советсько-китайська загроза. Досліди вказують на те, що комуністичне вороже наставлення до вільного світу буде продовжуватися на протязі найближчої декади і у найближчому майбут-

---

⁶⁷⁾ Wladyslaw W. Kulski, *International politics in a revolutionary age* (New York, Lippincott, 1964), p. 22-3.

⁶⁸⁾ Thomas W. Wolfe, *Soviet strategy at the crossroads* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1964), p. 16.

ньому. І хоч комуністична тактика може змінюватися, китайсько-советська загроза буде постійна і тому теж, Сполучені Штати та їхні союзники будуть мусити протиставитися тій загрози на всіх відтинках: дипломатичному, економічному й ідеологічному. Існування Советського Союзу і комуністичного Китаю ставить знак запиту над майбутнім недорозвинених територій у набагато поважнішій мірі, чим це могло б бути в іншому випадку. Якщо не буде можливим переконати господарсько відсталі країни в тому, що скорий господарський розвиток є цілком мислимий при демократичному устрою, то тоді треба числитися з тим, що ті країни наважаться вибрати готовий приклад комунізму.

Третя проблема, для якої Сполучені Штати мусять знайти розв'язку, в'яжеться з наявністю термоядерної зброї і міжконтинентальних ракет і з тим, що щораз то більше держав мають цю зброю для свого користування. Це створює загрозу для миру у світі і тому теж для США не залишається нічого іншого, як і даліше зміцнювати свою оборонну силу, щоб могли з успіхом протиставитися всесвітній, чи тільки льокальній комуністичній агресії. Попри те, США мусять посибити заходи, щоб домогтися контролю зброєння, як передумови зменшення загрози війни у термоядерній добі.⁶⁹⁾

---

⁶⁹⁾ Jay H. Cerf and Walter Pozen (eds.) *Strategy for the 60's* (New York, Praeger, 1960), p. 1-2.

Ця оцінка міжнародної ситуації і перспектив була зроблена під кінець 1950-тих років. Розвиток подій у світі на протязі останнього п'ятиріччя вказує наскільки правильною була ця оцінка. З того погляду має свою вимову заввага Адлея Стівенсона, одного з архітектів американської зовнішньої політики найновішої доби, який пише таке, аналізуючи міжнародну ситуацію і можливі вигляди на найближче майбутнє:

“What, then, is the dominant theme that marks the character of contemporary world affairs? I would suggest that we have begun to move beyond the policy of containment; that the central trend of our times is the emergence of what, for lack of a better label, might be called a policy of cease-fire and peaceful change. I would suggest, further, that we may be approaching something close to a world consensus on such a policy. No analogy is ever perfect, but if the policy of containment stands for “limited war”, then the policy of cease-fire perhaps stands for “limited peace”. I believe this mutation is occurring simply because the H-bomb has made even “limited war” too dangerous. Cease-fire and peaceful change may strike some as a curious way to describe

У цій студії дуже знаменним є однозгідний висновок, до якого дійшли всі згадані дослідні центри, стверджуючи, що навіть незначне пересунення рівноваги сил в користь советського блоку може мати трагічні наслідки для США і вільного світу, бо може закінчитися тотальною перемогою Москви у світовому масштабі. Автори студії перестерігають перед такою загрозою, вказуючи на конечність для США і їх союзників зберігати за собою контролю у світі, а зокрема не допустити до того, щоб була порушена існуюча рівновага сил між західним та східним блоками. На гадку авторів студії, найближчі роки матимуть вирішальне значення і одночасно будуть позначені небезпечними міжнародними політичними кризами.

Про те, наскільки наукові відкриття та технологічний поступ останніх десятиріч позначилися на характері міжнародних відносин і на укладі сил у світі та, врешті, на психології людини, не приходится багато говорити. Світ найшовся на порозі нової доби у своїй історії, яка в'яжеться з практичним приміненням термоядерної енергії. Початкові досягнення в тому напрямку і прямо неймовірні можливості чергових здобутків у майбутньому, вже призвели до справжньої революції у цілому ряді ділянок життя народів, зокре-

---

a period so jammed by violence, by disorder, by quarrels among nations—an era so lacking in law and order. But I do not speak wistfully; I speak from the record. It is precisely the fact that so much violence and so many quarrels have not led to war that puts a special mark on our times” (Adlai E. Stevenson, *From containment to cease-fire and peaceful change (The quest for peace; the Dag Hammarskjold memorial lectures*, New York, Columbia University Press, 1965), p. 57). Всі підкреслення в тексті.

Чи така, ми б сказали, „оптимістична” оцінка розвитку міжнародних відносин має реальну основу — покаже майбутнє. Треба відмітити тільки, що того роду погляди провідних політичних діячів США мусять знайти свій відгомін у практичній політиці і також у плянах акції на майбутнє.

ма коли мова про національну безпеку, економіку, війну. Велетенська нищівна сила нової термоядерної зброї (з чим, до речі, людство мало нагоду найперше познайомитися) і разом з тим цілком реальна можливість нанести нищівного удару цілій земній кулі та зруйнувати все життя, стали тими факторами, які приневолюють людство до переоцінки поглядів на війну як засіб стосований державами для досягнення таких чи інших національних цілей. З уваги на те теж, на міжнародній арені посилюються намагання знайти засоби і шляхи, які б уможливили успішне лагодження спорів між державами та не допустили до вибуху нового загальносвітового збройного конфлікту.

Цей технологічний поступ найновішої доби, однак, з уваги на конечність розпоряджатися відповідно підготованими фаховими силами, належно розбудованою виробничою базою і великими матеріальними засобами, призвів до монополізації технічних здобутків невеликою кількістю наймогутніших і найбільше розвинутих промислово держав. У висліді, ми маємо т. зв. нуклеарний клуб, до якого входять такі держави як США, СРСР, Велика Британія, Франція, Китай. Фактично, тільки США і СРСР продовжують втішатися справжньою монополією в ділянці термоядерної енергії, інші члени „клубу” з уваги на брак відповідних матеріальних і технічних ресурсів, мусять задовольнятися другорядною ролею. У ще гіршому положенні є середні і менші держави, для яких не остається нічого кращого, як вибрати для себе такого чи іншого „патрона”, тобто ступити на шлях „сателітства”.

Очевидно, того роду силові відношення між державами у світі мусіло позначитися на взаєминах між окремими народами, на узалежненні слабших держав від декількох потуг і, що важливіше, на витворенні у світі стану перманентного напруження, безупинно посилюваного ідеологічними протирічностями. Сьогодні ще передчасно робити висновки щодо дальшого розвит-

ку міжнародних взаємин у зв'язку з „технологічною революцією”, але ніяк не можна випускати з уваги можливих наслідків і можливих розвиткових тенденцій у майбутньому. Було б, перш за все, помилкою не брати до уваги наслідків цієї „технологічної революції” у практичній політичній діяльності. Зокрема, поневолені народи мусять пильно слідкувати за розвитком подій і за тим, які форми та методи вони мусять стосувати в обличчі нової дійсности, щоб, не зважаючи на сили противника, вони могли переможно і з повним успіхом для себе закінчити визвольну боротьбу.

VIII.

ПРИНЦИПИ І ЦІЛІ СОВЕТСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Офіційну советську оцінку міжнародної ситуації, її розвиткових тенденцій і окремих елементів та чинників знаходимо у „Програмі Комуністичної партії ССРСР”. У розділі „Мирне співіснування і боротьба за загальний мир” советські лідери стверджують що

„головною метою своєї зовнішньополітичної діяльності КПРС вважає: забезпечити мирні умови для побудови комуністичного суспільства в СРСР і розвитку світової системи соціалізму і разом з усіма миролюбними народами врятувати людство від світової винищувальної війни.”⁷⁰⁾

---

⁷⁰⁾ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу (*Комуніст*, ч. 8, серпень 1961), стор. 31.

„Коммунист”, офіційний орган ЦК КПСС, оцінюючи розвиток міжнародної ситуації від часу схвалення Програми КПСС, пише таке на тему цілей советської зовнішньої політики: „Генеральный курс внешней политики Советского Союза определен решениями XX и XXII съездов Коммунистической партии, ее Программой. Это курс на: — обеспечение мирных условий для построения коммунизма у нас в стране, социализма в странах содружества, для торжества мирового социализма; — укрепление единства и сплоченности социалистических стран, их быстрый экономический и социальный рост, повышение их веса и роли в международных делах; — поддержку освободительных революционных движений; — всемерное развитие солидарности и сотрудничества с независимыми государствами Азии, Африки, Латинской Америки; — утверждение принципов мирного сосуществования между государствами с различными социальными системами, избавление человечества от мировой войны” (*Коммунист*, т. 41, № 3, февраль 1965, стр. 3).

Питанням зовнішньої політики ССРСР присвятив чимало

Наголошуючи потребу збереження миру у світі і пропонуючи „політику мирного співіснування держав з різним суспільним ладом”, советські лідери рівночасно цілком виразно говорять про свій плян включити всі народи світу у „світову систему соціалізму — новий тип економічних і політичних відносин між країнами”, мовляв,

„виникнення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а потім світової системи соціалізму — це початок історичного процесу всебічного зближення народів.”⁷¹⁾

У книзі „Етапи зовнішньої політики ССРСР” стверджується, що

„у советській зовнішній політиці є два основні напрямки, два основні принципи — мирне співіснування і пролетарський інтернаціоналізм... Ті два принципи є зі собою органічно пов'я-

---

уваги теж 23-тий Конгрес КПСС (березень — квітень 1966). У резолюціях цього Конгресу стверджується, що „мирове развитие подтвердило вывод нашей партии, всего коммунистического движения о том, что в современную эпоху главное направление исторического развития определяют мировая социалистическая система, силы, борющиеся против империализма, за социалистическое переустройство общества . . . Мировое коммунистическое движение, руководствуясь марксистско-ленинской генеральной линией, разработанной коллективными усилиями на Советских собраниях 1957 и 1960 гг., за истекшие годы укрепило и расширило свои позиции как самая влиятельная политическая сила современности . . . Соотношение сил на мировой арене продолжает меняться в пользу социализма, рабочего и национально-освободительного движения”. (Правда, № 99, 9 апреля 1966, стр. 3). В основному, 23-тий Конгрес КПСС підтвердив всі ті постулати советської зовнішньої політики у такій формі, як вони були з'ясовані у „Програмі Комуністичної партії ССРСР”, чи у пізніших постановах пленумів ЦК КПСС.

Буде тут теж доцільним відмітити, що з такою ж оцінкою міжнародного положення зустрічаємося у „Деклярації про забезпечення миру і безпеки в Європі” і у „Заяві у зв'язку з агресією США у В'єтнамі”, що їх видали члени т. зв. Варшавського договору на закінчення своїх нарад в Букарешті, 4-6 липня 1966 (Известия, № 159, 8 июля 1966; № 160, 9 июля 1966).

⁷¹⁾ Програма, *op. cit.*, стор. 12-13.

зані і вони визначають характер взаємовідносин між ССРСР та іншими державами.”⁷²⁾

Про що ж говорять ті два принципи?

Принцип „мирного співіснування”, як тактичний засіб російського центру, являється важливою засадою советської зовнішньої політики на переходовому етапі існування соціалістичної і капіталістичної систем.⁷³⁾ Не зважаючи на свої пляни на далеку мету, советське керівництво реалістично оцінює міжнародні умовини і повністю здає собі справу з того, що під сучасну пору в інтересі советського блоку є зберігати мирні взаємини з капіталістичними країнами, тим більше, що це ніяк не перешкоджує прониканню в ті країни для підготовки догідного ґрунту для встановлення там власної політичної контролю. У результаті ми маємо фактично до справи з рівночасним застосуванням обидвох принципів, бо власне проникання в вільні країни з пляном встановити там советську контролю є нічим іншим, як здійснюванням засади про „пролетарський інтернаціоналізм”, який „зобов’язує” ССРСР „давати братню допомогу народам загроженим імперіялізмом США” і інших західніх країн. Для Москви не є важним те, що принцип „пролетарського інтернаціоналізму” (який, до речі, маскує концепцію т. зв. „експорту комуністичної революції”) заперечує принцип „мирного співіснування”. Плян советського керівництва максимально використати „мирне співіснування” з вільним світом для розбудови і зміцнення власних стратегічних і тактичних позицій, з яких у майбутньому буде можна завдати вільному світові нищівного удару. З того погляду своєю вимову має така советська інтерпретація принципу „пролетарського інтернаціоналізму”:

⁷²⁾ М. Э. Айрапетян и Г. А. Деборин, *Этапы внешней политики СССР* (Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры, 1961), стр. 7-8.

⁷³⁾ Влучну аналізу советського розуміння „мирного співіснування” зробив Е. Р. Гудман у своїй праці „Советский проект світової держави” (Goodman, *op. cit.*, p. 164-189)

„Принцип пролетарського інтернаціоналізму, який найглибше відзеркалює класову природу соціалістичної зовнішньої політики, одночасно означає підтримку, яку дає Советський Союз і інші країни соціалістичного табору всім прогресивним силам капіталістичних країн, які виступають проти імперіялізму і реакції, колоніальним і залежним народам, які змагаються за свободу і незалежність, країнам, які визволилися від колоніального ярма в їхній боротьбі за самостійний економічний і політичний розвиток... На основі принципу пролетарського інтернаціоналізму склалися союз і взаємна підтримка трудящих ССРСР, пролетарів Заходу і поневолених народів Сходу за мир, проти імперіялізму і міжнародної реакції.”⁷⁴⁾

Приймаючи за свою кінцеву мету встановлення „світової системи соціалізму” (тобто гегемонії Москви в цілому світі), советське керівництво відповідно спрямовує свою політику на міжнародному форумі і у відношенні до різних країн світу. Для советських керівників сучасний етап — це

„новий, набагато вищий, другий етап світової соціалістичної революції: У наслідку другої світової війни відношення світових сил змінилося доосновно в користь соціалізму і зі шкодою для капіталізму . . . Незміримо скріпли міжнародні позиції і авторитет Советського Союзу його прогресивний вплив на хід міжнародного розвитку. Важнішим наслідком другої світової війни з'являється те, що від капіталістичної системи відпало ряд нових країн, у яких перемогла соціалістична революція... Це доосновно змінило міжнародне положення ССРСР. Скінчилося багаторічне існування ССРСР як єдиної в світі соціалістичної країни. Почалася нова стадія в розвитку міжнародного соціалізму”. (Всі підкреслення в тексті).⁷⁵⁾

Тому теж, читаємо на іншому місці в тій же публікації

„на новій стадії розвитку советська зовнішня політика, враховуючи докорінні зміни, які заіснували на світовій арені, та спираючися на силу Советського Союзу і об'єднану силу всього соціалістичного табору, велетенські сили миру у всіх країнах, дістала можливість ефективніше, як це було будь-коли досі, боротися за збереження і закріплення загального миру, запобігати і перекреслювати воєнні авантюри імперіялі-

⁷⁴⁾ Айрапетян и Деборин, *op. cit.*, стр. 12-13.

⁷⁵⁾ *ibid.*, стр. 327-328.

стичних агресорів. Вона прийняла *активно-наступальний* характер.” (всі підкреслення в тексті)⁷⁶⁾

Коли йдеться про перспективи для советської експансії, то, за словами советських авторів, можна „виходити з оптимістичних позицій”. На їхню гадку,

„дальший хід подій буде визначуватися глибинними процесами, об'єктивними законами міжнародного розвитку. Відношення сил на світовій арені невідхильно продовжує змінятися в користь прихильників миру і соціального прогресу.”⁷⁷⁾

У іншій советській публікації „Новий тип міжнародних взаємин” (автори: М. Е. Айрапетян і В. В. Суходеев) стверджується, що

„зі створенням світової системи соціалізму принципи соціалістичної зовнішньої політики почали здійснюватися на велетенських просторах земного гльоба. Це, передусім, *кількісно* поширило їх сферу діяння, тому що включило країни соціалістичної дружби, а разом з тим зумовило розвиток суттєво *нових міжнародних взаємин*, які спирається на перевірених життям принципах марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму дружньої співпраці і братньої взаємодопомоги”. (Всі підкреслення в тексті).⁷⁸⁾

Автори розрізняють три етапи у розвитку „нового типу міжнародних взаємин” після закінчення другої світової війни:

---

⁷⁶⁾ *ibid.*, стр. 336.

⁷⁷⁾ *ibid.*, стр. 508.

Тотожну оцінку подибуємо також у *Коммунист-і*, де читаємо: „Теперь имеются мощные общественные и политические силы, которые располагают серьезными средствами для того, чтобы не допустить развязывания войны империалистами, а если они попытаются ее начать, — дать сокрушительный отпор агрессорам, сорвать их авантюристические планы. Марксистско-ленинский анализ и трезвый учет действительности во всей ее противоречивости, соединение принципиальной стратегической линии и тактической гибкости, непримиримость в области идеологии и дипломатическое искусство дают возможность Советскому Союзу эффективно проводить свой ленинский курс в современном сложном, быстроменяющемся мире” (*Коммунист*, г. 41, № 3, февраль 1965, стр. 3-4)

⁷⁸⁾ М. Э. Айрапетян и В. В. Суходеев, *Новый тип международных отношений* (Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры Мысль, 1964), стр. 4.

Перший етап (1945-49), в якому здійснено організацію „соціалістичної системи”, тобто встановлення комуністичних режимів у сателітних країнах;

Другий етап (1949-1959), на протязі якого „світова соціалістична система організувалася і формувалася вже не тільки політично, але і економічно”, тобто період господарської інтеграції сателітних держав з господарством СРСР за принципом виробничої спеціалізації;

Третій етап (1959-), в якому, нібито, розпочалося „розгорнуте будівництво комуністичного суспільства”, коли мова про СРСР і „будівництво соціалізму” у сателітних країнах.

З уваги на такий прискішений розвиток сили і могутності соціалістичного блоку під оглядом політичним, економічним, технічним і, врешті, мілітарним — пишуть згадані автори —

„не потрібно так багато часу для того, щоб соціалізм, комунізм перемогли у всесвітньому масштабі. Це стає щораз більше очевидним і ясно зарисованим майбутнім. Події у світі розвиваються з такою насправду велетенською соціальною швидкістю, що людство, безумовно, раніше, чим ми всі того могли б сподіватися, зломить останню експлуататорську систему. Світовий соціалізм переможно маршує по черзі три великі земні континенти — Європу, Азію і Америку. Недалеко його тріумф на цій планеті.”⁷⁹⁾

---

⁷⁹⁾ *ibid.*, стр. 261-262.

ІХ.

РЕАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ СОВЕТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Питання про те, наскільки реальними є силові позиції ССРСР і советського блоку в цілому, є предметом широкої дискусії і дослідів, в яких приймають участь найкращі спеціалісти західніх країн. У кожному випадку йдеться про устійнення справжніх фактів і розкриття заслони, якою прикрито все те, що діється в ССРСР, уряд якого пильно дбає про тотальне засекречування важливіших даних, з допомогою яких можна б було вивчити фактичний стан в ССРСР, пізнати советські успіхи, невдачі, зробити висновки на майбутнє.

Маючи на увазі таку ситуацію, не приходиться дивуватися тому, що у багатьох випадках думки і висновки західніх дослідників часто розходяться і навіть собі протирічать, а чимало подій і фактів залишаються поза увагою таких чи інших спеціалістів, чи то невірно навітлені, або прямо тенденційно промовчані чи злегковажені.

Всі ці моменти треба постійно мати на увазі, слідкуючи за дуже численною літературою в ділянці т. зв. советознавства чи кремлінології, зокрема коли йдеться про оцінку елементів советської сили і советської слабкості. Тенденція переоцінювати чи недооцінювати ті чи інші фактори підсоветської дійсности, або ж тенденція зосереджуватися на вузьких ділянках советського життя з утратою при тому погляду на цілість — все це є на денному порядку і то не тільки у чужинців,

але теж у наших дослідників, які такі повинні б краще орієнтуватися в загальних умовах.

Незаперечний факт, що ССРСР на сьогодні являється велетенською мілітарною і господарською потугою⁸⁰⁾ і розпоряджується такими матеріяльними і людськими ресурсами, які можуть бути зрівняними тільки об'єднанням таких же ресурсів цілого ряду високорозвинених держав Західньої Європи і то з додатковою допомогою Сполучених Штатів.

Коли ж до того додати, що всі ті ресурси є зосереджені в руках і повністю контрольовані тоталітарним режимом, який на протязі останнього півстоліття зумів встановити свою абсолютну контролю над половиною Європи і Азії і для якого єдиним і вирішальним мотивом у всій його практичній діяльності являється не добро широких народних мас, а тільки і виключно інтерес панівної верстви і імперії та ідея панування над цілим світом — тоді щойно можна в повному засягу побачити і повністю зрозуміти, яка фактично загроза ховається за щільно замкнутими мурами Кремля.⁸¹⁾

Але це тільки одна сторона советської дійсности. Попри всі ті елементи реальної сили ССРСР і очолюваного ним б'льоку, зокрема коли мова про советські мі-

---

⁸⁰⁾ Мілітарний аспект сили ССРСР з проєкцією на міжнародні відносини з'ясований, коли мова про советську офіційну оцінку, у книзі *Военная стратегия*, що появилася за редакцією маршала В. Д. Соколовського у 1963 (*Военная стратегия*. 2. изд-е, испр. и дополненное. Москва, Военное изд-во Министерства обороны СССР, 1963). Основну аналізу советського господарського потенціалу зробив Г. Шварц у своїй праці *Советская экономика после Сталина* (Harry Schwartz, *The Soviet economy since Stalin*. Philadelphia, Lippincott, 1965)

⁸¹⁾ На це звертає увагу, між іншими, Роберт Стравс-Гюпе, відомий знавець советської проблематики, у своїй студії *Справжня комуністична загроза* (Robert Strausz-Hupé, *The real Communist threat* (*International affairs*, v. 41, October 1965), p. 611-623).

літарні спроможності, ще існує цілий ряд чинників, про які советські офіційні і не-офіційні джерела не говорять, але які показують нам советські силові позиції у дещо інакшому світлі.

У нашій дискусії ми б хотіли порівняти елементи советської сили з такими чотирьома, на нашу гадку засадничими, проблемами підсоветської дійсності:

1. Розклад советської системи і політично-ідеологічна поляризація советського блоку;
2. Національне питання в ССРСР;
3. Тривала господарська криза;
4. Психологічний злам серед населення і поглиблювання та поширювання протирежимних настроїв.

Це правда, що Москві пощастило у наслідку останньої світової війни встановити комуністичні режими в одинадцятьох країнах з населенням понад 700 мільйонів людей, але, не зважаючи на всі зусилля, їй досі не пощастило перетворити цього велетенського блоку у єдиний „ідеологічний і політичний моноліт”, у справжню „світову систему соціалізму”. Події останньої декади показали, що у випадку, коли ця „світова соціалістична система” зможе ще якийсь час перетривати, то її форма буде цілком інакша від тієї, яку накреслили собі советські стратеги.

Під сучасну пору на просторах советської імперії ми маємо до справи з різними ступенями політичної контролі Москви і з різними формами залежності від московського советського центру. Коли йдеться про максимальну залежність від Москви, то тут в гру входять тільки ті території, які перебувають в межах самого ССРСР. Тільки на цих територіях Москва ще досі зберігає абсолютну контролю і втримує складові частини ССРСР, т. зв. союзні республіки, у повній залежності від себе. Тому, очевидно, сприяє той факт, що ці республіки перебувають під контролею Москви від самого початку виникнення советського режиму і що вони не розпо-

ряджаються власними засобами сили, як це є у випадку зі сателітними державами.

Інакше мається справа, коли йдеться про т. зв. сателітні держави. За останні роки ті держави змогли значно послабити свою залежність від Москви, зручно використовуючи кризові моменти у советському центральному керівництві, а останньо — конфлікт Москви з Пекіном. Позицію сателітніх держав найкраще ілюструє те, що Москва трактує їх як „рівних” та допускає їх до співвирішування проблем советського блоку. Очевидно, що советські лідери погодилися з тим фактом, не маючи ніяких можливостей, щоб повернутися до стану з часу диктатури Сталіна і не бажаючи стати під пряму загрозу цілості советського блоку.

Дуже характеристичним в тому випадку є розвиток відносин між ССРСР і Румунією, яка зберігала повну лояльність до Москви навіть в часі великого зрушення на просторах советської імперії у половині 1950-тих років, а яка саме тепер ступила на шлях незалежнювання від московського центру. Румунські комуністи дали вислів такій своїй настанові на партійному конгресі, що відбувся в липні 1965 року. Поминаючи зміну назви з Румунської робітничої партії на Румунську комуністичну партію, що сталося без узгодження з Москвою, конгрес схвалив плян індустріалізації країни, що має — за словами секретаря РКП, Н. Чавшеску — „забезпечити фактичну національну незалежність”, як теж схвалив плян поширення господарських і торговельних зв'язків з державами з-поза советського блоку, якщо цього вимагатиме інтерес Румунії і буде з користю для румунського народного господарства.

Теж коли мова про незалежність у визначуванні партійної політики, то румунські комуністи висловилися за тим, щоб такі питання були вирішувані самою партією і були трактовані як внутрішньопартійна справа тієї чи іншої країни.

„Спосіб, який вживає кожна партія для того, щоб розв'язати з успіхом свої завдання, не може бути предметом дискусії”, — говорив на конгресі Н. Чавшеску. „Кожна партія має виключне право оформити незалежно свою політичну думку, форми і методи дії та визначувати для себе завдання.”⁸²⁾

Постава Румунії гостро демонструє процес поляризації советського блоку і тенденції серед комуністичних керівництв окремих сателітних держав забезпечити за собою меншу чи більшу незалежність від московського центру. Це, як знаємо, не є новістю у советському таборі, бо фактично ще за життя Сталіна на цей шлях вказали були югославські комуністи, відмовившись користися Москві.

Приклад з Югославією показує на ще іншу форму взаємовідносин між ССРСР і окремими комуністичними країнами. Ми б могли окреслити взаємовідносин між Югославією і ССРСР на сучасний мент як неутрально-приятні. Югославія перебуває фактично поза советським блоком, але з ССРСР і іншими державами цього блоку її в'яже спільнота ідеологічних інтересів і питання безпеки і тому теж югославський уряд радше

---

⁸²⁾ Romania reaffirms independence policy (*Globe and Mail*, July 20, 1965), p. 27.

Така настанова румунського комуністичного проводу знайшла своє чергове підтвердження з нагоди відмічування 45-тих роковин існування Румунської комуністичної партії (травень 1966). Виступаючи з промовою на святкуваннях, Н. Чавшеску, секретар РКП, заявив м. ін. таке (цитуюмо за англійським текстом):

“Life shows that no one can know better the economic reality, balance and power in one country or another, domestic and international policies, and the evolution of the latter, than the Communist party, the revolutionary and patriotic force of the respective country. This is why it exclusively has the right to set the political line, the revolutionary strategy and tactics of the working class, and the methods of struggle, by creatively applying the general truths of Marxist-Leninist teachings. This right cannot be disputed: each Communist party is responsible to the working class to which it belongs, to the entire people...” (*New York Times*, v. 115, May 14, 1966, p. 4)

схильний підтримувати Москву і її політику, при передумові, що советський російський провід не буде втручатися у внутрішні справи Югославії.

Очевидно, було б помилкою у практичній політиці перенаголошувати цей поляризаційний процес на просторах советської імперії. Не можна ніяк випускати з уваги того факту, що є ряд моментів, які визначають межу, поза яку процес унезалежнювання комуністичних держав не піде. Комуністичні режими у сателітних державах втримуються не стільки в оперті на власні засоби сили, як в оперті на силу СРСР. У ніякому випадку не можуть вони розраховувати на підтримку широких народних мас. Угорська революція осінню 1956 року продемонструвала, наскільки слабкою є позиція комуністичних режимів і як далеко вони, без уваги на такі чи інші тенденції, залежні від советського центру. Розрив зв'язків з Москвою на практиці призвело б у короткому часі до переворотів і до ліквідації комуністичної системи. Треба поважно сумніватися в тому, щоб в ім'я повної незалежності від Москви цей чи інший комуністичний режим готовий був на такий крок рішитися. Від такої настанови не вільний навіть югославський комуністичний режим, не зважаючи на те, що він зумів перетривати відвертий конфлікт з Москвою. Югославські комуністи, однак, прекрасно розуміють, що майбутнє комунізму у Югославії таки залежить від того, чи і до якої міри збережеться комуністична система у нинішньому СРСР і чи советський блок як цілість, перетриває іспит історії.

Роберт Стравс-Гюпе відмічує цю проблему у своїй аналізі комуністичної загрози, стверджуючи, що хоч націоналізм у комуністичних державах існує, то все таки „розбіжності у національних інтересах не вистачають на те, щоб зломати солідарність комуністичної правлячої еліти”. Він вважає, що

„комуністичні володарі залежать один від одного, навіть коли мова тільки про їхнє власне життя. Вони можуть зі собою не згоджуватися. Все таки, упадок одного режиму ставить під

загрозу існування всіх інших. Комуністична солідарність ви-держала іспит у Угорщині і теж в часі заворушень у Польщі і у Східній Німеччині. Сьогодні, сателітні держави мають „право” торгувати зі Заходом; вони мають „право” полегшувати до деякої міри контролю над населенням. Але вони теж можуть кожночасно цю контролю знову посилити. Сателітні держави користуються добре розбудованим військовим советським при-криттям. Врешті, як довго могли б перетривати комуністичні режими у Східній Європі, коли б не стало цього советського оборонного прикриття? Вже саме тільки поставлення цього пи-тання розкриває помилковість пристосувальної теорії”.⁸³⁾

По суті інакша ситуація існує, коли брати до уваги відношення між ССРСР і другою найбільшою комуні-стичною державою — Китаєм. У тому випадку ми ма-ємо до справи з відношенням між двома суперниками за першість у комуністичному русі у світі, при чому той змаг набрав форми вже цілком відкритого кон-флікту, вислід якого сьогодні важко ще передбачити. Таке ж неприховувано вороже наставлення панує між ССРСР і тими комуністичними державами чи партіями, які тяжуть до Китаю.

У публікації „Новий тип міжнародних взаємин” звертається увагу на те, що

„при характеристиці нового етапу у розвитку світового соціалізму конечно треба мати на увазі, що в тому періоді поряд зі закріпленням дружніх взаємин між країнами соціалістич-ної дружби виникли серйозні труднощі пов’язані з відокремле-ним курсом і розкольницькою діяльністю керівництва КПК. Почавши від догматизму і ревізії деяких теоретичних залогень світового комуністичного руху, керівництво КПК відверто по-глибило свої розходження з КПСС і братніми партіями по лінії всіх найважливіших проблем сучасности.”⁸⁴⁾

Советські автори обвинувачують китайських ко-муністів в тому, що вони висунули теорію національно-визвольної боротьби, як „рішаючу силу сучасности”, чим — твердять вони — китайські комуністи

„намагаються ізолювати національно-визвольний рух від міжнародної робітничої класи, світової соціалістичної системи”,

⁸³⁾ Strausz-Hupé, op. cit., p. 617.

⁸⁴⁾ Айрапетян и Суходеев, op. cit., стр. 61-62.

а далі, що китайські комуністи „заперечують авангардну роль КПСС у міжнародному комуністичному русі, а послідовну політику КПСС і ССРСР виводять як ‚зраду інтересів народів‘, ‚зраду справи комунізму‘, ‚ревізіонізм‘, ‚відречення від марксизму-ленінізму.“⁸⁵⁾

З особливо гострою реакцією з боку КПСС зустрілися закиди КПК в тому напрямку, що ССРСР намагається диктувати іншим комуністичним країнам, що Москва вмішується у внутрішні справи інших держав, бажаючи встановити і закріпити всюди свою гегемонію. Советські автори заперечують те, що, мовляв, інші комуністичні партії чи сателітні країни підкоряються „ломахові кремлівського жезла“, стверджуючи, що з уваги на таку свою настанову китайські комуністи „по суті стали пропагаторами імперіялістичної концепції ‚гегемонізму‘, яка кидає наклеп на соціалістичні міжнародні взаємини і зовнішню політику ССРСР“.⁸⁶⁾

---

⁸⁵⁾ *ibid.*, стр. 104.

⁸⁶⁾ *loc. cit.*

Відмічуючи п'ятиріччя т. зв. Московської наради комуністичних партій, на якій була схвалена платформа світового комуністичного руху, „Правда“ від 12. 12. 1965 пише таке в статті „Лінія, перевірена життям“: „ЦК КПСС сделал все от него зависящее, чтобы нормализовать отношения между КПСС и КПК, между СССР и КНР. К сожалению, — и об этом надо откровенно сказать, — китайские руководители не посчитались с мнением марксистско-ленинских партий и отвергли все инициативы, направленные на осуществление единства действий в борьбе против империализма, на нормализацию обстановки в мировой социалистической системе, в международном коммунистическом движении. Руководство КПК не только не проявило желания координировать свои действия с другими партиями в борьбе против империализма, но и усилило свою деятельность по расколу коммунистического движения, всех революционных сил . . . Отказ от единства действий, требование политического и организационного размежевания, продолжение фракционной деятельности в коммунистическом движении, обострение открытой полемики и политической борьбы против братских партий не могут не вызывать осуждения и протеста со стороны всех марксистов-ленинцев. Когда развертывается атака на святая святых для каждого подлинного революцио-

Поза всяким сумнівом, вирішальний вплив на розвиток подій всередині цілої „світової соціалістичної системи” матиме спротив Китаю визнати першість Москви, бо тільки Китай з уваги на свої людські і матеріальні ресурси має всі дані, щоб з успіхом протиставитися московським пляном централізації і контролі советського бльоку. Існують всі підстави, щоб враховувати можливість повного розколу советського бльоку на дві частини з двома головними центрами, в Москві і Пекіні. На практиці такі центри вже існують, хоч формально Москва все ще зберігає за собою позицію „першого між рівними”.

С. Д. Кертес зазначає, що

„У комуністичному бльоці виявилася на протязі останніх кількох років досить основна зміна в напрямку особливої зрізничкованости. Централізований характер бльоку змінився в тому змислі, що Китай розпочав суперничати зі Советським Союзом за контролю над комуністичними партіями у деяких країнах всередині і поза комуністичним бльоком. Китай став політичним фактором у Східньо-центральной Європі. Теж і політика Советського Союзу всередині бльоку змінилася.”⁸⁷⁾

З погляду інтересів визвольної боротьби поневолених Росією народів факт розкладу советсько-російської імперії, процес поляризації і навіть обмеженого унезалежнення складових частин советського бльоку, мають особливу вагу, бо створюють передумови для розгортання визвольної дії і для зміцнення відосередніх процесів на тому просторі, що ще сьогодні перебуває під повною контролею московського центру.

Тут ми приходимо до справи другого елементу слабкості советської імперії, іменню до національної проблеми. З формального боку, національне питання в СССР розв'язане по лінії національного самовизна-

---

нера — на единство международного коммунистического движения, марксисты-ленинцы не могут не занять твердой принципиальной позиции”. (Линия проверенная жизнью, Правда, № 346, 12 декабря, 1965, стр. 4)

⁸⁷⁾ Kertesz, op. cit., p. viii.

чення, при чому були створені советські національні республіки, за якими конституція СРСР гарантує незалежність і суверенність включно з правом виходу з СРСР. Насправді, стан є такий, що всі ті республіки є тільки формою внутрішньої адміністрації советсько-російської імперії і тому теж, враховуючи незадоволення і опір окремих національностей, советські чинники не перестають вказувати на те, як, нібито, вміло і розумно їм пощастило розв'язати національне питання і запевнити повний розвиток окремих національностей.

Советська дискусія над „успішною” розв'язкою національного питання триває від часу виникнення СРСР і постійний поворот до цього питання у советській публіцистиці і в офіційних документах тільки демонструє, наскільки те питання тривожить московський центр.

Тому теж, враховуючи небезпеку цього питання для цілоти імперії, Москва посилила заходи для ліквідації національної окремішності народів СРСР і зведення т. зв. союзних республік до географічного поняття.

Щоб прикрити цю свою денационалізаційну і русифікаційну політику на територіях окремих т. зв. союзних республік, Москва рівночасно нібито подбала про „поширення прав союзних республік” в ділянці економіки, торгівлі, судівництва, тощо.. Треба припускати, що цей тиск по лінії повного „злиття націй СРСР”, про що вже цілком виразно говорить в „Програмі Комуністичної партії СРСР”, буде посилюватися пропорційно до того, як поширюватимуться і скріплюватимуться протиколоніальні і протиімперіялістичні тенденції у світі. Очевидно, московський центр хоче приготувати імперію до тієї вирішальної хвилини, коли протиколоніальні тенденції підкотяться під кордони СРСР і звернуться проти останнього заборолу імперіялізму і колоніялізму у світі — російської імперії. Со-

ветським лідерам під сучасну пору йдеться про те, щоб — заки ще час — створити на просторах СРСР такі умови, при яких поневолені народи не будуть більше змагатися за свою політичну незалежність.⁸⁸⁾

Важливим чинником, який має пряме відношення до питання сили СРСР і сили советського блоку в цілому, є господарство. Не зважаючи на всі дотеперішні заходи і намагання, советському прововоді не пощастило добитися плянованих успіхів в економіці, організуючи її на базі нібито комуністичних чи соціалістичних принципів, а насправді на базі до найдалших меж посуненого державного капіталізму. Зокрема невдач зазнало і продовжує зазнавати сільське господарство, яке стало предметом всяких експериментів советського проводу і яке не спроможне забезпечити населення країни достатньою кількістю сільськогосподарських продуктів. Так само загальний економічний ріст країни багато дає до побажання і відстає від накреслених плянів. У порівнянні з країнами західної Європи, не згадуючи вже США, СРСР, а з ним цілий советський блок, відстає на сільськогосподарському відтинку, а населення є приневолене терпіти постійні нестачі у товарах найпершої потреби. Очевидно, такий стан на відтинку господарства, яке на протязі майже 50 років не виходить з кризи, не тільки послаблює СРСР і советський блок в цілому, але з'являється теж джерелом загального незадоволення і поширення та зміцнення протирежимних настроїв.

---

⁸⁸⁾ Цікаву і рівночасно влучну аналізу цього советського пляну зробив В. Стенлей Вардис. (Vardys, op. cit.).

Чимало світла на підсоветську дійсність, зокрема коли мова про позиції т. зв. союзних советських республік, кидає стаття А. І. Лепешкіна н. т. „Про розмежування компетенцій між органами Союзу ССР та союзних республік в області керівництва народним господарством” (А. И. Лепешкин, О размежевании компетенции между органами Союза ССР и союзных республик в области руководства народным хозяйством (Советское государство и право, № 6, июнь, 1966), стр. 3-11).

Попри всі ті об'єктивні елементи советської слабкості, у останній декаді, тобто у роки після смерті Сталіна, почали виявлятися ще інші моменти, які вказують, як не можна краще, на затяжну кризу всередині цілої советської системи. Маємо тут на увазі глибоку кризу, яку переживає підсоветська людина, зокрема ціла та генерація, яка народилася і виросла у підсоветських умовах. Цю кризу людини на просторах советської імперії советські чинники окреслюють як „духову відірваність від дійсности”, яка виявляється у гостро критичному наставленні до системи, у відкиданні офіційної інтерпретації подій і фактів, у намаганні шукати власних шляхів і розв'язок..

Загально погоджуються, що поштовх тому дав югославський комуніст Мілован Джілас, публікуючи відомий твір „Нова кляса”, у якому він піддав гострій критиці існуючу комуністичну систему, стверджуючи, що вона розвивається не по лінії витворювання справжнього безклясового суспільства, як про це офіційно твердиться, а по лінії нового типу, до того ще реакційнішого, клясового зрізничкування.

Останньо, комуністичні ідеологи в Югославії і в інших сателітних країнах підняли на порядок дня питання „духової відірваності” молодого покоління, яке, за їх словами, шукає „гуманістичних елементів у марксизмі”. З цілого ряду менших і більших праць ми бачимо намагання знайти шлях для „гуманізації” комуністичного суспільства і рівночасно осуджування комуністичної практики, яка ставить людей на поземі речей. Ці думки знаходять теж місце у літературах окремих сателітних держав, як теж в українській підсоветській літературі і у літературах інших народів Советського Союзу.⁸⁹⁾

---

⁸⁹⁾ Василь Симоненко, З щоденника: о крайці думок (Сучасність, р. 5, січень 1965), стор. 13-18.

Ці тенденції знайшли своє відзеркалення теж у матеріалах таких українських літературних критиків як Іван Світ-

Цікаві з того погляду думки словацького комуніста Лако Новемського, який, відповідаючи на закид комуністичних верховодів в сторону молоді, мовляв, вона зраджує комуністичну ідеологію, пише:

„Ім молодим не можна забороняти розвивати їхні власні нові погляди на життя і їхні почування просто тільки тому, що їхні проблеми незбагнені чи навіть чужі для старших. Це є їхнім (тобто старих концепцій) недомаганням, а не недомаганням тих молодих.

Відношення тих молодих людей до життя і до нашого соціалістичного життя має набагато більше значення щодо своїх наслідків, чим почування чи навіть почуття образи з боку їхніх батьків.”⁹⁰⁾

Не виключене, що тими тенденціями, які почали

личний та Іван Дзюба та у російських авторів як Є. А. Євтушенко, Н. Сольженіцин, а зокрема у творах А. Д. Синявського (Абрам Терц) і Ю. М. Даньєля (Ніколай Аржак). Вислів тим тенденціям дав теж навіть І. Еренбург. Особливу вимову має, надіслане до Президії Верховної Ради СРСР і ЦК КПСС, звернення 63-ох советських письменників і критиків, які зажадали звільнення А. Синявського і Ю. Даньєля, як теж відкритий лист літературного критика Лідії Чуковської, яка нап'ятувала письменника М. А. Шолохова (недавно відзначеного надгородою Нобля), за те, що він схвалив засуд згаданих двох авторів (New York Times, November 19, 1966, p. 6).

⁹⁰⁾ David Binder, *Alienation under communism* (Globe and Mail, January 21, 1965), p. 7.

Докладніше це питання з'ясоване в праці Аллена Кассова *The Soviet youth program; regimentation and rebellion* (Cambridge, Mass. (Harvard University Press, 1965), chapters 6-7).

Про ситуацію на цьому відтинку в СРСР гл. також Л. Ф. Ильичев, *Очередные задачи идеологической работы партии* (Пленум ЦК КПСС, 18-21 июня, 1963 года. Стенографический отчет (Москва, 1964), стр. 5-67. Дані про ситуацію в Україні читач знайде в матеріалах 23-го з'їзду Комуністичної партії України (березень, 1966), зокрема у доповідях Петра Ю. Шелеста, першого секретаря ЦК КПУ, та Олександра Є. Корнійчука, голови Верховної ради УРСР. Основнішу аналіз цього з'їзду зробив В. П. Стахів у статті „Заповідають загострений курс на „ідеологічному фронті” (Сучасність, р. 6, квітень 1966), стор. 87-100.

нуртувати серед молодого покоління країн советського блоку і в ССРСР, подиктоване було намагання ще хрущовського режиму обмежити вже дещо дозволену свободу вислову для письменників і мистців і намагання завернути в літературі і мистецтві до соцреалістичної регламентації. З такими самими намаганнями виступили теж ті, які перебравли спадщину Хрущова, домагаючися від мистців додержуватися постанов партії з 1963 року, мовляв, всі нові тенденції йдуть по лінії „ідеологічного підривання комунізму” і що не може бути мови про „мирне співіснування” в ділянці ідеології. (Правда, 9. 1. 1965)

Ми ніяк не сумніваємося в тому, що усвідомлення молодим поколінням того факту, що советська система є протинародна і протилюдська, матиме дуже серйозні наслідки для майбутнього системи, бо така настанова підриває доосновно її ідеологічні засади, підстави її сили і її логічну базу. Від цього черговий крок до народження бажань цю систему ліквідувати і заступити чимось новим, кращим, гуманнішим, заступити системою, яка допасовуватиме не людей до мертвої букви політичної чи соціальної доктрини, а доктрину, ідеологію і філософію до потреб і вимог людини.

Треба при тому відразу відмітити, що не йдеться тут про т. зв. еволюцію советської системи як такої, про що говориться і пишеться на Заході і з чим теж зустрічаємося і в українській політичній літературі. Знаючи природу советської системи в ССРСР, ми знаємо, що вона *не може* „еволюціонувати” в напрямку поширення та закріплення національних, політичних і господарських свобод, як цього дехто надіється. Вона або збережеться у тій формі, яку ми маємо змогу спостерігати під сучасну пору, або загине, коли для цього заіснують об’єктивні передумови, під тиском тих сил, які є її виразною антитезою і які визрівають і закріпляються під її таки поверхнею.

Очевидно, враховуючи особливості тоталітарного

ладу і засоби контролю, включно з можливістю застосувати прямий фізичний терор, не можна переоцінювати всіх тих негативних з погляду советської системи тенденцій і не можна теж надіятися, що такі процеси можуть в недалекому майбутньому дати поштовх для повторення подій типу Угорщини у 1956 році. Того роду процеси вимагають часу і прискіпшення чи сповільнення їхнього прогресу залежить від цілого ряду внутрішніх і зовнішніх факторів. Одне певне: *тих процесів не можна затримати і їхній вплив на дальший розвиток подій на просторах советського бльоку матиме вирішальне значення для цілої системи.*

Як бачимо, советсько-російська імперія має ряд дуже серйозних і небезпечних „м'яких місць”, які вирішують таке чи інше спрямування советської політики, а зокрема впливають на можливості московського центру діяти з позицій справжньої власної сили на міжнародній арені.

На жаль, советські лідери, без уваги на всі їхні труднощі, знаходяться у щасливому становищі тільки тому, що т. зв. вільний світ, якому вони приготавляють загибель, хоч бачить і розуміє вагу тих „м'яких місць”, не хоче з того зробити практичних висновків у своїх взаєминах з Москвою і не хоче використати слабкості советського бльоку для того, щоб раз на завжди усунути советську загрозу.

Прикладом такої, ніжно кажучи, дивної настанови Заходу щодо ССРСР є ствердження у проекті засад американської зовнішньої політики на найближче десятиріччя, де виразно підкреслюється, що

„Сполучені Штати повинні обмежити своє зацікавлення советською політикою тільки до відтинка міжнародних відносин, і не намагатися впливати на внутрішню організацію Советського Союзу.”⁹¹⁾

Таке ствердження ставиться тоді, коли той самий Советський Союз і його лідери, прикриваючися прин-

⁹¹⁾ Cerf, op. cit., p. 138.

ципом „пролетарського інтернаціоналізму”, відверто проклямають „експорт революції” і заповідають повну допомогу всім намаганням повалити уряди у країнах вільного світу, з пляном встановити всюди комуністичні режими, підпорядковані Москві.

Очевидно, маючи забезпечений зовнішній відтинок і „приятну нейтральність” т. зв. вільного світу, советські лідери надіються, що матимуть достатньо часу на те, щоб в якийсь спосіб якщо не ліквідувати, то принаймні послабити чи сповільнити розвиток тих всіх процесів, які загрожують цілості советської імперії і підривають її силу у конфлікті зі Заходом. І цього власне ніяк не можуть і не хочуть зрозуміти ті, хто несе відповідальність за політику країн Заходу, зокрема не хочуть цього враховувати у своїх політичних розрахунках американські політичні пляновики.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

В укладі міжнародних стосунків під сучасну пору США разом з країнами т. зв. вільного світу творять реальну противагу до ССРС і советського бльоку, протиставляючися намаганням советського керівництва поширити свою контролю на цілий світ.

Як знаємо, західній бльок оформився після короткочасного „медового місяця” в стосунках між альянсами безпосередньо після закінчення воєнних дій спершу в Європі, а потім в Азії. Розходження між альянсами виявлялися ще в часі війни, але з уваги на вимоги війни ті розходження замовчувано і то так основно, що громадськість США і Британії зовсім не була зорієнтована у справжній ситуації. Щойно після того, як була ліквідована німецько-японська загроза і коли вимоги ССРС набрали таких розмірів, що поставили під пряму загрозу безпеку США і інших західніх країн, почався зворот, який прибрав форму т. зв. холодної війни, яка триває до сьогодні.

Засадничо, зовнішня політика США і їхніх союзників у відношенні ССРС розвивалася виключно як реакція на такі чи інші потягнення Москви. За час від закінчення 2-гої світової війни по сьогодні можна було спостерігати досить різні переходи від політики приятельських взаємин з ССРС, через політику „стримування” (Дін Ечесон) і політику, що спиралася на загрози вжити „масову відплатну акцію” (Джон Фостер Далес),

до найновішої фази, яку окреслюють фазою „гнучкого реагування” (Дін Раск).

Це незаперечний факт, що світ зберігся перед советським заливом тільки з уваги на силу США і на їх готовість піти на війну у випадку прямої советської агресії. Такою своєю поставою США врятували Іран, Туреччину, Грецію, західну частину Німеччини, Південну Корею і, останньо, пробують зберегти Південний В'єтнам. На це звертає увагу англійський автор, Дж. М. Меккінтош, який м. ін. пише таке:

„коли советські лідери аналізують досвід, який вони здобули на протязі останніх сімнадцяти років від 1944 по 1961 рік, то один факт мусить бути для них очевидний: від того дня у 1946 чи 1947 році, коли Сталін визнав, що США найшлися на списку противників советської експансії і поширення комунізму в Європі та Азії, він мав змогу переконатися, що завжди, за кожною невдачею советського стратегічного чи тактичного плану, у якійсь формі стояли США. Коли ж такий плян мав успіх, чи коли розвиток подій йшов по лінії сподівань Советського Союзу, то це діялося тільки тому, що або Америка там не була приявна, або не виявила свого зацікавлення . . . Через те, на советську гадку, успіх, по всій правдоподібності, буде залежати від советської спроможности неутралізувати американську інтервенцію всюди там, де йдеться про поширення советського впливу. Советські лідери свідомі, що заки думати про підкорення світу комунізмові, вони мусять, перш за все, усунути, чи бодай послабити, США. Відповідно до комуністичної термінології, „досвід показав, що боротьба у головному напрямку” — це далі боротьба проти Сполучених Штатів і для советського керівництва незмінно актуальним залишається питання про те, як паралізувати американську силу і вплив.”⁹²⁾

З подібною оцінкою ситуації ми зустрічаємося теж і у советських матеріялах, зокрема в „Програмі Комуністичної партії ССРСР”, де США окреслюється як „головний оплот міжнародної реакції”, мовляв, вони взяли на себе роллю „рятівника капіталізму”. А у книзі І. А. Колоскова „Зовнішня політика сучасної Франції” відмічається, що „США перемінилися у головного світо-

⁹²⁾ J. M. Mackintosh, *Strategy and tactics of Soviet foreign policy* (London, Oxford University Press, 1962), p. 272-273.

вого експлуататора, в заборолу світової реакції, у головного противника всіх прогресивних сил”.⁹³⁾

Треба, однак, зазначити, що, не зважаючи на такі чи інші досягнення у змаганні зі советською загрозою, зовнішній політиці США в загальному, а щодо СРСР зокрема, бракує якоїсь виразної позитивної та далекосяжної програми. Вона з’являється радше цілою серією ad hoc імпровізованих заходів у відповідь на якусь конкретну ситуацію. Це діється, не зважаючи на те, що якраз у США, більше як будь-де у світі, присвячується увагу зовнішньополітичним студіям і дослідям. В аналізі американської зовнішньої політики, переведеній Радою для зовнішньополітичних взаємин, висловлена з того приводу критична заувага, у якій підкреслюється, що „в загальному політика США орієнтувалася на кризи і їй бракувало планування на далеку мету”.⁹⁴⁾

Американський політичний дослідник, Грейсон Кирк пояснює це недомагання тим, що, мовляв, американська зовнішня політика завжди мала оборонний характер і одне завдання: запевнити безпеку Сполученим Штатам. Він пише, що

„наші намагання після закінчення другої світової війни поставити бар’єр проти советської експансії були здійснювані по лінії тієї самої загальної політичної традиції. Фізичне вичерпання західних європейських країн, велика мілітарна сила Советського Союзу і політика Сталіна, спрямована на поширення советських впливів, спричинили те, що США, як тільки розвіялися початкові ілюзії про повоєнну міжальянтську співпрацю, вирішили започаткувати відбудову європейської рівноваги, стосуючи такі незвичайні заходи, як план Маршала і Північно-Атлантийський Оборонний Союз. Тоді теж панував справжній страх перед тим, що західня континентальна Європа буде насильно включена у комуністичну сферу, подібно як це сталося з східноєвропейськими державами. З уваги на те, ми

⁹³⁾ И. А. Колосков, Внешняя политика современной Франции (Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры, 1964), стр. 7.

⁹⁴⁾ Cerf, op. cit., p. 16.

зробили рішучі та успішні заходи для того, щоб відвернути цю загрозу і відновити сприйнятливий для нас баланс сил...

Повоєнна ситуація була настільки нова і незвичайна, що ми були приневолені погодитися на те, щоб прийняти на себе тривалі дипломатичні і мілітарні зобов'язання і як передумову нашого успіху, закинути стосовані нами способи з другого періоду нашої політики, тобто ad hoc інтервенції. Це було такою засадничою зміною у нашій політиці, що цей післявоєнний етап в нашій політиці треба окреслити як третій великий період зовнішньої політики Сполучених Штатів...

Засадничо наша політика у тому третьому періоді була спрямована на розбудову в країні відповідної власної сили, щоб приготувати її для наступально-оборонної дії на випадок со-ветської агресії; по лінії допомоги у такій чи іншій формі всім тим країнам, які — за нашою оцінкою — знайшлися під прямою чи непрямою комуністичною загрозою; по лінії заохочування творити, з американською участю, регіональні протикомуністичні міжнародні організації; і, врешті, під кутом повної опозиції супроти будь-якої політики будь-якого не-комуністичного уряду, якщо така політика могла б була виявитися корисною для Советського Союзу.”⁹⁵⁾

Теж Адлай Стівенсон оцінив був дуже критично американську зовнішню політику післявоєнного періоду, закидаючи їй брак відповідно накресленого пляну, а зокрема те, що США не спромоглися на ініціативу щодо ССРС. „Хрущов кинув виклик, починаючи від міжпланетарних просторів аж по Берлін включно. Ми реагуємо на його потягнення і проводимо діалог на його умовах”, — писав А. Стівенсон, закликаючи „поставити перші справи на перше місце”.⁹⁶⁾

Про потребу „нового та енергійного американсько-го проводу” у світі говорить теж Джон Спеніер у своїй праці „Американська зовнішня політика від другої світової війни.” На його гадку, США стали сьогодні в обличчі трьох фактів, яких не можна не бачити, коли йдеться про безпеку США і вільного світу.

„Перше, немає можливості втекти від комуністичного ви-

---

⁹⁵⁾ Greyson Kirk, *World perspectives*, 1964 (*Foreign affairs*, v. 43, October 1964), p. 2-4.

⁹⁶⁾ Adlai E. Stevenson, *Putting first things first* (*Foreign affairs*, v. 38, January 1960), p. 206.

клику, який кинули рівночасно Советський Союз і комуністичний Китай” — пише Дж. Спеніер. „Друге, якщо Сполучені Штати і Захід не поліпшать стану своєї дії, порівнюючи з діяльністю на протязі перших п’ятнадцяти років після другої світової війни, вони програють холодну війну. На протязі 1960-75 років Захід не може дозволити собі на таке чергове несприятливе пересунення рівноваги сил, як це сталося у роки 1945-60. Повоєнний рекорд виразно показує, на що звернув увагу Гаррі Шварц, що „совети домоглися кращих успіхів на шляху збільшення советської національної сили, як це американці вважали за можливе. У своїх досягненнях совети випередили Сполучені Штати. Доказом цього є перехилення рівноваги сил... Досвід історії показує, що Сталін і Хрущов були більше обдаровані уявою, плянували розумніше по лінії реалізації своїх цілей і набагато ефективніше організували свої ресурси для потреб холодної війни, чим це робили лідери Сполучених Штатів.” З того всього мусить стати очевидним третій факт: потреба нового та енергійного американського проводу”.⁹⁷⁾

---

⁹⁷⁾ John W. Spanier, *American foreign policy since World War II* (Rev. ed. New York, Praeger, 1962), p. 206.

XI.

ПРОЄКЦІЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА МАЙБУТНЄ ТА ЇЇ НЕДОЛІКИ

Яким шляхом піде розвиток американсько-советських взаємовідносин і як укладатиметься політика США щодо ССРСР і советського бльоку в цілому?

Коли робити висновки на основі пропозицій і висловлених думок осіб, які мають безпосереднє відношення до планування і здійснювання американської зовнішньої політики, то можна б зарискувати ствердженням, що у випадку, коли ССРСР не наважиться на якесь потягнення, яке б поставило під пряму загрозу безпеку США, американський уряд буде придержуватися політики „мирного співіснування”, яка насправді являється модифікованою формою стосованої у 1950-тих роках т. зв. „політики стримування” з усіма її позитивними і негативними особливостями, а зокрема з тенденцією зберегти у світі статус кво.

Найхарактернішим з того погляду є становище голови Комітету для зовнішніх справ при Сенаті США, Вільяма Фулбрайта, автора відомої промови п. н. „Старі міти і нові реалітети”, в якій він поставив тезу про те, що США не можуть надіятися на ґлобальну перемогу у боротьбі зі советським бльоком і комунізмом і що альтернативою такого укладу стосунків є співіснування у сподіванні на те, що у висліді внутрішніх процесів наступлять у советській системі зміни такого порядку, що це остаточно спонукає Москву відмовитися від плянів підкорити собі світ.⁹⁸⁾

⁹⁸⁾ James W. Fulbright, *Old myths and new realities, and other commentaries* (New Ycrk, Random House, 1964), p. 3-46.

В основному, ті погляди поділяє теж теперішня американська адміністрація, а зокрема керівник американської зовнішньої політики, Державний секретар, Дін Ракс. Враховуючи загальну міжнародну ситуацію, мілітарну силу ССРСР і советського бльоку, а зокрема загрозу, яка визріває в Азії з уваги на щораз то сильнішу позицію комуністичного Китаю та його гостро протиамериканську політику, пов'язану з намаганням захопити контроль у господарсько-недорозвинених країнах Азії, Африки і Латинської Америки — американський уряд є схильний шукати узгодження спірних проблем з ССРСР. Вирішальним чинником у спрямуванні американської зовнішньої політики буде, очевидно, постава Москви, тобто той факт, наскільки советсько-російське керівництво буде готове згодитись на досить виразну американську пропозицію поділу світу на дві сфери впливів та відмовитись від своїх агресивних плянів щодо країн т. зв. вільного світу.

Розвиток подій на землях, за які йде не проголошена офіційно війна між США і советським бльоком (Південно-східня Азія), вказує, однак, на те, що ледве чи можна розраховувати на можливість такого американо-советського договору. Погодження Москви на американські пропозиції захитало б її позиції у змаганні з Китаєм і цілком підорвало б її становище як лідера комуністичного бльоку. Навпаки, треба радше брати до уваги можливість загострення взаємин між США і ССРСР, бо власне тільки „тверда” політика Москви щодо „імперіялістичної” Америки може допомогти советським лідерам у їхньому змагу за першість у світовому комуністичному русі.

З другого ж боку, коли мова про США, то неуспіх політики „співпраці” з ССРСР і рівночасно те, що Москва буде продовжувати свою агресивну політику в Азії, Африці і на просторах Латинської Америки, ставлячи тим самим під безпосередню загрозу безпеку США і їхніх союзників, може примусити американське керів-

ництво відважитися на різкішу політику супроти Москви і советсько-китайського блоку в цілому. Характер американської реакції на підтримувані Москвою і Пекіном диверсійні акції у стратегічно важливих країнах (Південний В'єтнам, Домініканська республіка, а дещо давніше Куба) вказує на те, що у советсько-американських взаєминах кожночасно можуть наступити далекойдучі зміни, включно зі загрозою прямого збройного конфлікту.

Треба припускати, що власне таку можливість мав на увазі Дін Раск, коли в одній зі своїх промов підкреслив, що „не вистачає тільки „стримувати” комунізм і рівночасно шляхом переговорів намагатися зменшити загрозу великої війни”.

„Конфлікт між комуністами і вільним світом”, — говорив тоді Раск, — „є засадничого порядку, як це звичайно буває з кожним конфліктом. Ніяк неможливо звести до спільного знаменника їхні (комуністів) проклямовані цілі і нашу концепцію справедливого ладу у світі”.⁹⁹

Такого роду ствердження Державного секретаря США має свою вимову, хоч воно рівночасно виявляє тенденцію тільки вказувати на проблему, але не ставити її у цілій ширині та робити потрібні висновки як передумову відповідної і кінцевої політичної акції.

Які ж фактичні цілі американської політики і як американські політичні і державні діячі плянують їх реалізувати?

Ці питання завжди були предметом широкої дискусії в США, у якій приймали участь чільні представники американського політичного і наукового світу. Як знаємо, перед кількома роками на сторінках американської преси появились статті таких американських державних діячів як Джан Ф. Кеннеді, Річард М. Ніксон, Адлай Стівенсон, які широко з'ясовували свої погляди на цілі і завдання Америки і американської політики. Під цим кутом була теж переведена рядом аме-

⁹⁹) U. S. Department of State press release, no. 83 (February 25, 1964), p. 6.

риканських інститутів широких розмірів студія про напрямні політики США на найближче десятиліття.

У всіх випадках автори доходять до аналогічних висновків в яких стверджується що „наша першочергова ціль — це зберегти вільну і демократичну спільноту на просторах США. Крім того, ми зацікавлені у поширенні демократії і свободи у інших країнах світу, що рівночасно є і в їхніх інтересах і теж в інтересах американської безпеки”.¹⁰⁰⁾

Виходячи з такого загального ствердження щодо принципів підстав американської політичної дії, Рада для міжнародних взаємин (Council on Foreign Relations) оформила таку проекцію завдань американської зовнішньої політики на найближче майбутнє:

1. Побудова нового міжнародного ладу, який би міг гарантувати мир у світі, забезпечував би економічний та соціальний розвиток та допровадив би до ліквідації чужого панування;

2. Закріплення солідарності Атлантийської спільноти народів (Західня Європа і американський континент), як надійної передумови миру і загальносвітового розвитку;

3. Здійснення широкого плану господарської допомоги недорозвиненим країнам з метою їх господарсько усамостійнити і урівноправнити з промислово розвинутими країнами;

4. Розбудова такої мілітарної сили, що могла б з успіхом протиставитися комуністичній агресії і в оперті на яку уряд США міг би з успіхом здійснювати постуляти своєї зовнішньої політичної програми;

5. Намагання заключити міжнародній договір, яким би введено обмеження і контролю зброєнь, при чому, однак, будь-яке роззброєння мусить бути попереджене успішною розв'язкою політичного конфлікту з советським бльоком;

6. Пороблення заходів з метою знайти розв'язку для таких спірних проблем як справа Берліну, комуністичного Китаю та політично поділених націй.¹⁰¹⁾

Завдання і цілі американської зовнішньої політики у відношенні до східно-європейського простору були уточнені у студії, яку перевела Гарвардсько-Колумбійська дослідна група при Російському інституті

¹⁰⁰⁾ Cerf, op. cit., p. 2.

¹⁰¹⁾ ibid., p. 95-98.

Колумбійського університету. Проаналізувавши цілі советської політики і шляхи советського наступу на західній світ, ця дослідна група поробила такі рекомендації:

1. Мінімальні цілі США щодо СРСР — це зупинити експансію советської сили і впливів, що вимагатиме координованого мілітарного, економічного, політичного і культурного зусилля, спрямованого під кутом забезпечення для США надійної силової позиції;

2. Максимальні цілі США щодо СРСР — це створити у світі таку ситуацію, при якій советські лідери були б примушені ревідувати свої плани світової експансії. Визначаючи таку мету, США мусіли б спрямувати свої ресурси під кутом здорової економічної і політичної розбудови не-комуністичного світу з пляном позбавити Москву догідних територій для проникання і контролю.¹⁰²⁾

Щодо самого східньо-європейського простору, то ця ж дослідна група вважає, що:

1. США повинні розглядати Східню Європу (мається на увазі тільки сателітні держави) як простір оправданого заінтересування, але не повинні стимулювати там внутрішні кризи;

2. США повинні стимулювати автономність рішень на тому просторі, відмовляючися визнати тривалість накиненого там статус кво;

3. США повинні стимулювати ступневе послаблення советської контролю, інформуючи місцеве населення про ситуацію на місцях та підтримуючи контакти і обмін з населенням східньо-європейського простору.¹⁰³⁾

Приймаючи до уваги тотожність пропозицій, роблених різними дослідними групами і конфронтуючи ті пропозиції з такими чи іншими практичними потягненнями американського уряду у різних частинах світу і у різних роках, можна б зробити висновок про те, що в основному так з'ясована програма американської зовнішньої політики, з меншими чи більшими відхиленнями, які можуть бути зумовлені специфічними умовами у світі, буде на найближчі роки творити ідейноконцепційну базу для американських плянови-

¹⁰²⁾ *ibid.*, p. 137-138.

¹⁰³⁾ *ibid.*, p. 139

ків і для тих осіб, які безпосередньо відповідають за щоденну американську політичну дію.

З того погляду на особливу увагу заслуговує становище Державного секретаря США, Дін Раска, який у своїй промові від 25. лютого 1964 р. накреслив такі цілі перед американською політикою:

„ . . . наша політика щодо інтернаціонального комунізму має три цілі: 1) перешкодити комуністам поширити їхню сферу впливу і створити такі умови, при яких їхні намагання це зробити будуть надто для них дорогі, небезпечні і даремні; 2) досягнути погодження чи порозуміння, яким би зменшено загрозу нищівної війни; 3) стимулювати еволюцію всередині комуністичного світу в напрямку національної незалежності, мирної співпраці і відкритих суспільств.”¹⁰⁴⁾

В тій же своїй промові Дін Раск вказав теж на шляхи і засоби, що їх США запланували застосовувати, щоб здійснити визначені цілі:

„Ми впевнені”, говорив Дін Раск, „що зможемо якнайуспішніше діяти по лінії реалізації намічених цілей, коли ми будемо планувати нашу політику так, як цього вимагатиме різна постава окремих комуністичних держав, чи то змінливість у поставі тієї самої держави.

Коли Югославія кинула виклик сталінській централізованій контролі комуністичного світу у 1948 р., ми дали тій країні мілітарну і економічну допомогу. Югославія не тільки протиставилася Сталінові, але теж відмовилася давати підтримку партизанській агресії проти Греції, досягнула погодження з Італією в справі Триєсту і посилала свої економічні, політичні і культурні зв'язки зі Заходом. Вона не член Варшавського пакту. Як нейтральна держава, вона здобула вплив серед інших нейтральних держав світу. Деколи вона погоджується зі Советським Союзом у деяких питаннях зовнішньої політики, деколи не погоджується. Коротко, Югославія є незалежною державою. Її успіх в обороні власної незалежності змушує інші народи Східної Європи думати над тим, чи теж і вони не могли б ступити на той самий шлях...

На протязі ряду років ми трактували Польщу дещо інакше як інші держави советського блоку. До деякої міри там ще існує національна автономія і внутрішня лібералізація, здобута поляками у 1956 р. Більшість польського сільського господарства далі залишається у приватних руках. Далі сильна там

---

¹⁰⁴⁾ U. S. Department of State, op, cit., p. 8.

Колумбійського університету. Проаналізувавши цілі советської політики і шляхи советського наступу на західній світ, ця дослідна група поробила такі рекомендації:

1. Мінімальні цілі США щодо СРСР — це зупинити експансію советської сили і впливів, що вимагатиме координованого мілітарного, економічного, політичного і культурного зусилля, спрямованого під кутом забезпечення для США надійної силової позиції;

2. Максимальні цілі США щодо СРСР — це створити у світі таку ситуацію, при якій советські лідери були б примушені ревідувати свої плани світової експансії. Визначаючи таку мету, США мусіли б спрямувати свої ресурси під кутом здорової економічної і політичної розбудови не-комуністичного світу з планом позбавити Москву догідних територій для проникання і контролю.¹⁰²⁾

Щодо самого східньо-європейського простору, то ця ж дослідна група вважає, що:

1. США повинні розглядати Східню Європу (мається на увазі тільки сателітні держави) як простір оправданого заінтересування, але не повинні стимулювати там внутрішні кризи;

2. США повинні стимулювати автономність рішень на тому просторі, відмовляючися визнати тривалість накиненого там статус кво;

3. США повинні стимулювати ступневе послаблення советської контролю, інформуючи місцеве населення про ситуацію на місцях та підтримуючи контакти і обмін з населенням східньо-європейського простору.¹⁰³⁾

Приймаючи до уваги тотожність пропозицій, роблених різними дослідними групами і конфронтуючи ті пропозиції з такими чи іншими практичними потягненнями американського уряду у різних частинах світу і у різних роках, можна б зробити висновок про те, що в основному так з'ясована програма американської зовнішньої політики, з меншими чи більшими відхиленнями, які можуть бути зумовлені специфічними умовами у світі, буде на найближчі роки творити ідейноконцепційну базу для американських планови-

¹⁰²⁾ *ibid.*, p. 137-138.

¹⁰³⁾ *ibid.*, p. 139

ків і для тих осіб, які безпосередньо відповідають за щоденну американську політичну дію.

З того погляду на особливу увагу заслуговує становище Державного секретаря США, Дін Раска, який у своїй промові від 25. лютого 1964 р. накреслив такі цілі перед американською політикою:

„ . . . наша політика щодо інтернаціонального комунізму має три цілі: 1) перешкодити комуністам поширити їхню сферу впливу і створити такі умови, при яких їхні намагання це зробити будуть надто для них дорогі, небезпечні і даремні; 2) досягнути погодження чи порозуміння, яким би зменшено загрозу нищівної війни; 3) стимулювати еволюцію всередині комуністичного світу в напрямку національної незалежності, мирної співпраці і відкритих суспільств.”¹⁰⁴⁾

В тій же своїй промові Дін Раск вказав теж на шляхи і засоби, що їх США запланували застосовувати, щоб здійснити визначені цілі:

„Ми впевнені”, говорив Дін Раск, „що зможемо якнайуспішніше діяти по лінії реалізації намічених цілей, коли ми будемо планувати нашу політику так, як цього вимагатиме різна постава окремих комуністичних держав, чи то змінливість у поставі тієї самої держави.

Коли Югославія кинула виклик сталінській централізованій контролі комуністичного світу у 1948 р., ми дали тій країні мілітарну і економічну допомогу. Югославія не тільки протиставилася Сталінові, але теж відмовилася давати підтримку партизанській агресії проти Греції, досягнула погодження з Італією в справі Триєсту і посилила свої економічні, політичні і культурні зв'язки зі Заходом. Вона не член Варшавського пакту. Як нейтральна держава, вона здобула вплив серед інших нейтральних держав світу. Деколи вона погоджується зі Советським Союзом у деяких питаннях зовнішньої політики, деколи не погоджується. Коротко, Югославія є незалежною державою. Її успіх в обороні власної незалежності змушує інші народи Східної Європи думати над тим, чи теж і вони не могли б ступити на той самий шлях...

На протязі ряду років ми трактували Польщу дещо інакше як інші держави советського бльоку. До деякої міри там ще існує національна автономія і внутрішня лібералізація, здобута поляками у 1956 р. Більшість польського сільського господарства дали залишається у приватних руках. Далі сильна там

---

¹⁰⁴⁾ U. S. Department of State, op, cit., p. 8.

релігія, а крім того Польща теж змогла розбудувати у широкому засягу зв'язки і обмін зі Заходом. Польща має історичні зв'язки зі Заходом, а її населення має поважне число рідних серед громадян США. Ми не будемо виправдуватися перед ніким за наші намагання допомогти відважному населенню Польщі зберегти його національну самобутність і його власні ідеали.

У свій час ми були примушені зірвати дипломатичні зв'язки з Болгарією. Від часу коли було жорстоко здавлено угорську національну революцію 1956 року, ми не заступлені у Будапешті нашим звичайним послом, а тільки повіреним у справах. Ми ніколи не втримували дипломатичних взаємин з комуністичною Альбанією, найкрикливішою державою сталінського типу в Європі.

Так отже, керуючись шляхетними намірами, ми у різному часі трактували по різному різні держави советського бльоку. І ми плянуємо на майбутнє продовжувати достосовувати нашу політику до ситуації у різних комуністичних державах".¹⁰⁵⁾

Такого порядку проєкція завдань і цілей американської зовнішньої політики і теж шляхів для її реалізування у найближчому майбутньому, без сумніву, подиктована переконанням про те, що у взаєминах з Москвою найдоцільнішим буде стосувати тактику „гнучкого реагування”, як доповнення політики „співіснування” та „мирного суперництва різних економічних систем”. Очевидно, у порівнянні з т. зв. політикою стримування — це крок вперед, бо уможливорює зберігати ініціативу і зокрема стосувати засоби, які можуть посилювати процес поляризації советського бльоку, що мало б — на гадку американських пляновиків -- змусити Москву до конкретних поступок.

Все ж таки, лишається відкритим питання про те, чи дійсно така політика буде настільки ефективною, щоб можна було досягнути сподівану ціль, тобто добитися від Москви відмови від її плянів панування над світом?

Не можна не бачити поважних недоліків цієї політичної концепції, якої засадничим слабким місцем є тенденція її авторів трактувати справи і проблеми, ми б

¹⁰⁵⁾ *ibid.*, p. 9.

сказали, „периферійно”, зокрема коли мова про характер і природу советської російської імперії, російського імперіялізму та колоніялізму. Для американської офіційної політики і для американської суспільності у загальному т. зв. „советський комплекс” — це Росія, а все те, що належить до цього комплексу, розцінюється як виключно внутрішньоросійська проблематика, яка для США має інтерес настільки, наскільки вона має якесь відношення до національної безпеки Америки.

В такій теж площині США бачать т. зв. національну проблематику на просторах СРСР, існування якої не заперечується, але до якої не прив’язується якоїсь особливої ваги. Зasadничо, американську настанову в цьому питанні визначає концепція політики „невтручання у внутрішні справи Росії” і „непередришенство”, коли мова про відношення до таких чи інших політичних і національних аспірацій народів СРСР.

Маючи на увазі таку власне настанову американських політичних і державних чинників, обох політичних партій і громадськості в цілому, важко серйозно розглядати концепцію т. зв. політики визволення, про яку багато говорили на початку 1950-тих років, зокрема після приходу до влади Республіканської партії. Ця концепція ніколи не становила якоїсь офіційної лінії в американській зовнішній політиці, а „знято” її з порядку дня з хвилиною, коли США виявили своє фактичне незацікавлення долею народів поневолених у советській російській імперії у часі великих зрушень на просторах цієї імперії в половині 1950-тих років, зокрема у пов’язанні з національним повстанням на Угорщині. Єдиним конкретним виявом цієї, ми б сказали, тенденції в США наблизити американську зовнішню політику до вимог і потреб реальної підсоветської дійсності, було схвалення Конгресом США відомої резолюції про поневолені нації у советській імперії і кожнорічне відзначування *Тижня поневолених націй* разом з публікацією відповідної проклямації за

підписом американського президента. Ця конгресова резолюція, однак, не являлася і не являється зобов'язуючою для керівників американської зовнішньої політики, які, до речі, розцінюють її як політичну і тактичну помилку, мовляв, вона тільки утруднює взаємовідносини між США і ССРСР, висуваючи на порядок дня справи, які не є об'єктом безпосереднього заінтересування США і на хід яких США не мають ніякого впливу. Зокрема підкреслюється як негатив те, що у цій резолюції згадуються не тільки сателітні держави, але теж народи ССРСР, національні території яких, як підкреслив був Дін Раск, Державний секретар США, є традиційними частинами ССРСР.

Очевидно, ця резолюція і відзначування *Тижня поневолених націй* має свою політичну і пропагандивну вагу, тим більше, що це фактично єдиний документ офіційного американського становища, в якому підіймається у прямій формі питання свободи для народів ССРСР, а не тільки сателітних країн. З уваги власне на такий аспект цієї резолюції, вона стала предметом посиленних советських атак (і теж атак російських проти-советських політичних чинників на еміграції), що посередньо показує наскільки небезпечним для советської російської імперії (і російської імперії взагалі) є національне питання, навіть коли воно шідіймається у такій недосконалій формі, якою є згадана резолюція і ціла імпреза щорічного відзначування *Тижня поневолених націй*.

Небажання американських чинників бачити „советський комплекс” у властивій перспективі зумовлене досить глибоко закоріненим в США русофільством і теж страхом перед можливим ускладненням відносин на східно-європейському просторі з хвилиною розвалу советської російської імперії. Для американського політичного мислення набагато сприйнятливою є концепція територіяльної цілоти у Східній Європі, яку власне репрезентує нинішній ССРСР, чи яку б

завтра мала репрезентувати „демократична Росія”. Очевидно, це ніяк не означає того, що США є — як деколи можна читати чи чути — у принципі проти політичної незалежності народів Східної Європи, чи за те, щоб за всяку ціну зберегти існування російської імперії. Про те, якою буде американська постава до ситуації у Східній Європі, вирішить той факт, *наскільки сильною і ефективною буде визвольна боротьба неросійських народів і у якій мірі вони виявляться підметом подій на східно-європейському просторі.*

Очевидно, не можна примикати очей на те, що, наприклад, під впливом проросійських симпатій американські чинники не виявляються об'єктивними в оцінці східно-європейської дійсності, а що більше, навіть намагаються приховувати та притуплювати вістря визвольної боротьби поневолених народів, спрямоване проти російського імперіялізму. Діяльність всяких „американських комітетів визволення від большевизму” залишиться ще на довгі роки темною сторінкою в історії США. Все таки однодушний і твердий спротив з боку політичних середовищ східно-європейських народів тим підривним намаганням показав американським чинникам, що не можна легкожавити пратгнень народів до волі та що така політика мусить закінчитися повним крахом і компромітацією.¹⁰⁶⁾

---

¹⁰⁶⁾ На причини такого стану вказує Євген Маланюк, який у своїй студії „До проблеми большевизму” пише таке: „...хочемо ствердити, що образ „Росії”, раз грізної, раз миролюбної, раз примітивної, раз тасмничо-містичної, раз варварської, раз рафінованої (балети і таке інше), але завжди „єдинонеподільної”, однолітної національно, щедрою багаті для приятелів і нещадної для „національних ворогів” був всугерований світові віддавна і дуже міцно. І, розуміється, „російська” концепція східно-європейської (й евразійської) історії залишилася канонічною для європейської (й світової) науки, в якій, скажім, схема Грушевського уважалася, переважно, за „тенденційну”... І в науці, і в літературі, і в політиці, і просто в уявленні Заходу склався раз на завше певний образ „Росії”, що жив, сугерував і гіпногізував, як гіпногізує — інерційно — донині. Боротися з тим ірра-

Не можна теж не бачити того, що у висліді такої настанови ми маємо те, що проєкція американської політичної дії спирається у багатьох випадках на помилкових засадах, які, однак, а рїгої визнано не тільки за єдино правильні, але теж як історично закономірні і неминучі, залишаючи без уваги всі ті моменти об'єктивної дійсности, які не поміщуються у загальному пляні накресленої концепції чи звичайних навіть сим-

ціональним уявленням літературно-раціональними засобами дуже трудно. Радикально той образ може перебороти безпосередня знайомість з „Росією”, і науку того безпосереднього знайомства аж надто дошкульно одержують нині німці, чехи й словаки, а поновний курс тієї науки поляки і, почасти, болгари з румунами і мадярами. Кошти такої „науки”, розуміється, неспівмірно великі...” (Е. Маланюк, До проблеми большевизму (Книга спостережень, (Торонто, В-во Гомін України, 1966, т. 2), стор. 155-156).

На тему концепції непередрішенства цікаві спостереження поробив Ярослав З. Пеленський, який між іншим пише таке: „Справа не в тому, що існує концепція непередрішенства. Інша офіційна американська політична концепція не може існувати. Лихо полягає в тому, що, формулюючи концепцію непередрішенства, пляновики її взяли за вихідну точку своїх розумувань лютневу революцію 1917 р. і — найдалше ідучи — період Тимчасового уряду. Події, які відбулися після жовтневої революції, і III універсал Центральної Ради вже не визнаються авторами концепції „непередрішенства” за історичні факти. Далі доведеться ствердити, що другим лихом, пов'язаним з концепцією „непередрішенства”, є те, що вона в практиці надуживається, і її елементи використовуються для того, щоб „передрішувати” іншого роду справи. В різних інституціях, які прикриваються формою непередрішенства, не вільно, наприклад, критикувати русифікаційну політику на Україні та в інших неросійських республіках або пропагувати концепцію самостійности, хоча з другого боку, росіянам на практиці можна виступати з позицій імперіяльних, якщо вони включають у собі елемент антикомунізму. Справді непередрішенська позиція дозволяє і на критику русифікаційної політики, і на пропагування концепції самостійности. Під ширмою концепції непередрішенства роблено в свій час різні емігрантські авантюри, наприклад, скликано конференцію у Фюрстенфельдбруку, де засновано шість „українських федералістичних партій” (членів яких знайдено на ву-

патій, або які не цілком відповідають вже оформленій традиційній політиці країни.¹⁰⁷⁾

Недоліки та внутрішні протиріччя американської зовнішньополітичної концепції особливо виразно виявляються при будь-якій конфронтації з Москвою і її політичними потягненнями. Не зважаючи на те, що Сполученим Штатам вдалося затримати територіальне поширення советського бльоку і не допустити до основніших змін у статус кво, США не змогли, не зважаючи на свою перевагу, добитися у світі створення таких відносин, які б гарантували їм тривалий мир і безпеку. Що більше, США не спромоглися теж на те, щоб закрі-

---

лиці), які послужили як аргумент для передрішення справи, мовляв, серед української еміграції є два табори: самостійницько-екстремістичний і федералістично-демократичний, і тому „годі передрішувати справу, коли між українцями є і самостійники, і федералісти”. Принцип „непередрішенства” не викликав би застережень, якщо б стосовні урядові чинники у США визнали, як історичні факти, проголошення самостійності і соборності УНР від 22. 1. 1918 і 22. 1. 1919 р. і існування формально суверенної УРСР до 1923 року. Дальше, — якщо б уряд США нав'язав дипломатичні взаємини з УРСР і тим самим створив прецедент визнання форм української державности”. (Ярослав З. Пеленський, Українська справа у взаєминах межі США і СРСР під час і після другої світової війни, (Сучасність, р. 2, ч. 7), стор. 77-78)

¹⁰⁷⁾ У зв'язку з проєкцією американської зовнішньої політики, зокрема в тій частині, що стосується взаємин з ССРСР, буде доцільним нагадати критичні завваги, виготовлені і переслані закордон з України П. Полтавою, одним з провідних діячів українського збройного підпілля, п. н. *Кілька завваг щодо того, якими повинні бути радіопередачі „Голосу Америки” для Советського Союзу*”. Хоч ці завваги були виготовлені ще у 1950 році, то і досі вони не втратили на актуальности, тим більше, що коли мова про поставу США до проблем на просторах властивого ССРСР, то за останніх 15 років нічого не змінилося. А власне брак належного розуміння для всіх аспектів підсоветської дійсности є одним зі засадничих недоліків американської зовнішньої політики і теж причиною її неуспіхів у розгрі з советською російською імперією. (П. Полтава, Збірник підпільних писань, (Мюнхен, 1959), стор. 209-219).

пити для себе надійні ідейно-політичні позиції на окремих континентах, а зокрема у відсталих країнах, які як знаємо, являються тереном фактичного змагу між Заходом і Сходом. У наслідку того маємо таку ситуацію, коли США, які справді зацікавлені у тому, щоб зберегти у світі мир і свободу, щоб забезпечити добробут і розвиток відсталих народів і держав, є ідентифіковані як речник реакції, експлуатації та поневолення. В той самий час, тоталітарна російська колоніальна імперія, СРСР знаходить признання як чемпіон поступу, як шриклад гідний наслідування. А такі умовини настали з тієї простої причини, що США своєчасно не висунули власної широкозакроеної прогресивної програми перебудови політичного та соціально-економічного обличчя світу, не визначили своєї настанови до сил імперіялізму і колоніялізму (байдуже, якого видання), а у багатьох випадках свою практичну політику щодо окремих народів та держав пов'язали з виразно реакційними і протинародними чинниками.

Мусить, однак, бути очевидним те, що інакший розвиток подій не міг навіть виникнути, вже хоча б тому тільки, що американські офіційні чинники і планики з своєї волі обмежили свої можливості і відмовились від великої нагоди у роки після другої світової війни з уваги на свою власну хибну концепцію і на своє, не достосоване до вимог нової дійсности у світі, розуміння окремих проблем, передусім всього того, що діялося і діється на просторах советського бльоку, а зокрема через недооцінювання елементів сили та слабкості російської імперіялістичної ідеї, зручно маскованої привабливою політично-соціальною візією завтрішнього кращого світу.

Досвід останнього десятиріччя найкраще виявляє що важливу хибу основної засади американської політики у світі, але, як досі, з цього досвіду не зроблено відповідних висновків, хоч можна вже рееструвати на терені США з того приводу критичні голоси. Цікаві

ствердження під тим оглядом натрапляємо у студії Джона Спеніера, який піддав гострій критиці американську зовнішню політику останнього періоду.

„Виклик, що його кинули світові протиколоніальні і антифеодальні революції на просторах двох-третьох земного гльсбу, мусимо прийняти”, — пише згаданий автор. „Той виклик треба зустріти у його абсолютній реальності, з усіми загрозливими можливостями. Цим разом не допоможе відклик до антикомунізму. Америка мусить знайти спільну мову з вимогами народжених націоналістичних рухів. Це, у свою чергу, вимагатиме від Сполучених Штатів звільнитися від тих обмежень, які зумовлені їхньою власною системою вартостей і їхнім засвоєним досвідом. Немає запевнення на те, що ми будемо спроможні це все досягнути. Можна тільки зауважити, що хоч ми за час від 1945 року не навчилися у наших міжнародних взаєминах доповняти політику сили відповідною соціальною політикою, то найвищий вже час цього навчитися. Сполучені Штати не можуть надіятися тільки на стримування советсько-китайського блоку збройною силою. У недорозвинених країнах холодна війна розгортається, перш за все, на соціальному і економічному відтинках і знаходить свій відгомін у відповідній державній політиці. Йдеться тому про те, щоб Сполучені Штати змагали до побудови у світі такого ладу, при якому не тільки безпека Америки і Заходу буде запевнена, але теж будуть запевнені передумови для дальшого розвитку. Маючи перед собою таку мету, ми мусимо відважитися на велике зусилля і покласти підвалини під вільні спільноти, які будуть могли дозволити собі дати своїм громадянам політичну свободу, економічні можливості і соціальну мобільність... Коротко, на іспиті знайшлася сам природа американського способу життя, бо комуністи кинули виклик цій країні власне в площині тих принципів і цілей, на яких і для яких Сполучені Штати були засновані. Якщо Сполучені Штати не зможуть налагодити внутрішніх відносин відповідно до власних ідеалів і якщо вони не матимуть успіхів у своїх заходах допомогти новим спільнотам побудувати для себе краще життя — тоді демократія виявиться неспроможною виконати своє історичне післаництво. Коли ж Сполучені Штати не візьмуть до уваги цієї засадничої вимоги доби та не започаткують потрібної акції, вони втрачатимуть світ, виявившись неспроможними виконати прийняті на себе зобов'язання. Час не конечно по стороні Сполучених Штатів і Заходу, як на це часто досі надіялися американські політичні пляновики. Час неутральний і він винагородить тільки ту націю, чи сторону, яка буде готова зустріти та

використати нагоду, мобілізуючи всі доступні моральні та матеріальні засоби. Не можна сказати, що США вже зробили таке зусилля. Зате зробив його Советський Союз . . . Советські досягнення означають виклик для американських самозадоволених сподівань на те, що демократія це неминуче майбутнє світу. Вони теж поставили дуже для нас прикре питання про те, чи американські цінності і американські принципи політичної і соціальної організації дійсно відповідні для того, щоб зустріти найближчу декаду, критичні 1960-ті роки”.¹⁰⁸⁾

Завваги Джона Спанієра доповнюють спостереження і висновки іншого американського дослідника, Е. Р. Гудмана, який у своїй студії „советського проекту світової держави” звертає увагу на конечність і необхідність під сучасну пору повністю зрозуміти і належно та правильно оцінити советські пляни, тактику і стратегію Москви, а перш за все, позбутися в тому випадку „політичної схизофренії”. На сьогодні — лише цей автор —

„західна реакція на советський виклик відзеркалює численні внутрішні протиріччя в оцінці і настанові. Переважає при тому, правдоподібно, своєрідна політична схизофренія. І публіка в загальному і теж ті, хто на Заході несе державну відповідальність, є повністю свідомі того факту, що „Москва хоче опанувати світ” і що це у якійсь мірі заторкує питання радикальної реорганізації цілого світу. Все таки, сприйняття оцього кліше відбувається без внутрішнього переконання, у наслідку чого з’являється нехіль до того, щоб глянути у вічі всьому тому, що скриває для майбутнього не-советського світу і західної політичної організації, опертої на принципі націй-держав, советський плян. Не має сумніву в тому, що багато людей таємно запевняють себе в тому, що советські лідери не можуть думати так, як це вони говорять. Таке переконання каже їм надіятися, що загроза не може бути аж таких розмірів, щоб грозити знищенням вже успішно закріплених цінностей і давно встановлених інституцій. Такого роду сприймання дійсності є незвичайно податливе на кожний дещо тепліший політичний подув, при чому кожний советський поступок інтерпретується, і кожне полегшення напруження у світі наводиться як доказ на засадничі зміни у советській системі. Цей самообман у постійному сподіванні на краще, на довшу мету може виявитися дуже небезпечним, бо під його впливом розвивається тенденція плисти

---

¹⁰⁸⁾ Spanier, op. cit, p. 202-203.

за течією, що унеможливорює устійнення і застосування якоїсь позитивної програми акції...

„У наслідку”, — пише Р. Е. Гудман — „Захід є примушований постійно перебувати в обороні, наражуваний на несподіванки і мусить судорожно реагувати на советські потягнення, без координації, а через те часто і без успіху... Захід, можна б сказати, не спроможний усвідомити собі того засадничого факту, що советський великий плян таки справді існує і що його існування являється безупинною і багатосторонньою загрозою, яка, з уваги на свій характер, вимагає від Заходу сформулювання великої протидії на далеку мету”.¹⁰⁹⁾

---

¹⁰⁹⁾ Goodman, op. cit., p. 473-474.

На ці, нічим не обосновані надії, звертає увагу теж Роберт Стравс-Гюпе, перестерігаючи перед надмірними розрахунками на т. зв. внутрішню еволюцію советської системи і на можливість мирного співіснування комуністичної і демократичної системи на довшу мету (Strausz-Hupé, op. cit.).

XII.

ЗАХІДНЯ ЕВРОПА: СОЮЗНИК ЧИ НЕЗАЛЕЖНИЙ ЧИННИК У ЗМАГАННІ МІЖ США І ССРСР?

Яка ж ситуація на відтинку західнього бльоку з загальному і яка ж роля держав Західньої Европи, зокрема Великої Британії, Франції та Західньої Німеччини, у конфронтації між США і ССРСР?

Треба ствердити, що як на просторах советського бльоку, так теж і всередині західнього бльоку за останні роки появилися поважні розходження і тріщини. Загроза серйозного внутрішнього розколу набрала таких розмірів, що може здаватися, що виправдається відома теза Леніна про невідхильність конфліктів між капіталістичними країнами і про те, що власне ці конфлікти створюватимуть догідні передумови для закріплення советських впливів і встановлення гегемонії Москви у цілому світі.

На такий розвиток відносин всередині західнього бльоку вплинули різні чинники, хоч, як досі, не зважаючи на всі труднощі, в ніякій мірі не зменшилася взаємозалежність між державами Західньої Европи і США. Як у минулі роки, так теж і під сучасну пору безпека Західньої Европи залежить від військової сили США і від їх готовости боронити західньо-европейський простір на випадок советської агресії. Знову ж, політична, економічна і військова сила західньо-европейських держав, їхні людські і матеріяльні ресурси, а зокрема їхній великий політичний досвід, доповняють і посилюють позиції США у їхньому змагу з ССРСР

і на міжнародній арені в загальному. Не зважаючи, однак, на ці дуже конкретні позитиви і взаємні вигоди, які впливають зі союзу між США і Західною Європою, досі не пощастило знайти відповідні форми співпраці і запевнити не тільки саме збереження такого оборонного союзу, але теж його успішне функціонування.

Справу ускладнює цей факт, що Північноатлантийський оборонний союз (НАТО) не являється тільки і виключно військовим союзом, але він має не менше важливі політичні і господарські цілі, які заторкують інтереси держав цілого Північноатлантийського простору включно зі Середземноморським басейном. Центральною проблемою на сучасний мент, коли мова про західній блок, є становище Франції, яка кинула виклик Сполученим Штатам Америки, домагаючися для себе вирішального голосу в питаннях європейської політики, оборони і економіки. Рівночасно, Франція хоче здобути для себе свою колишню позицію теж і на міжнародній світовій арені.

Конфлікт між Парижем і Вашингтоном завершився виходом Франції з НАТО, при чому, як головну причину для такого свого рішення, французький уряд подав те, що теперішня структура оборонного союзу не тільки що не відповідає вимогам зміненої політичної ситуації в Європі і зміненого балансу сил всередині західного блоку, але являється порушенням суверенности окремих держав і шкодить їхнім національним інтересам. Таке становище Франції має — і це треба признати — свої виправдані причини. Для нікого не є таємницею, що вина не тільки за Францією, але може у ще більшій мірі за США. Американський державний провід у своїй практичній політиці не завжди вважав за потрібне чи доцільне числитися з національними інтересами і аспіраціями окремих союзних держав, з їхніми особливостями і безпосередніми потребами і часто стосував методи і заходи, які насторожували уряди західно-європейських країн. Як довго ці

країни потребували значної американської допомоги для відбудови зруйнованого війною господарства і як довго советська збройна агресія видавалася близькою, західньо-європейські держави, включно з Францією, продовжували толерувати таку американську політику. Господарське унезалежнення Західньої Європи і зміни у політичному кліматі дали поштовх до ревізії у настанові окремих західніх союзних урядів, при чому всі вони почали домагатися рівнорядного голосу у вирішуваних справах, які мають безпосереднє чи посереднє відношення до їхніх держав і їхньої безпеки. У зв'язку з тим, особливої гостроти набрали питання, що стосуються форми самого союзу, спільних збройних сил під об'єднаним командуванням, контролі над термоядерною зброєю, господарської інтеграції, торгівлі і врешті безпосередніх взаємин між США і ССРС, на що практично члени НАТО не мали і не мають ніякого впливу. Всі ці питання і далі остаються без якогось точнішого з'ясування і насправді немає виглядів на те, щоб у близькому майбутньому буде можливим знайти задовільну для всіх розв'язку.

Маючи все це на увазі, французькі політичні чинники вирішили, що якраз тепер назрів відповідний час для самостійної акції і для того, щоб на базі Західньої Європи оформити під своїм керівництвом новий центр сили, який би міг з успіхом діяти як справді незалежний чинник поруч США і ССРС. Сьогодні ще важко будь-що сказати про те, як цю французьку ініціативу сприймуть інші західньо-європейські держави, в першу чергу Західня Німеччина, і чи дійсно існують реальні передумови для того, щоб Західня Європа могла стати рівнорядним силовим чинником у світі без активної співучасті Сполучених Штатів Америки. Як відомо, всі дотеперішні намагання французького уряду забезпечити за собою підтримку Західньої Німеччини і відтягнути її від США, не увінчалися успіхом. Теж має важливу вимову цей факт, що відмова Франції

продовжувати співпрацювати у системі НАТО не спричинила ліквідації союзу. Навпаки, так сталося, що при цій нагоді всі інші члени НАТО черговий раз підтвердили, що такий союз є в інтересі Західньої Європи і що безпека західньо-європейських держав вимагає не тільки тривалої співпраці з США, але теж активної співучасті США у всіх справах, що стосуються цього простору.

Другим, дуже важливим чинником, який у великій мірі впливає на ситуацію всередині західнього бльоку і на відносини в Європі, є досі ще не упорядкована німецька проблема. Справа з'єднання німецьких земель в одній державі заторкує практично весь європейський континент і продовжує бути предметом нарад, конференцій і затяжних конфліктів. Ні ССРСР, ні його сателіти, в першу чергу Польща і Чехословаччина, не є зацікавлені в об'єднанні Німеччини, зокрема, коли б ця об'єднана Німеччина мала бути союзником США і коли б в гру входила зміна існуючих сьогодні кордонів Польщі і Чехословаччини та ССРСР (частина Східньої Пруссії з Кенігсбергом). ССРСР вимагає визнання факту існування двох рівнорядних німецьких держав і рівночасно безумовного збереження існуючих політичних кордонів у Центральній Європі. Це питання, між іншим, було одним з основних обмірковуваних на черговій нараді членів т. зв. Варшавського договору, яка відбулася у Букарешті, в липні 1966 і на якій було повно підтверджено, що не може бути мови про таке об'єднання Німеччини, яке б привело до ліквідації т. зв. Німецької Демократичної Республіки, чи до будь-яких змін у існуючих кордонах.

Очевидно теж, ні США, ні всі інші західньо-європейські держави не захочуть, щоб у висліді об'єднання Німеччина найшлася у засязі впливів ССРСР, бо це б остаточно заломало існуючу рівновагу сил в Європі, а, можливо, і у цілому світі. Разом з тим, ні одна зі західньо-європейських держав, зокрема Франція, не бажа-

ють того, щоб Німеччина знову розвинулася у потугу, яка б могла загрозити їхній безпеці і започаткувати нову війну.

Знову ж для Західньої Німеччини справа об'єднання німецьких земель залишається принциповою справою і разом з тим центральною проблемою її зовнішньої політики. З тим теж в'яжеться питання німецьких східних кордонів, при чому німецькі політичні кола не скривають своїх надій на те, що об'єднана Німеччина відзискає кордони 1937 р. З таким наставленням Західньої Німеччини мусять сьогодні числитися інші члени НАТО і теж США і мусять підтримувати на міжнародному полі німецькі політичні аспірації. При сучасному укладі сил у світі, однак, немає реальних можливостей і передумов для того, щоб могло дійти до скорого з'єднання німецьких земель. Навпаки, треба враховувати, що питання об'єднання Німеччини — це справа дальшого майбутнього і що разом з тим німецька проблема оставатиметься ще довго чинником, який унеможливлуватиме стабілізацію відносин в Європі і закріплення там існуючого статус кво. Ми б радше схилилися до погляду, що об'єднання Німеччини зможе наступити тільки або у випадку послаблення Советського Союзу і його відступу з Центральної Європи або у висліді його повної ліквідації. Як довго СРСР зберігатиме свою силу і займатиме ключеву позицію у світі, не може бути мови про об'єднання німецьких земель, хіба будуть прийняті умови, які подиктує СРСР.

Окрему позицію займає і особливу ролю у західньому бльоці відіграє Велика Британія. По невдачній спробі з розбудовою власної термоядерної зброї, Велика Британія остаточно зрезигнувала з плану запевнити за собою позицію вирішального чинника на міжнародній арені, погодившись з тим фактом, що при існуючому укладі міжнародних сил для неї буде найдоцільнішим діяти в „тіні” США і користуватися американ-

ською військовою охороною перед можливою советською агресією.

Не зважаючи на свою активну участь в Північно-атлантийському оборонному союзі, Велика Британія продовжує стояти поза такими західньо-європейськими надбудовами як Європейська Економічна Спільнота, Європейське Об'єднання Вугілля і Сталі чи Евратом (Європейське товариство по атомовій енергії). Намагання Великої Британії включитися в склад Європейської Економічної Спільноти не увінчалися успіхом, головно з уваги на спротив Франції, яка побоюється суперництва Великої Британії на просторі Західньої Європи.

Цікаве ствердження під кутом Великої Британії і її ролі у міжнародному укладі сил після 2-гої світової війни натрапляємо у праці Ф. С. Нордгеджа „Британська зовнішня політика: процес достосування, 1945-1961”, у якій автор вказує на те, що позиція Великої Британії між двома надпотугами незвичайно важка і що у тій дійсності, яка виникла у світі на протязі останнього чверть сторіччя, Велика Британія мусить погодитися з ролею другорядної світової потуги, яка тільки може брати участь у таких чи інших вирішуваннях проблем, а у догіднішій ситуації може навіть мати якийсь вплив, але не може бути вирішальним чинником світової політики.¹¹⁰⁾

В загальному, треба ствердити, що без уваги на такі чи інші аспірації окремих країн західнього бльоку, вирішальним чинником у настанові членів цілого бльоку буде відношення до ССРСР і розміри советської загрози. Враховуючи той факт, що тільки в оперті на силу США можна зберегти Західню Європу перед советською агресією, західні європейські держави, включно з Францією, будуть продовжувати діяти у си-

---

¹¹⁰⁾ F. S. Northhedge, *British foreign policy; the process of readjustment 1945-1961* (London, Allen & Unwin, 1962).

стемі існуючого оборонного Північноатлантийського союзу, хоч важливість союзу в цілому і роля окремих його членів може з розвитком дальших подій змінюватися.

Цікаві зауваги щодо розвиткових тенденцій всередині західного блоку зробили А. Дж. Котрел і Дж. Е. Догерті у своїй праці „Політика Атлантийського союзу”. Для них Атлантийський союз пов’язується з цілим рядом проблем, які стосуються таких справ як економічна інтеграція, воєнно-оборонна стратегія, політичне планування. На гадку згаданих авторів, Північноатлантийський союз (НАТО) являє собою під сучасну пору велику мілітарну і економічну силу і є спроможний

„встановити власну термоядерну силу з допомогою чи навіть без допомоги США на протязі найближчих п’яти до десяти років. Коли йдеться про економічну спроможність, то атлантийські нації мають засоби для того, щоб не тільки охоронити себе перед комуністичною агресією, але теж впливати політично і економічно на недорозвинені райони світу... Коли советські стратеги дивляться у майбутнє, то вони мають підставу для того, щоб сумніватися, чи пощастить їм зрівноважити економічні і політичні ресурси Атлантийської спільноти. Виключивши якесь більше досягнення у військовій технології, треба припускати, що їхні (тобто советські) шанси досягнути гегемонію у світі будуть зменшуватися з кожним проминаючим роком.

Тому теж, тривалим завданням советської стратегії буде те, щоб добитися розв’язання Атлантийського союзу ще до часу, поки він з усією своєю силою позначиться на міжнародному форумі.”¹¹¹⁾

До подібних висновків доходить Е. МекІнніс, автор праці „Атлантийський трикутник і холодна війна”. На його гадку, під сучасну пору США, Велика Британія і Канада представляють реальну політичну силу, яка має всі дані, щоб з успіхом протиставитися тискові советського блоку. Йдеться про те, пише автор, щоб ще краще розбудувати спаяність того блоку, бо „велетен-

¹¹¹⁾ Alwin J. Cottrel and James E. Dougherty, *The politics of the Atlantic alliance* (New York, Praeger, 1964), p. 309.

ська і безоглядна загроза для національної і індивідуальної свободи, яку собою представляє советська система, по всій правдоподібності не зникне у нашій добі".¹¹²⁾

Тому теж Е. МекІнніс твердить, що

„першим і найвідповідальнішим завданням, без сумніву, є те, щоб втримати щит, який охороняє вільний світ перед знищенням у наслідку фізичної агресії. Наскільки сильний щит, настільки сильні і міцні підстави свободи. В однаковій мірі важливо, щоб сила і тривкість того щита спиралася передовсім на солідарності Атлантийських націй, які в початковому етапі мусять забезпечити відповідну фізичну силу, а далі, у кінцевому розвитку, на вмінні тих націй освідомити і переконати інші народи в тому, що свобода та демократія є спільними цінностями, які треба боронити і зберігати.”¹¹³⁾

Без уваги на те, якими шляхами піде розвиток всередині західного бльоку, зміцнювання західноєвропейських держав і формування на базі Західної Європи нового осередку сили у дотеперішньому виразно двополярному укладі міжнародних стосунків треба розцінювати як позитив з погляду вимог визвольної боротьби поневолених Росією народів, бо емансипація західних європейських держав і їхнє зміцнення впливатиме на советський блок і стимулюватиме подібні емансипаційні тенденції спершу серед сателітних держав, а відтак теж і серед союзних республік всередині ССРСР. Тому теж і не доводиться дивуватися тому, що советські політичні лідери з такою увагою слідкують за перетворюванням Західної Європи у новий центр сили і роблять всі заходи для того, щоб такому розвитку подій перешкодити.

---

¹¹²⁾ Edgar McInnis, *The Atlantic triangle and the cold war* (Toronto, University of Toronto Press, 1959), p. 159.

¹¹³⁾ *ibid.*, p. 162-163.

ХІІІ.

АФРО-АЗІЙСЬКИЙ БЛЮК — НЕВІДОМА ВЕЛИЧИНА МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

У політичній літературі різних країн постійно підкреслюється важливість тих держав, які не пов'язані з ніяким блоком, але які, не зважаючи на свою політичну нейтральність, мають дуже великий вплив на розвиток подій у світі, а зокрема на політику окремих блоків.

Неприєднані держави, до яких зачисляють, перш за все, держави Азії і Африки і до яких зачисляє себе Югославія, не створюють якогось реального блоку, хоч час до часу відбуваються міжнародні конференції і займають колективне становище до таких чи інших світових подій.

Вільям Дж. Карлетон дає таку оцінку „світу нейтральних” у своїй книзі „Революція в американській зовнішній політиці”:

„Нейтралісти настоюють на тому, що вони не є ні блоком, ні навіть третьою силою і що вони не думають організуватися мілітарно у протипагу чи то Советського Союзу, чи проти Заходу. Вони засуджують військові союзи і комбінації, що впливають з балансу сил, твердячи, що це впливає на зріст міжнародного напруження і може спричинити вибух війни. Вони засудили перегони в озброюванні, домагаючися заборони випробувань термоядерної зброї. Вони заявили, що прагнуть стояти осторонь обох сторін, що хотіли б посередничати між ними і досліджувати „дійсні шляхи” до миру.”¹¹⁴⁾

¹¹⁴⁾ William G. Carleton, *The revolution in American foreign policy* (New York, Random House, 1963), p. 309.

З уваги на специфічний характер держав, які належать до групи „нейтральних”, їхня політика має досить виразну тенденцію наголошувати негативне ставлення до західного блоку, мовляв, цей блок об’єднує колишні колоніальні імперії, які прагнуть у зміненій формі продовжувати експлуатувати свої дотеперішні колонії. Цей антиколоніалізм і антиімперіалізм „нейтральних”, спрямований проти Заходу намагається використовувати Москва, декларуючи свою повну солідарність з політикою неприєднаних країн і заявляючи про свою готовість дати їм якнайдогіднішу допомогу для розбудови їхнього національного господарства.

На цьому місці нас цікавить питання, наскільки Москва зуміла поширити свої впливи серед неприєднаних країн Африки і Азії і які вигляди, щоб ті неприєднані країни стали справжнім речником протиколоніалізму і протиімперіалізму у кожній його формі, включно з советською.

Як знаємо, неприєднані держави належать до т. зв. господарсько недорозвинених країн, де поряд з перенаселенням далі продовжує існувати примітивна економіка. Справа економічного розвитку і піднесення життєвого стандарту є для тих країн справою найпершої ваги. Щоб здійснити покращання господарських відносин, ті країни мусять:

1. Дістати досить велику фінансову допомогу і допомогу в технічному устаткуванні, і

2. Підготувати шляхом прискішеного вишколу фаховий, зокрема технічний персонал, який міг би плянувати, організувати і керувати господарським життям окремих країн.

Знаючи про те, що ще перед 50-ти роками російська імперія була відсталою країною і що після встановлення советського режиму був там здійснений прискішеним порядком процес індустріалізації, лідери відсталих господарсько країн схильні застосувати приклад ССРСР, щоб тільки ліквідувати в себе економічну

відсталість. Тим теж пояснюється той факт, що ССРСР знаходить відгук в Азії, Африці і має можливості для того, щоб поширювати там свої впливи, постачаючи фінансову і технічну допомогу та своїх фахівців, як теж організуючи вишкіл місцевих фахівців і інтелігенції в загальному в університетах в ССРСР і в сателітних країнах. Очевидно, советським лідерам йдеться не так про те, щоб допомогти згаданим країнам, але щоб виврати їх з під впливу Заходу, а зокрема США та включити їх у засяг власних впливів, зміцнюючи в той спосіб свої позиції на окремих континентах в загальному плані захоплення контролю над цілим світом.

Про советські надії на відповідне використання національно-визвольних рухів колоніальних народів читаємо так у книзі „Новий тип міжнародних взаємин”:

„Марксизм-ленінізм вважає національно-визвольний рух однією з важливіших ланок всесвітньої боротьби проти капіталізму, складовою і невід’ємною частиною світової соціалістичної революції... Маючи це на увазі, ССРСР і інші соціалістичні країни будували і будують свої відношення з народами колоніальних і півколоніальних країн, керуючися принципами пролетарського інтернаціоналізму, подаючи їм безкорисну, братню допомогу: економічну, політичну, моральну, дипломатичну, а у випадку потреби і воєнну.”¹¹⁵⁾

Ті ж самі автори стверджують, що

„у ряді країн, які завоювали національну незалежність (Алжир, Гана, Гвінея і інші), вже тепер витворюються економічні передумови для некапіталістичного шляху розвитку. Це знаходить свій вислів у творенні державного сектора промисловости, витисканні чужоземного капіталу, і націоналізації важливіших галузей народного господарства, обмеженні приватнокапіталістичного укладу, проведенні докорінної аграрної реформи, організації сільськогосподарських кооператив, заходах для планування народного господарства і т. д.

Успішна боротьба проти імперіялізму і феодалізму, створення єдиного демократичного фронту на базі союзу робітничої класи і селянства, створення держави національної демократії, встановлення і зміцнювання дружніх відносин зі Советським Союзом і іншими соціалістичними країнами, включення у все-

---

¹¹⁵⁾ Айрапетян и Суходеев, *op. cit.*, стр. 248.

світній фронт боротьби проти імперіялізму і колоніялізму, створюють політичні передумови для некапіталістичного шляху розвитку. Повстають теж і духові передумови для такого розвитку.”¹¹⁶⁾

Маючи це на увазі, годі дивуватися тому, що цілий „неутральний світ” перетворився у терен змагань за впливи між Заходом і Сходом і ту догідну ситуацію неприєднані держави намагаються використати, виграючи Захід проти Сходу і навпаки. Цим теж пояснюється те, що, не зважаючи на всі свої зусилля, СРСР не зумів встановити у будь-якій неприєднаній країні комуністичний режим і продовжує користуватися у своїй грі не місцевими комуністичними партіями чи групами, а виразно націоналістичними організаціями, які мають в окремих країнах дійсний вплив і владу. Найбільш промовистий приклад такої ситуації ми знаходимо в Єгипті, який дістає порівняно чи не найбільшу з усіх неприєднаних країн советську допомогу, а де рівночасно членів місцевої комуністичної партії уряд переслідує, арештує і вживає всіх можливих засобів для того, щоб зупинити поширення комунізму в країні. В. Дж. Карлетон стверджує, що

„без уваги на приманчивість комуністичної економіки для недорозвинених народів, тільки одна з колишніх європейських колоній — в Азії, на Близькому Сході, в Африці — стала комуністичною — малий В'єтнам. Не тільки що колишні колонії не стали комуністичними, але більшість з них, не зважаючи на те, що вони перевели революції проти Західних держав, задержали близькі зв'язки зі Заходом. З того погляду такий стан означає програш для ленінізму, який твердить, що колоніальні народи, з огляду на те, що їх експлуатував західний імперіялізм і з огляду на їх ненависть до чужих капіталістів, запровадять в себе комуністичну систему і долучаться до міжнародної пролетарської спільноти.”¹¹⁷⁾

---

¹¹⁶⁾ *ibid.*, стр. 254.

¹¹⁷⁾ Carleton, *op. cit.*, p. 345.

Доцільним тут буде відмітити, що напереломі 1965/66 рр. у ряді держав Азії та Африки, де, здавалося, просоветські кола зуміли вже закріпитися, дійшло до політичних переворотів і до усунення від влади осіб та політичних партій, які стали на

Такий розвиток подій можна пояснювати різними причинами, з яких найголовніша, безумовно, та, що згадані країни дістають не тільки не меншу, але більшу і ефективнішу допомогу з боку США і колишніх колоніальних держав, як Франції, Британії чи Бельгії. Сьогодні, однак, було б ще передчасно твердити, що у взаєминах між неприєднаними державами і ССРСР чи Заходом вже до кінця вияснені позиції і що ССРСР не зуміє здобути для себе додаткових сателітів. Важко теж розгадати, який вплив матиме політика комуністичного китайського уряду, який у не меншій мірі від Москви, робить всі заходи, щоб прихилити неприєдані країни на свою сторону і звернути їх і проти Заходу і проти ССРСР.

У загальному плануванні визвольної боротьби народів поневолених Росією треба мати на увазі ті процеси, які відбуваються в Азії, чи Африці, бо саме там незвичайно сильне розуміння того, що значить колоніалізм і імперіалізм і там достигли і зміцнилися сильні протиімперіалістичні і протиколоніальні тенденції. З причин, про які була мова вище, головню економічних, не буде в найближчому майбутньому легкою справою спрямувати протиімперіалістичний і протиколоніальний тиск тих держав теж і проти ССРСР. Треба однак надіятися, що у випадку покращання їхнього економічного становища, а, перш за все, встановлення кращих і приязніших взаємин тих країн з країнами Заходу, може заіснувати нагода для такої акції.

Здається, що найдоцільнішим в тому напрямку буде використовувати колоніальну залежність від Москви центрально-азійських та кавказьких народів, які мають всі дані на те, щоб започаткувати безпосередні контакти зі звільненими народами Азії і діяти там по лінії розкривання справжнього обличчя ССРСР і тих

шлях активної підтримки політики Москви, зглядно Пекіну Події у Гані чи Індонезії мають свою вимову і їх ніяк не можна недооцінювати.

небезпек, які ховаються для свободи тих народів за советською технічною і всякою іншою допомогою. Нагадуємо тут, що на ключеву позицію народів Туркестану звертав був увагу у свій час Ленін, стверджуючи, що у боротьбі за Азію ті народи можуть відіграти важливу роль догідного помосту між Росією і рештою Азії. Таку можливість беруть до уваги теж і теперішні советські російські лідери, на що вказує, між іншим, той факт, що, наприклад, на конференцію афро-азійських держав у Бандунг (1955) надіслані були відповідні письмові декларації і привітання і від Президії Верховної Ради СРСР і від президій Верховних Рад советських республік Узбекистану, Туркменістану, Киргизії і Казахстану. Це, очевидно, треба постійно мати на увазі, бо в актуальній ситуації у світі і на просторах советського бльоку народи Центральної Азії і Кавказу можуть виконати історичну місію на шляху ліквідації советської російської імперії.

КОМУНІСТИЧНИЙ КИТАЙ ПРОТИ КОМУНІСТИЧНОГО ССРС

Ми вже декілька разів заторкували справу китайсько-советського конфлікту, який чимраз далі загострюється і загрожує повним розколом монолітного досі комуністичного блоку.

Щоб належно оцінити, які наслідки може мати той конфлікт для справи ліквідації советсько-російської імперії, треба приглянутися докладніше основним за-садам того конфлікту. Советсько-китайські протиріччя мають подвійний характер:

1. Ідеологічний і престижевий, коли мова про Москву і Пекін, як про речників комуністичного руху і
2. Історично-національний, коли йдеться про вза-емовідносини між советсько-російською імперією і Ки-таєм як державами.

В першому випадку розходження розвинулися в площині різниць в інтерпретації основних засад кому-ністичної ідеології, програми і стратегічно-тактичних проблем. Ці розходження існували ще за життя Ста-ліна, але авторитет Сталіна в комуністичному русі був таких розмірів, що навіть існуючі різниці в поглядах чи інтерпретації не могли бути поставлені на порядок дня.

Щойно зі смертю Сталіна, коли до влади в ССРС прийшли люди, партійний стаж яких далеко уступав стажеві китайських комуністів, китайські комуністи зголосили свої претенсії на те, що вони є авторитетніші в інтерпретації вчення Маркса-Леніна і що відповідно

до того вони повинні займати першу позицію у комуністичному світі. Зокрема, найважливішим аргументом китайців було те, що вони набагато краще розуміють психологію колоніальних народів Азії і Африки і тому советський провід повинен пристосуватися до того плану підготовки комуністичних переворотів на тих континентах, що його накреслили в Пекіні.¹¹⁸⁾

Треба зауважити, що як Сталін, так теж і його наслідники не дооцінювали ні ролі, ні можливостей китайських комуністів, як теж, що найважливіше, були переконані в тому, що з уваги на економічну відсталість, Китай буде мусіти на протязі довгих років підпорядковуватися загальним плянам советського центру, якщо схоче діставати потрібну економічну допомогу. Такого роду советські передбачування, однак, себе не виправдали і коли розходження в поглядах на загальну міжнародну ситуацію і на вигляди комуністичних революцій у світі поступили так далеко, що не могло бути мови про якесь договорення, китайські комуністи вибрали шлях відвертого спротиву Москві з пляном вирвати від неї керівництво комуністичним рухом у світі і перебрати провід комунізму у свої руки.

Советсько-китайський конфлікт скоро набрав ще додаткового, здавалося б маловажного, коли дивитися з погляду комуністичної ідеології, характеру: він став суперечкою за територію. Китайські комуністи виступили зі закидом, що ССРСР окупує китайську територію, загарбану ще російською царською імперією і що

---

¹¹⁸⁾ Важливі і добре обґрунтовані зауваження щодо китайського комунізму, а зокрема щодо його стратегії на міжнародній арені і у відношенні до ССРСР, знаходимо у есеї „Маоїзм дома і за кордоном”, який виготовили Танг Тсу і Мортон Г. Галперін. На гадку авторів, „комуністичний Китай розвивається у силу, з якою треба буде числитися, а стратегія Мао буде являти собою серйозну загрозу для стабільності і миру у світі”. (Tang Tsou and Morton H. Halperin, *Ma o i s m a t h o m e a n d a b r o a d* (*Problems of communism*, v. 14 (July/August, 1965), p. 1-13)

уряд Китаю вважає, що та територія повинна бути повернена Китайській Народній Республіці. В додаток до того, китайці визначили Советський Союз як колоніальну державу, яка тримає у колоніальній залежності ряд азійських народів, яким належить свобода і незалежність.

Така постановка справи з боку Пекіну створила для Москви незвичайно клопітливі умовини, бо китайський удар тим разом був уже спрямований у найбільш чутливе місце советсько-російської імперії. Цей „обмін поглядами” між двома комуністичними найбільшими державами не закінчився і після того, коли від влади усунено було Хрущова і коли нові советські лідери виявили чимало зусиль, щоб поладнати конфлікт.

Як можна припускати на основі розвитку подій у 1965 р. і у першій половині 1966 р., ця спроба не увінчалася успіхом і дещо притихла повинь взаємних обвинувачень між Москвою і Пекіном має всі передумови для того, щоб вибухнути з новою силою.

Погляди на те, якими шляхами розвинеться советсько-китайський конфлікт і які наслідки він матиме для советської позиції у світі, розходяться. Поважна частина советських і китайських експертів на Заході висловлює здогад, що хоч не прийде до замирення між Москвою і Пекіном, то все таки спільні інтереси обох держав з погляду поширення комунізму у світі будуть тією силою, яка не дозволить на повний розкол. Коли йдеться про настанову США і інших країн Заходу, зокрема Великої Британії, то вони розцінюють як більшу загрозу комуністичний Китай і схильні підтримати Москву у її розгрі з Китаєм. Не виключене теж, що за тим скривається надія, що погіршення советсько-китайських стосунків і пряма загроза російським інтересам в Азії примусять Москву шукати опертя на Заході і що тоді можна буде знайти з нею спільну мову та добитися поладнання всіх спірних проблем в Європі і в інших частинах світу.

На загальну настанову Китаю матиме тепер теж великий вплив той факт, що китайські науковці успішно завершили свої дослідження над атомовою бомбою, у висліді чого Китай опинився в складі ще не надто численних членів термоядерного клубу. Не можна сумніватися в тому, що з моментом, коли Китаєві пощастить розвинути атомну зброю і озброїти нею свою армію то позиція і СССР і Заходу не буде надто щаслива.

Коментуючи советсько-китайський спір, Т. В. Вольфе звертає увагу на його мілітарні ускладнення, зокрема коли мова про СССР. Він пише, що

„советські лідери не випускають з уваги того факту, що їхня позиція всередині комуністичного блоку є дуже сильно узаалежнена від їхньої мілітарної сили. Непевність щодо того, яким шляхом розвинуться советсько-китайські взаємини і як це позначиться на внутрішньоблоковій єдності, у ще більшій мірі позначиться у майбутньому. Коли б, однак, всередині блоку таки заіснував відкритий розкол, буде правдоподібно потрібно поважної советської військової сили для того, щоб втримати під контролею китайські вимоги. Така ж сила може бути коначна для того, щоб тримати під контролею московських сателітів всередині неспокоїного і схильного до фрагментаризації комуністичного табору”.¹¹⁹⁾

Коли ми розглядаємо советсько-китайський конфлікт під кутом боротьби за повалення російської імперії, то, очевидно, ті китайські вимоги чи намагання, які вдаряють по цілості СССР, треба розцінювати як позитив. Для народів поневолених Росією не має ніякої безпосередньої загрози з боку Китаю, а прямиий советсько-китайський конфлікт міг би дати поштовх для остаточного завалення російської імперії і створив би об'єктивні передумови для політичного унезалежнення тих народів. З другого боку, коли навіть і не дійде до прямого збройного конфлікту між СССР і Китаєм, то сама боротьба за впливи між Москвою і Пекіном створюватиме чимало нагод для того, щоб ставити на порядок дня питання поневолених народів, що, зрештою,

---

¹¹⁹⁾ Wolfe, op. cit., p. 22.

вже і мало місце. Це, у свою чергу, приневолюватиме Москву до дуже обережної політики щодо підкорених народів, а тим самим допоможе у їх фізичному збереженні, як теж сповільнить денационалізаційний і русифікаційний тиск. Не виключене теж, що Москва, щоб оборонитися перед закидом колоніалізму і імперіалізму, зокрема коли до такого закиду долучаться бодай деякі народи Азії і Африки, які підтримуватимуть лінію Китаю, відважиться на якусь реорганізацію ССРСР і на справжнє поширення прав союзних республік. Це може статися, передусім, на відтинку центральноазійських советських республік, що теж матиме далекойдучий відгук у цілій російсько-советській імперії.

ЛЕКЦІЯ З КУБІНСЬКОЇ КОНФРОНТАЦІЇ МІЖ США І ССРСР

На протязі останніх двадцяти років від закінчення другої світової війни напруження між Заходом і советським бльоком декілька разів досягало рівня, коли можна було сподіватися вибуху нового світового конфлікту. Події в Берліні, льокальні конфлікти на Далекому Сході, зокрема корейська війна, розвиток збройних дій у Південносхідній Азії, заворушення у сателітних країнах і збройне повстання в Угорщині — в кожному з тих випадків існувала реальна загроза поширення конфлікту. Однак, найнебезпечнішу ситуацію переживав світ у ті дні, коли уряд США поставив вимогу Москві ліквідувати на Кубі щойно споруджені ракетні бази. Ніколи від 1945 р. світ не знаходився так близько поновного гльобального конфлікту, як власне в часі кубинської кризи.

Кубинський епізод продемонстрував декілька дуже важливих моментів, на основі яких можна робити висновки щодо деяких засадничих питань у взаємовідносинах між Заходом і Сходом, як теж оцінити, як далеко США можуть поступатися під тиском ССРСР, а з другого боку те, наскільки ССРСР є приготований до прямого збройного конфлікту.

Перш за все, Куба, яка знаходиться на віддалі кількадесяти миль від американських кордонів, знайшлася у сфері впливів Москви у процесі практичного застосування принципу „пролетарського інтернаціоналізму”, який, як ми вже вказували, становить підставу

советської зовнішньої політики. Ідея „експорту революції” не показалася надто поганою з погляду інтересів ССРСР, хоч у ході її надто прискіпшеного здійснювання виникла ситуація, яка поставила ССРСР у дуже компромітуюче становище.

Американський уряд продовжував терпіти советську базу в Кубі до часу, поки Москва не задумала створити там військового плацдарму, вивінуваного наймодернішою ракетною зброєю. Як тільки в Кубі розпочалася інсталяція советських ракет, уряд США визнав, що безпека держави знайшлася під прямою загрозою і негайно розпочав протидію, у висліді якої Москва була приневолена відмовитися від своїх плянів. Тією своєю реакцією на советську спробу в Кубі США продемонстрували, що вони готові на війну, включно зі застосуванням термоядерної зброї, з тим моментом, якщо їхня безпека виявиться zagrożеною і що в тій площині не може бути з ніким ніякої дискусії.

Советську операцію в Кубі можна розцінювати в площині політичній і в площині тактично-стратегічній. В першому випадку Москва плянувала продемонструвати свою силову позицію у світі, доказуючи, що вона спроможна діяти навіть у сфері безпосереднього впливу США, на американському передпіллію. В другому випадку йшлося про випробування і уточнення характеру американської реакції і того, де знаходиться межа відступу США в обличчі можливого збройного конфлікту і советської т. зв. периферійної агресії, зокрема на просторах, які включені у засяг діяння т. зв. доктрини Монро.

Коли в цьому випадку Москва свою ціль досягнула, тобто упевнилася, що в актуальних умовах вона не має чого шукати у сфері безпосереднього заінтересування США, то в першому випадку її гра не вдалася, бо їй не пощастило з демонстрацією власної сили, яка не виявилася настільки достатньою, щоб прийняти прямий американський виклик, чи то щоб не допусти-

ти до того, щоб США взагалі зважилися на ультимативні вимоги щодо ССРСР.

Кубинська криза не тільки розкрила до решти за-
сяг агресивних плянів Москви, але теж показала, що
СССР не спроможний при існуючому силовому відно-
шенні на здійснення своїх плянів і що у кожному та-
кому випадку, коли він знайдеться в обличчі справж-
нього спротиву і реальної сили, він радше погодиться
на відступ чим на війну.

З другого боку, кубинська конфронтація утверди-
ла американські політичні і військові кола в переко-
нанні власної абсолютної переваги і в тому, що можна
без більшої загрози для власної безпеки втримувати
існуючий у світі політичний статус кво, гарантований
наявною рівновагою сил між США і їхніми союзниками
і советським бльоком. Теж американські чинники пе-
реконані тепер в тому, що доки буде втримуватися та-
ке відношення сил, ССРСР не відважиться більше на
подібну конфронтацію і теж буде на майбутнє обереж-
ніший з ініціюванням і підтримкою периферійних війн.
Того роду висновки знайшли своє примінення у пляну-
ванні американської зовнішньої політики найновішого
періоду з наголошенням зміцненої мілітарної готово-
сти і розбудови стратегічних збройних сил у такій мірі,
щоб майбутній агресор не міг ні на мить сумніватися в
тому, що йому пощастить безкарно започаткувати
збройну агресію.

Треба припускати, що власне прямим наслідком
кубинської конфронтації є, між іншим, те, що совет-
ські лідери намагаються уникати загрозливих ситуа-
цій у взаєминах з США і обмежуються тільки до заяв
чи декларацій, при чому навіть тон тих заяв є досить
поміркований. Це помітно, зокрема, коли спостерігати
та аналізувати поставу советського уряду до війни у
В'єтнамі, де комуністичній агресії протиставляться
американські збройні сили. Є очевидним, що советські
чинники не зацікавлені у поновній прямій конфронта-

ції з США, здаючи собі справу з фактичного відношення сил. З того погляду, „кубинська лекція” виявилася важливим чинником на відтинку советсько-американських відносин.

Невіл Браун, автор праці „Стратегічна мобільність”, відмічає, що

„позитивом лекції Куби було те, що була можливість виявити незвичайно велику вартість кількісного і якісного застосування здержувальної сили, достосованої до специфічної загрози, проти якої вона була спрямована. Мілітарна сила Сполучених Штатів у тому спеціальному контексті виказалася достатньою для того, щоб можна було проводити гнучку і стриману політику.”¹²⁰⁾

---

¹²⁰⁾ Neville Brown, *Strategic mobility* (London, Chatto & Windus, 1963), p. 104.

На увагу заслуговують помічення, які поробив з приводу кубинської конфронтації Адлай Стівенсон, тодішній амбасадор США в ОН. Він писав так:

“... I believe there is evidence of new beginnings, of evolution from containment to cease-fire, and from cease-fire to peaceful change. We have witnessed the first concerted and successful effort to avoid the confrontation of naked force. The Cuban crisis has been followed by the nuclear test ban treaty and a pause in the arms race. We see growing up in the intestines of the old power systems a new readiness to replace national violence with international peace keeping. The sheer arbitrament of force is no longer possible and less lethal methods of policing, controlling, and resolving disputes are emerging. Do we perceive, perhaps, dimly the world groping for, reaching out to, the fuller vision of a society based upon human brotherhood, an order in which men's burdens are lifted, a peace which is secure in justice and ruled by law” (Adlai E. Stevenson, *From containment to cease-fire and peaceful change* (*The quest for peace, the Dag Hammarskjold memorial lectures*, New York, Columbia University Press, 1965), p. 65).

Ці помічення вказують на погляд і думки, які нуртували чи нуртують серед американських політичних кіл.

Советську оцінку кубинської конфронтації читач знайде у збірці документів „Народы СССР и Кубы навеки вместе. Документы советско-кубинской дружбы” (Москва, Изд-во Правда, 1963).

ЗАКОНОМІРНІСТЬ ПЕРЕМОГИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ — ВИХІДНА УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

П. Полтава, відомий провідний діяч і публіцист українського визвольного руху у роки під час і після закінчення другої світової війни, писав таке у своїй праці „Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу”:

„До якої міри національний момент був вирішальним у формуванні політичного обличчя світу (Європи насамперед) за останнього півтора сторіччя, до якої міри національний принцип став основним принципом організації світу, в якому напрямі впродовж останнього півтори сторіччя розвивається історичний процес взагалі — найкраще свідчить зіставлення політичних карт Європи початку 19 ст. і початку 20 ст....

Зіставлення політичної карти Європи 1915 р. з політичною картою Європи 1920 р. *якнайвиразніше показує, що історія розвивається в напрямі творення самостійних національних держав всіх народів.*

Пригадаймо всі наші ствердження щодо ідеї нації, які ми зробили дотепер. Ми ствердили:

1. Ідея нації є сьогодні домінуючою ідеєю в житті всіх суспільних клас усіх народів.

2. З боротьби, яка виникає між ідеєю і силами, скерованими проти неї, ідея нації виходить переможно. Ідея нації є найважливішою силою, яка вирішує про зміст і напрям сьогоденішнього історичного процесу.

3. З кінцем 19. і особливо в 20. ст. прийшло до зменшення класових протиріч, і це причинилося до ще сильнішого згуртування народів довкруги ідеї нації.

4. Під натиском усе зростаючої сили ідеї нації її визнано в 1918 р. основним принципом політичної організації світу.

5. Ідея нації вже дотепер докорінно змінила політичне обличчя світу і Європи передусім.

Ці ствердження, які є незаперечними, якнайвиразніше показують, що основною тенденцією політичного розвитку сучасного світу є тенденція до творення нових національних держав усіх народів...

Ідея нації стала вирішальною силою саме тому, що вона відповідає найглибшим природним прагненням усіх народів – прагненням жити незалежним національним життям.” (Всі підкреслення в тексті.)¹²¹⁾

Цю статтю П. Полтава писав ще у 1947 році. Як знаємо, за останні два десятиріччя цей процес формування національних держав у цілому світі пішов багато даліше і ціле людство знаходиться якраз напередодні такого укладу світових стосунків, що майже вже всі народи, які проживають поза' засягом впливів советсько-російської імперії матимуть змогу жити незалежним життям у власних національних державах.

Цей історично закономірний процес перебудови цілого світу за принципом унезалежнення всіх народів і повної ліквідації будь-якої колоніальної залежності завершується на наших очах. Чи може бути винятком з того загального світового процесу советсько-російська імперія? Чи мислимо, щоб у такій ситуації, коли у світі буде до кінця знищена колоніальна система, могла існувати російська колоніальна імперія, поневолюючи десятки народів з багатовіковою власною національною культурою, з власними історичними традиціями, з власним незалежним політичним існуванням в минулому?

Ми не маємо ніякого сумніву в тому, що так не буде і що той процес національного унезалежнювання пошириться теж і на советсько-російську імперію, де народи очікують того моменту, коли потимуть раз на завжди скинути з себе ярмо неволі і колоніальної залежності.

Обговорюючи окремі аспекти міжнародного укладу сил, ми звертали увагу на позитиви і негативи окремих ситуацій з погляду інтересу визвольної боротьби

---

¹²¹⁾ Полтава, *op. cit.*, стор. 52-53.

українського і теж всіх інших поневолених народів. Ми вказували на причини, які штовхають з одного боку Захід, а з другого боку ССРСР на „мирне співіснування”, як теж відзначали той факт, що в цілому світі, включно з советсько-російською імперією, відбуваються глибинні політичні, соціальні, економічні і психологічні процеси, від яких, передусім, залежатиме обличчя майбутнього світу.

Робив би помилку той, хто б, оцінюючи актуальну міжнародну ситуацію, доходив до висновків, що немає реальних передумов для перемоги національної ідеї на просторах советської імперії, мовляв, у світі переважають тенденції до сприйняття політичного статус кво і справа поневолених Росією народів знаходиться у політичній декон'юнктурі.

Не було ніколи в історії і не може бути теж тепер якоїсь „перманентної” політичної дійсності. Ніщо у світі не підлягає законові змін у такій мірі, як саме політичні взаємини. Зокрема не може бути навіть мови про якусь тривалість сучасних міжнародних взаємин у світі, приймаючи до уваги діяння всіх тих сил і факторів, які ми вже з'ясували і аналізували.

В інтересі визвольної боротьби поневолених Росією народів є послідовна протидія всім намаганням стабілізувати існуючий у світі політичний статус кво, бо з тим безпосередньо в'яжеться далі існування колоніальної російської імперії. Коли ми твердимо, що ідея перебудови світу на базі принципу національної незалежності всіх народів переможе, то це ніяк не означає, що нам вистачить пасивно очікувати того моменту, коли це станеться. Це тільки означає, що існують і міцніють у світі об'єктивні передумови, при яких буде можливо здійснити наші політичні цілі.

Визволення України і всіх поневолених Росією народів зможе прийти і прийде у наслідку великих політичних і соціальних зрушень у цілому світі, не лише на просторах ССРСР чи навіть советського бльоку. Спе-

цифічний характер советсько-російської імперії, її силова позиція у світі і ті засоби, якими має змогу розпоряджуватись советський тоталітарний режим — все це аж надто виразно вказує нам на те, що ми не можемо досягнути нашої мети легким шляхом. Для того потрібно ввести в дію не тільки наші власні сили, але теж сили інших поневолених народів, треба домогтися того, щоб наступ на советсько-російську імперію набрав світового характеру і світового розміру і щоб той наступ був здійснюваний під кутом такої проєкції завтрішнього світу, який би в цілому сприйняв ідею нації, як найпрогресивнішу, найприроднішу і найгуманнішу форму міжнародних взаємин.¹²²⁾

В'ячеслав Липинський, один з наших видатних політичних мислителів, роздумуючи над питанням визволення України, сказав, що „так тяжкого політичного завдання, як здобуття держави української, нема на цілім світі”, стверджуючи рівночасно, що

„ідеї політичні не поширюються тому, що вони є найкращі об'єктивно. Ні один політичний пророк без зброї не перемагає. Зброєю ідеї політичної є не її об'єктивна вартість, а її здатність підіймати на діла тих, з чими суб'єктивними хотіннями вона тісно зв'язана.”¹²³⁾

---

¹²²⁾ В'ячеслав Липинський, Листи до братів хліборобів (Wien, C. Herrman, 1926), стор. xxxxiі.

¹²³⁾ Власне враховуючи історичний досвід і розвиткові тенденції у світі, ми не бачимо ніяких реальних підстав для того, щоб погодитися з поглядом, який наголошує „завмирання” національної ідеї, протиставляючи національній ідеї концепцію якщо вже не загальносвітової держави, то бодай таких чи інших регіональних чи континентальних об'єднань, зумовлених вимогами економіки, технічного прогресу, тощо. Про „завмирання” національної ідеї багато говориться на просторах советського блоку, хоч рівночасно і Москва і Пекін незвичайно інтенсивно використовують власне національно-визвольні війни народів Азії, Африки і Латинської Америки, які змагаються за політичне, господарське і національне незалежнення. Про „незаводільність національної держави” на сучасному стані розвитку людства говориться теж і в США, де політичні теоретики і

В такому теж контексті ми бачимо ствердження про безумовну кінцеву перемогу ідеї нації як організуючого чинника завтрішнього світу і всіх тих сил, які

практики надіються шляхом світової інтеграції усунути причини міжнаціональних конфліктів та забезпечити тим шляхом національні інтереси США. Досить різке з'ясування того роду американських поглядів натрапляємо у студії „Вигляди для Америки”, де м. ін. стверджується таке:

The nation-state as it was conceived in the sixteenth century and as it has existed throughout the modern age is now transforming itself... The growth of the modern world has seen the interdependency of nations and communities increase to a point where independence, at least in the sense of self-sufficiency, is seriously eroded . . . The modification of the nation-state has been confused by the fact that the aspirations of peoples all over the globe are today finding expression in the slogan of nationalism. What animates these peoples is a resolve to emerge rapidly and conclusively from the era of colonialism. They are going somewhere, but it is a real question whether they are going where they think they are . . . In a deep way, emerging states seem to recognize the inadequacy of their avowed goal. Even while they affirm their nationalism they grope toward those larger groupings in which alone they can hope to find their needs met. The new nationalism may thus be a halfway house . . . But it is not a resting place where men can hope to build viable communities for themselves and for their children . . . In general, it may be said that the less complex social structures tend to form themselves into groupings that maintain something of the character of traditional alliances—though even here with an interdependence born of twentieth-century needs—while the mature social and political organism of the Western world tend to group themselves by functions, with overlappings and intermixtures that are often striking in their ingenuity. (“Prospects for America; the Rockefeller panel reports” (New York, Doubleday, 1961), p. 60-64).

Очевидно, не важко говорити про „незадовільність національної держави” всім тим, які мали і мають змогу втішатися власне охороною власної національної держави і розвивати га плекати свою культуру, економіку, громадське і національне життя в межах тієї держави без втручання чужої, часто ворожої сили, і без чужої контролі. Націоналізм залежних політично і економічно народів спрямовує енергію тих народів, перш за все, на незалежнення, на те, щоб створити передумови

вже сьогодні перебувають на передовому фронті боротьби з речниками імперіялізму, насилля і визиску народу народом, колоніялізму, з ворогами і ненависни-

---

для власного надійного розвитку і для свободи. Що, наприклад, користають народи Східньої Європи і підсоветської Азії, які вже сьогодні знаходяться в кордонах такого понаднаціонального регіонального об'єднання, де, як ніде інде у світі, стосується принцип функціонального групування і де рівночасно, як ніде інде у світі, панує неволя, соціальний, економічний і національний визиск. Чи можуть ті народи відмовитися з прагнення себе унезалежнити, як першого ступеня до самозбереження? Концепція понаднаціональних згрупвань і національної взаємозалежності може стати реальною щойно тоді, коли справді всі досі залежні народи у світі дістануть незалежність і коли вони по власній волі, а не під диктатом чужої сили, погодяться на обмеження своїх національних суверенних прав.

Цікаве і рівночасно важливе ствердження на цю тему подибуємо у промові румунського комуністичного лідера, Н. Чавшеску, який так оцінює роллю нації у сучасному світі (цитуємо за англійським текстом):

“There is no doubt that the nation will continue for a long time to come to be the basis for our society's development throughout the entire period of building socialism and communism . . . Life shows that in the contemporary world the only basis on which international relations among states can be established is respect for sovereignty and national independence, equality in rights, noninterference in internal affairs, and mutual advantage” (*New York Times*, v. 115, May 14, 1966, p. 4)

Як незвичайним це може не видаватися, а власне покликаючися на вимоги національного інтересу і національної окремішности та національної ідеї як такої, комуністичні лідери сателітних країн відкидають намагання Москви контролювати самочинно весь советський бльоку та втручатися у внутрішні справи окремих комуністичних держав. До цього, очевидно, приневолило їх усвідомлення того факту, що не комунізм а ідея нації є непереможною і справді мобілізуючою силою і що власне в оперті на цю ідею можна з успіхом протиставитися навіть найбільшій мілітарній потузі. Оформлення такого погляду і такого власне розуміння історичного розвитку у міжнародному укладі сил, як це сталося на просторах советського бльоку, тільки додатково підтверджує принципове заложення української зовнішньої політики про законмірність перемоги національної ідеї.

ками свободи людини і незалежності народів. В такій площині ідея нації становить теж вихідну позицію для незалежної української зовнішньої політики, з'являється найефективнішим засобом нашої зовнішньополітичної діяльності, що має „здатність підіймати на діла тих, з чіми суб'єктивними хотіннями вона тісно зв'язана”.

XVII.

УКРАЇНСЬКА ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА І СПРАВА СОЮЗНИКІВ

Уточнюючи принципи нашої зовнішньополітичної діяльності, ми, між іншим, вказували на konieczність якнайрішучішої протидії всім намаганням ізолювати проблему України, або ж розглядати цю проблему як внутрішню справу Росії. З тим питанням тісно в'яжеться справа взаємовідносин України з іншими народами і державами, а в дальшому справа розбудови такої міжнародної політичної, господарської, військової і культурної співпраці, яка б включала Україну як окремішній і незалежний силовий чинник.

Про те, як ця справа виглядала у нашому минулому, говорить нам наша історія. Ми знаємо про політику союзів, яку вела українська держава княжої доби, знаємо про намагання козацької України, зокрема після переможного повстання Богдана Хмельницького, шляхом відповідних союзів зберегти незалежність тодішньої козацької держави. Ми знаємо теж про велику роботу, яку в тому напрямку провела була мазепинська еміграція під проводом гетьмана Пилипа Орлика, організуючи протиросійський європейський союз. Ми знаємо про те, які трагічні наслідки для України принесли союзи, заключені з невідповідними партнерами, і теж, наскільки ми втратили через те, що не зуміли своєчасно приготувати ґрунт для догідних для нас союзів, зокрема в період визвольних змагань 1917-20 років.

В актуальних політичних умовах і на сучасному етапі нашої визвольної боротьби одним з дуже важли-

вих відтинків діяльності на зовнішньополітичному полі є встановлення і закріплення взаємин з сусідами України та формування союзних пов'язань з тими чинниками, які вже сьогодні є, чи в майбутньому зможуть бути, помічними у нашій боротьбі за незалежність. Діяльність в тому напрямку не легка, бо вона в'яжеться з рядом проблем, що стосуються не тільки безпосередньо нас, але теж наших сподіваних союзників, при чому менший чи більший успіх на тому відтинку в основному залежний від того, наскільки вірно ми оцінимо актуальну чи потенціальну спроможність тих чинників, з якими ми шукатимемо зв'язків і наскільки ті чинники виявляться при будь-якому укладі відносин надійною для нас опорою.

У наших намаганнях знайти надійних союзників ми мусимо керуватися такими основними засадами, чи то мати постійно на увазі такі цілі:

1. Розірвати політичну ізоляцію, яку створила до-вкруги України Москва, трактуючи Україну і українську проблему як внутрішню справу російської імперії;

2. Добитися узгодження всіх спірних проблем, якщо такі є, з усіма безпосередніми сусідами України, щоб можна було звернути всю увагу і всі сили проти найбільшої загрози і найнебезпечнішого ворога — Росії;

3. Встановити на базі спільних завдань широко за-кроснену співпрацю з народами і державами, які зна-йшлися в засяту впливів і контролі Москви і які праг-нуть до політичної незалежності;

4. Встановити зв'язки і підготувати підклад для співпраці з тими державами, які є поза сферою впли-вів Москви, але які є під постійною загрозою з боку російської імперії і які, з того погляду, є зацікавлені якщо вже не у ліквідації тієї загрози, то принаймні у її послабленні;

5. Організувати у загально-світовому масштабі ідейно-концепційний протиімперіялістичний і проти-

колоніальний фронт, чи то поширювати існуючі протиімперіялістичні і протиколоніальні тенденції теж і на советську російську імперію;

6. Активно співдіяти у т. зв. протикомуністичному фронті з пляном використати поширені протикомуністичні тенденції у світі, в'яжучи їх концепційно з протиросійським і протиімперіялістичним фронтом.

З уваги на характер советської російської імперії і на її ролі і силову позицію у світі під сучасну пору, кожне намагання ставити Україну як політичний незалежний чинник на міжнародному форумі натрапляє і буде натрапляти, з одного боку, на протидію Москви, а з другого боку на небажання інших держав в'язатися з проблемою, яка може дуже легко ускладнити взаємовідносини з ССРСР і цілим советським бльоком. Такий стан буде продовжуватися до часу, поки не настануть у зовнішньополітичній констеляції об'єктивні передумови для того, щоб можна було актуалізувати українську проблему. Такі передумови заіснують при погіршенні відносин між існуючими бльоками, точніше з моментом перехилення рівновати сил в користь советського бльоку. Теж внутрішньосоветські ускладнення можуть зумовити актуалізацію питання нашого унезалежнення від Росії.

З того погляду, коли мова про наш плян шукання союзників у країнах т. зв. вільного світу, наша діяльність мусить обмежуватися до підготовки догідних підстав для того, щоб у відповідний момент ми могли розчисляти на активну підтримку для нашої боротьби і для наших політичних цілей з боку іноземних держав. Іншими словами, йдеться тут про те, щоб у ході розгортання нашої зовнішньополітичної діяльності в окремих країнах Заходу ми могли закріпити серед впливових чинників тих країн свідомість того, що унезалежнення України є політично виправдане і доцільне, що воно не створюватиме на східно-європейському просторі ситуації, яка б могла загрожувати мирові і, вреш-

ті, що це в інтересі тих же держав, передусім, коли мова про їхню безпеку. Зокрема наша увага повинна бути звернена на ті вільні країни, які межують з СРСР і для яких імперіялістична політика Росії завжди становила загрозу, як, наприклад, Туреччина, Іран, Японія.

Відмінний характер мусить мати наша акція по лінії шукання союзників, коли беремо до уваги народи і держави, що подібно як і Україна знаходяться під контролею Москви. В тому випадку ми маємо до справи з сателітними країнами і т. зв. советськими союзними і автономними республіками. Потрійний тип залежності від Москви зумовлює конечність зрізничкованого підходу до цієї проблеми і вимагає плянування на трьох поземах рівночасно. Ситуація ускладнюється тим, що формально-правний статус складових частин советсько-російської імперії в цілому і складових частин властивого СРСР є різний, що знаходить свій вислів у різному підході та в різній оцінці тих самих проблем з боку окремих народів і їх керівництв, а що найважливіше, у різному розумінні власного національного інтересу.

На практиці це означає, що самий факт залежності від Москви того чи іншого народу не може у кожному випадку бути фактором, який би зумовлював можливість успішного політичного союзу. До того ще треба теж враховувати питому вагу такого чи іншого народу, ступень його політичної свідомости і розвитку і наявність об'єктивних передумов для того, щоб той чи інший народ міг власну незалежну державу створити. Тому теж, приймаючи як наш вихідний принцип ідею політичної незалежности всіх народів, у нашій практичній акції на відтинку народів у сфері впливів Москви ми мусимо мати на увазі всі ті моменти і відповідно до того плянувати та здійснювати наші союзні єднання. У всякому випадку, наш власний національний інтерес повинен і мусить бути вирішальним кри-

терієм в оцінці такого чи іншого можливого союзника і тільки в такій площині можуть і мусять бути розцінювані всякі бльоки, союзи, договори, тощо.

Під сучасну пору ми маємо декілька форм співпраці народів, що знаходяться у советському бльоці. В основному, протисоветські чинники сателітних народів діють на базі т. зв. *Асамблеї поневолених європейських націй*, яка виключає членство народів ССРСР. Вирішальним в цій настанові є політично-міжнародний статус сателітних держав, державність яких ніким не є заперечувана. Туди теж належать політичні репрезентації балтійських народів, яких Асамблея трактує на рівні з народами сателітних держав, не зважаючи на те, що формально їхній державний статус нічим не відрізняється від державного статусу УССР, БССР та інших советських республік. Репрезентації тих же народів мають змогу приймати активну участь у праці органів Європейської Федерації, яка теж визнає тільки принцип ефективної державної суверенності.

Народи ССРСР (за винятком балтійських, яких державний статус не заперечують на Заході) мусять організувати співпрацю окремо і змататися не тільки за політичну незалежність і за відокремлення від російської імперії, але за саме право на власні незалежні держави. На сьогодні діють три політичні об'єднання тих народів: *Ліга Визволення Народів ССРСР* (так зв. *Паризький бльок*), яка є продовженням міжнародної організації „Прометей” (відтак *Прометейська Ліга Атлантийської Хартії*), заснованої ще після першої світової війни, *Інтернаціонал Свободи* (заснований у 1946 р. за ініціативою ОУН(с) та *Антибольшевицький Бльок Народів* (організаційно оформлений у 1946 р. як завершення ініціативи українського революційного підпілля, ОУН і УПА, і постанови Конференції поневолених народів Східної Європи і підсоветської Азії, що відбулася в Україні, 1943 р.).

В той час, коли Паризький бльок (заснований у

1953 р. у висліді заходів Української Національної Ради і її Виконного Органу) спирається на репрезентаціях окремих народів, що нав'язують безпосередньо до періоду східно-європейської революції і існуючих тоді національних держав, Антибольшевицький Блок Народів (АБН) об'єднує ті політичні формації окремих народів, які оформилися в ході революційно-підпільної боротьби у передвоєнному періоді та в ході боротьби проти російської і німецької окупацій в часі другої світової війни і після її закінчення, включаючи організації народів самого СРСР і теж сателітних держав. АБН заступає концепцію ліквідації російської імперії шляхом політичного унезалежнення всіх без винятку поневолених Росією народів в Європі і Азії, що повинно б наступити у висліді координованих національних революцій у об'єктивно догідних умовах.

Зовнішньополітична діяльність українського визвольного руху ведеться на сучасну пору в системі Антибольшевицького Блоку Народів і з позицій тієї організації український визвольний рух розгорнув широку акцію у загальносвітовому масштабі з пляном мобілізації протимперіялістичних і протиколоніальних сил та спрямування їх на протиросійський відтинок. АБН теж діє під кутом максимального використання для визвольної боротьби поневолених Росією народів протикомуністичних тенденцій у світі та пов'язання їх з протимперіялістичним фронтом. У тому загальному пляні керівництво АБН встановило співпрацю з такими формаціями як Протикомуністична Ліга Народів Азії, Міжамериканська Конфедерація Оборони Континенту і іншими.¹²⁴⁾

На основі двадцятирічного досвіду, який має за со-

---

¹²⁴⁾ Програмово-концепційні закладки АБН і його діяльність широко наświetлені у збірці документів „Антибольшевицький Блок Народів,” збірка документів, 1941-1956 (В-ння Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів), 1958.

бою АБН, можна ствердити, що такого роду міжнаціональна співпраця, яка опирається на виразній політично-ідейній концепції і має чітку проєкцію політичного ладу на просторах нинішньої советсько-російської імперії, створює ефективні передумови і надійну базу для української зовнішньополітичної діяльності у світі відповідно до потреб і інтересів нашого народу. Рівночасно, така формація, яка уможлиблює поширення діяльності на поневолені Росією і нею загрожені народи і держави, створює реальні передумови для актуалізації проблем т. зв. советських народів, розбиває накинений Москвою штучний обруч політичної ізоляції. А далі, політична програма АБН з уваги на свою універсальність, виявляється концепційним протиставленням програми „світового союзу советських республік”, під фірмою якого маскується сьогодні російський імперіялізм і колоніялізм. Врешті, ідейно-програмові підстави АБН з наголошенням *права кожного народу на незалежне існування в його етнографічних кордонах*, є найреальнішою базою міжнаціональної співпраці, від якої можуть відмовлятися лише ті, які даліше прагнуть продовжувати політику, оперту на загарбуванні чужих територій, на насиллі і на визискуванні чужих, слабших народів.¹²⁵⁾

Ярослав Стецько подає таке уточнення засад Антибольшевицького Бльоку Народів, пишучи:

„Концепція АБН — це не лише важливий зовнішньопо-

---

¹²⁵⁾ Деякі українські політичні діячі і публіцисти критично розцінюють політичну програму і концепцію АБН, мовляв, АБН заступає погляд про „неподільність свободи”, чи ідею „самостійних держав для всіх народів світу”, приймаючи це за „практичний об’єкт політики”, що мало б противитися національним інтересам України і спрямовувати нашу визвольну боротьбу на фальшиві рейки (Б. Галайчук) чи концепцію, „яка передбачає докорінне розчленування советсько-російської держави”, чим настановляємо проти себе росіяни, які ніколи не погодяться „на таку катастрофальну деградацію” (Р. Рахманний). До цих критичних зауваг займаємо становище у цій публікації на іншому місці.

літичний аспект визвольної акції уярмленої нації, визволення якої без розвалу імперії неможливе, — але це водночас революційно-визвольна, крайова концепція боротьби шляхом одночасних зривів уярмлених націй, як це ствердила 20 років тому 1-ша Конференція поневолених народів.

В оперті на власні сили і спільний фронт уярмлених націй — Україна внеможливить намагання перетворити її після перемоги у псевдodemократичний міжнародний базар і використання її економічного і людського потенціалу для інших, як її власні цілі... Мобілізація протиросійських і протикомуністичних сил у світі з метою підтримки визвольної боротьби і революційна стратегія доконаних фактів на рідних землях — два аспекти дії АБН...

АБН змагає до створення Світового антикомуністичного міжнародного центру за справжню державну незалежність і свободу проти російського колоніялізму й комунізму з метою практичної підтримки революційно-визвольної боротьби і мобілізації безкомпромісових національних протиросійських сил у світі.”¹²⁶⁾

На думку того ж автора, активізація української проблеми з позицій АБН є значно полегшена, бо

„Договірна співпраця АБН з Антикомуністичною Лігою Народів Азії, зокрема національним Китаєм, з Інтерамериканською Конфедерацією Оборони Континенту — ІКОК, антикомуністичними організаціями Латинської Америки, співпраця на прийнятій на Конференції в Мехіко 1958 р. платформі АБН з антикомуністичними організаціями 65 країн світу не тільки актуалізує серед них і на численних міжнаціональних конференціях національно-визвольну справу уярмлених в СРСР і поза ним народів, але робить водночас в означених ситуаціях національно-визвольні організації партнерами також офіційних чи півофіційних чинників вільних націй в організуванні визвольних дій і створює основу для партнерства в майбутньому на платформі АБН”.¹²⁷⁾

Також Інтернаціонал Свободи був подуманий як міжнародна організація для об'єднання політичних представництв народів поневолених Росією, але він не розвинув ширшої діяльності. Після невдалої спроби у 1947 р. ввести в дію спільну антибольшевицьку орга-

¹²⁶⁾ Ярослав Стецько, Засади української зовнішньої політики (Вісник, р. 18, липень - серпень, 1964), стор. 6-9.

¹²⁷⁾ *ibid.*, (Вісник, р. 18, вересень, 1964), стор. 7.

нізацію на базі АБН, Інтернаціоналу Свободи і Прометей (Прометейської Ліги Атлантийської Хартії), що була зорганізована під назвою Антибольшевицької Ліги Визволення Народів ¹²⁸), Інтернаціонал Свободи обмежився у своїй діяльності до терену Італії. Програмово і концепційно також ця міжнародна організація стоїть на позиціях ліквідації російської імперії і відбудови національних держав поневолених Росією народів на їхніх етнографічних територіях.

---

¹²⁸) Докладніші дані про цю спробу читач знайде у книзі Антибольшевицький Блок Народів, op. cit., стор. 85-94.

УКРАЇНЬСЬКА ВИЗВОЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ І РОСІЯ

Проблема українсько-російських взаємин належить до основних і рівночасно дуже складних питань, на які українська політична думка мусить знайти задовільну і, що найважливіше, реалістичну відповідь, маючи на увазі те, що з цією проблемою тісно в'яжеться майбутнє і України і цілого східньо-європейського простору.

Так склалося, що на протязі цілого ряду століть Росія змогла закріпити за собою ключеві позиції у Східній Європі і у великій частині Азії, поширюючи свої володіння на цілий ряд не-російських народів і територій. Під сучасну пору російська імперія належить до наймогутніших світових потуг, маючи під своєю контролею велетенські матеріальні і людські ресурси Центральної і Східньої Європи та майже половини азійського континенту. Цей ріст російської імперії має завершитися — за пляном російського політичного провуду — встановленням гегемонії Росії у цілому світі та побудовою т. зв. світової соціалістичної системи з кеврівним центром у Москві.

Такий фактичний стан незвичайно ускладнює справу українсько-російських взаємин. Диспропорція у силовому відношенні, російські імперіялістичні тенденції і бажання продовжувати колоніяльну політику щодо України (і теж щодо всіх інших не-російських народів) не тільки унеможливають наладнання тих взаємин на базі пошанування прав і інтересів окремих

сторін, але навіть не створюють нормальної атмосфери для якоїсь розумнішої дискусії. Як і в минулому, починаючи від ліквідації української Гетьманської держави, так теж і сьогодні українсько-російські взаємини — це взаємини між народом поневолювачем і народом поневоленим, між метрополією і колонією.

За збереження такого стану на східно-європейському просторі змагаються не тільки ті російські політичні сили, які знаходяться сьогодні при владі, але теж всі без *вийнятку* російські чинники, які є в опозиції до сучасного російського режиму і які прагнуть той режим завалити. І одні і другі, займаючи непримирливе до себе становище, погоджуються в тому, що цілість російської імперії мусить бути збережена за всяку ціну і що не може навіть бути мови про незалежнення підкорених народів. Що більше, в той самий час, коли советський російський режим визнає бодай формально право за всіма підкореними народами на власні національні держави і погоджується на існування фікційної союзної держави і т. зв. національних союзних і автономних республік, країв, тощо, то т. зв. демократичні російські кола всіх напрямків (від монархістів до найлівіших соціалістів), які поборюють комунізм, відмовляють всім тим народам права навіть на цю формальну політичну незалежність і суверенність.

Маючи на увазі таку ситуацію на українсько-російському відтинку і російську непримирливість щодо національно-державницьких прагнень поневолених народів і держав Східної Європи і Центральної Азії, ми мусимо відповідно спрямовувати нашу власну політичну діяльність і визначувати наше відношення до російського народу і його політичних партій і середовищ.

Українська позиція в загальному пляні взаємин з Росією і російським народом визначається Актом 22-го січня 1918 року, яким український народ, рішенням вільно обраного законодавчого органу, проголосив свою

політичну незалежність від Росії і створив суверенну українську державу на своїх етнографічних землях. Нав'язуючи до цього державно-політичного Акту, український народ і його політичні сили виступають у своїй практичній політиці з програмою перебудови східноєвропейського простору за принципом відновлення державної суверенності і незалежності всіх тих народів, які під сучасну пору знаходяться під контролею і пануванням Росії.

Вимога ліквідації колоніальної російської імперії, яка продовжує існувати під фірмою ССРСР і політичне унезалежнення її складових частин впливає з правильно зрозумілих інтересів всіх народів Східної Європи і Центральної Азії і є передумовою їх повноцінного політичного, культурного і господарського розвитку. Ліквідація російської імперії є теж в інтересі російського народу, який має всі передумови для того, щоб мати власну і сильну державу на своїх етнографічних землях і ніяк не потребує поневолювати і експлуатувати сусідні народи.

Якщо російський народ через свої політичні партії чи організації висловиться за таку політичну концепцію перебудови східноєвропейського простору і погодиться на унезалежнення підкорених народів, нічого не стоятиме на перешкоді для того, щоб встановити добросусідські українсько-російські взаємини і міждержавну співпрацю між Україною і Росією на базі пошанування обопільних прав і державної суверенності. Це, і тільки це, являється єдиною і виключною передумовою для того, щоб можна було покінчити з ворожим відношенням між Україною і Росією (як теж між Росією і всіма іншими поневоленими нею народами) і започаткувати нову і кращу сторінку у взаєминах між тими двома найбільшими народами Східної Європи, які у мирному співжитті і при пошануванні обопільних прав, могутимуть у майбутньому відігравати важливу роль у міжнародному укладі сил цілого світу.

Ми здаємо собі справу з того факту, що така концепція і така проєкція завтрішнього на просторах Східньої Європи безпосередньо вдаряє по імперіялістичних прагненнях і плянах тих російських імперіялістичних кіл, які, використовуючи силову позицію російського народу, хочуть втримувати у поневоленні чужі народи і теж хочуть поширити свою гегемонію на цілий світ. В тій ситуації залишається відкритим питання про те, якою буде постава російського народу в цілому до тих його політичних сил і чинників, які заступають імперіялістичні позиції і які хочуть втримувати при існуванні російську колоніяльну імперію. Підтримає російський народ свій імперіялістичний політичний провід (байдуже який: советсько-комуністичний, чи демократичний), чи здобудеться на те, щоб такий провід засудити і усунути?

Від відповіді на те питання залежатиме постава та відношення і України і всіх інших народів Східньої Європи до Росії і російського народу. Справа українсько-російських взаємин і їхній характер та форма залежать тільки і виключно від російського народу, від того, якою буде його постава до політики і плянів російської політичної імперіялістичної верхівки.

Як досі, з російського боку не виявлено, поза декількома індивідуальними винятками, бажання відректися політики загарбань і поневолення чужих народів.¹²⁹⁾ Що більше, ми бачимо і кожного дня додатко-

¹²⁹⁾ Під цим оглядом цікаві спостереження зробив Ришард Брага, відомий польський знавець російських справ, який у своєму „Лісті до приятелів-росіян” пише, між іншим, так:

“*Momentem najbardziej drażliwym, a jednocześnie takim, którego właściwe rozwiązanie odgrywa decydującą rolę jeżeli chodzi o zbiorowy wysiłek narodów ujarzmionych w ich walce z bolszewizmem, jest zagadnienie t.zw. całości państwa rosyjskiego. Emigracja rosyjska, a zwłaszcza inteligencja polityczna — kontynuuje romantyczny pogląd panslawizmu rosyjskiego i wszechrosyjskiego imperiaлизму zdobywczego, że wszystkie osiągnięcia terytorialne państwowości rosyjskiej, bez względu na to, w jakim okresie historycznym zo-*

во перекоонуємося, що у нашій боротьбі за визволення ми маємо проти себе *весь* російський народ, який давав у минулому і продовжує давати сьогодні підтримку такому своєму політичному керівництву, яке виявилось найуспішнішим на відтинку збереження цілоти росій-

---

stały dokonane, bez względu na to, przy pomocy jakich środków zostały przeprowadzone, nie mogą być kwestionowane przy projektowaniu dalszej przyszłości narodów sowieckich po ich wyzwoleniu spod jarzma bolszewickiego. . . Powstaje tragiczna kwadratura koła, która grozi, że naród rosyjski nie tylko nie odegra żadnej roli w walce o wolność powszechną, ale sam nigdy wolny nie będzie. . . Naród rosyjski nie może wyjść na drogę wolności, inaczej: niż poprzez rezygnację z tych ambicji, które wpajali w niego jego dotychczasowi władcy, a które były w gruncie rzeczy ambicjami niewolników i żandarmów” (Ryszard Wraga, List do przyjaciół — Rosjan, *Wiadomości*, Nr. 19, 1948).

Психологічні основи російського імперіялізму широко з'ясували у своїх творах такі наші чільні політичні письменники як д-р Дмитро Донцов і д-р Юрій Липа. На особливу увагу заслуговують помічення д-ра Д. Донцова, зібрані у творі „Підстави нашої політики” (1922), які по сьогодні не затратили своєї актуальности. Інтересний матеріал з того ж погляду подибуємо теж у праці Євгена Маланюка „До проблем большевизму” (ор. cit., стор. 134-206). Це питання було предметом дослідів теж і російських авторів, і тут треба б відмітити, перш за все, філософа Н. Бердяєва і його твір „Источники и смысл русского коммунизма” (Париж, 1955).

Коли ж мова про самих росіян, то можемо вказати на дуже невелике число одиниць, які розуміють трагізм ситуації у взаєминах між російським народом і поневоленими ним народами і які бажать зміни на краще. Для прикладу нагадаємо тут статтю проф. Г. П. Федотова п. н. „Судьба империй” (Новый град; зборник статей. Нью-Йорк, Изд-во им. Чехова, 1952), стр. 171-179, чи працю Євгена Степановича Петрова (відомого під прибраним прізвиськом Є. П. Скитальца) „Кронштадська теза для вільного російського уряду” (опублікована в США англійською мовою у 1964 р.), та його ж статтю „Внутрішньонаціональне питання” (Сучасність, р. 1, ч. 10, 1961, стор. 87-94). І в одному і в другому випадку ми маємо до діла з думками і пропозиціями, які можуть становити підставу для розумної і корисної дискусії. У зв'язку з цим, буде теж тут доцільно відмітити спільну заяву, яка появилася з датою 5-го жовтня 1966 з упов-

ської імперії. Тому теж, хоч ми і не прагнемо боротьби з російським народом і в такій боротьбі ми не зацікавлені, поки що ми не бачимо підстав для того, щоб мислимо було вже тепер накреслити лінію, якою можна було розмежувати російський народ і російські імперіалістичні кола.

При тій конкретній ситуації, яка на сьогодні панує на відтинку українсько-російських взаємин, ми мусимо обмежитися тільки до повторення слів українського підпільного діяча і публіциста, О. Горнового, який у статті „Наше ставлення до російського народу” писав:

„Змагаючи до відокремлення України і перебудови ССРСР на незалежні держави всіх народів ССРСР, ми рівночасно прагнемо до якнайтіснішої співпраці в політичній, економічній і культурній галузях з російським народом, як і з усіма іншими народами. Російський народ — наш безпосередній сусід, і з ним у нас багато спільних інтересів, і співпраця з ним може розвиватися дуже успішно, якщо вона буде побудована не на ім-

---

новаження Ліги Визволення Народів ССРСР (т. зв. Паризького блоку, який об'єднує політичні представництва неросійських народів ССРСР) і т. зв. Кронштадської групи (російської організації). У цій заяві обидві сторони стверджують конечність „визнання повної рівноправності всіх народів ССРСР та їх права на національний розвиток, самовизначення і державну незалежність та забезпечення здійснення цього права”. Теж у цій заяві стверджується, що „мірою падіння комуністичної диктатури народи Советського Союзу встановлюють на своїх національних територіях суверенну владу, як самостійні держави, за посередництвом своїх, обраних демократичним шляхом національних установчих зборів і своїх національних урядів”, і що „лише національні збори й уряди кожної незалежної держави встановлюють у себе політичний, соціальний та економічний лад і вирішують питання їх взаємовідносин з іншими народами та державами” (Повідомлення Комітету Ліги Визволення Народів ССРСР і Представництва Кронштадської Групи (*Вільне слово*, р. 33, 12 листопада, 1966). Без сумніву, того роду заява має свою вагу і треба тільки жаліти, що така справді правильна настанова не знаходить ні ширшого відгуку, ні належного розуміння серед російської спільноти в цілому.

періалістичних взаєминах, а на справжній дружбі і рівноправності.”¹³⁰)

До такої настанови скиляє нас реальна оцінка ситуації і всіх тих моментів, що в'яжуться з цілим комплексом українсько-російських взаємин. Політична доцільність і звичайний здоровий глузд кажуть нам не простягати руку стороні, яка заперечує нас, як окрему націю і не пропонувати співпрацю, коли передумовою для неї мала б бути наша капітуляція. Справа українсько-російських взаємин мусить залишитися відкритою, хоч, незалежно від того, ми повинні у нашій зовнішньополітичній акції змагатися за те, щоб до протиімперіялістичного фронту притягнути теж і російський народ, включаючи до спільного фронту боротьби за волю і національну незалежність тих росіян і ті російські середовища, які визнають, що найбільшим ворогом російського народу є його власна імперіялістична верхівка і імперіялістичні тенденції і що в інтересі російського народу є ліквідація російської імперії та встановлення співпраці між народами Східної Європи і російським народом на базі їхньої політичної незалежності, рівноправності і суверенності.

---

¹³⁰) О. Горновий (Осип Дяків), Наше ставлення до російського народу (*Вперед*, ч. 3, 1950), стор. 10.

УКРАЇНСЬКО - ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ І ЇХ ВАЖЛИВІСТЬ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Коли ми розцінювали українсько-російські взаємини як засадничі і першочергові в загальному пляні визвольної боротьби України і як основу майбутнього політичного ладу у Східній Європі, то відповідно побудовані українсько-польські взаємини ми вважаємо за важіль, з допомогою якого можна б було запевнити незвичайно догідні передумови для впорядкування стосунків на центрально-східньо-європейському просторі, а, що найважливіше, для тривалого усунення загрози німецького тиску на Схід і російського тиску на Захід.

Вісь на лінії Київ-Варшава, доокрути якої гуртувалися б менші держави східньо-європейського і центрально-європейського простору, могла б стати важливим стабілізаційним чинником і основою політичної, економічної і мілітарної співпраці між всіма державами цього простору і рівночасно являтися такою силовою позицією в загальноєвропейському укладі сил, яка б унеможлиблювала повторення подій з років 1914 і 1939.

Чи така проєкція українсько-польських взаємин у майбутньому має якісь реальні передумови на здійснення і чи взагалі існують якісь підстави для того, щоб розраховувати на українсько-польську співпрацю?

Поминаючи вагу впливу таких посторонніх чинників як Росія і Німеччина, які були і будуть дуже близько зацікавлені розвитком стосунків і тенденція-

ми на східноєвропейському просторі, справа українсько-польських взаємин в'яжеться з цілим рядом проблем, які назрівали і оформлялися на протязі століть і які витиснули свою пляму на психології українського і польського народів. Якщо ми хочемо серйозно призадуматися над питанням добросусідських українсько-польських взаємин, ми мусимо, перш за все, з'ясувати собі всі ті проблеми, їх вияснити та, де це потрібно, узгоднити.

Рямці наших міркувань не дозволяють на те, щоб можна було українсько-польські взаємини розглянути в історичному аспекті. Ми тільки зауважимо, що йдеться про майже тисячолітній відтинок часу, на протязі якого український і польський народи знаходилися в таких чи інших взаєминах, залежно від того, якою була у відносному часі силова позиція того чи іншого народу.

Інший характер мали ті взаємини до половини 14-го століття, коли існувала незалежна українська княжа держава, з якою тодішня польська держава нормально старалася втримувати приязні відносини, а інший характер прийняли ті взаємини, коли з упадком княжої держави українські землі опинилися в складі Польщі, чи пізніше в складі Польсько-литовського комонвелту. Зворотним пунктом в українсько-польських взаєминах було козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького, яке не тільки захитало в основах тодішню польську державу, але започаткувало повільний, — близько тристолітній відступ поляків з українських етнографічних теренів, який закінчився вже на наших очах майже повним звільненням України, за винятком таких українських окраїн, як Лемківщина, Сяніччина, Холмщина, Підляшшя, від польської залежності.

Сьогоднішній українсько-польський кордон, що виник під тиском сил ворожих і Україні і Польщі, відповідає приблизно етнографічній українсько-польській гра-

ниці і може бути розцінюваний як підстава для українсько-польського територіяльного розмежування на майбутнє при необхідних корективах, коли мова про українські етнографічні терени (Лемківщина, Холмщина, Підляшшя). Тимбільше, що відступивши з української території, Польща дістала з поворотом свої давні історичні землі на Заході, вдержати які вона зможе тільки при передумові, коли матиме забезпечене запілля на Сході.

Очевидно, період довговікової українсько-польської боротьби не сприяв тому, щоб українсько-польські взаємини могли бути нормально розвиватися. Наслідки болючого і гіркого досвіду минулого не пропали безслідно, а продовжують існувати в настанові, в переконаннях і у способі думання обох народів, при чому поважна частина польської суспільності досі не може погодитися з тим фактом, що для Польщі безповоротно втрачений простір на Схід від лінії Сян-Буг і що майбутнє Польщі є зв'язане з територією, яка знаходиться в кордонах польської держави від 1945-го року.

З уваги на політичну залежність від ССРСР, сучасна польська республіка не має повної свободи на зовнішньополітичному відтинку і мусить свою політику пристосовувати до вимог і потреб російського советського центру. Польську залежність від Москви у ще більшій мірі зміцнюють ревіндикаційні пляни німців, які не хочуть відмовитись від своїх колишніх східніх територій, надіючись, що об'єднання німецьких земель уможливить у майбутньому теж відсунення поляків з-над Одри і Нісси. Це важке положення Польщі між ССРСР і Німеччиною позначилося, між іншим, на характері відновленого на чергових двадцять років „договору дружби і співпраці” між ССРСР і Польщею, підписаного в квітні 1965. Вислів цьому дав теж теперішній польський лідер, В. Гомулка, стверджуючи, що цей договір являється „угольним каменем” безпеки польської держави і миру у центрально-східній Європі.

Положення Польщі значно ускладниться з тим моментом, коли розпочнеться розвал советсько-російської імперії. З одного боку, це буде нагода відзискати повну політичну незалежність, а з другого боку це дасть поштовх до польсько-німецького збройного конфлікту, в якому перевага буде по стороні Німеччини. Маючи на увазі такі можливості у майбутньому, польський політичний провід мусить шукати шляхів розв'язки під кутом забезпечення власної території ще до часу зудару з Німеччиною, як теж під кутом відзискання політичної незалежності, що буде можливе тільки тоді, коли буде ліквідована советсько-російська імперія.

Враховуючи досвід відносно недавнього минулого, Польща не може черговий раз ризикувати намаганням відігравати свою буферну позицію між сильною Німеччиною і сильною російською імперією. Таке намагання, якщо повториться, закінчиться так само як намагання з років 1919-39.¹³¹⁾ Найефективніша розв'язка і для Польщі і для всіх інших менших народів і держав у смузі між Німеччиною і Росією є добитися такої ситуації, при якій Німеччина буде відтиснена на захід від Одри—Нісси, а Росія на схід від українсько-білоруського кордону і обмежена до своїх етнографічних теренів.

Таку розв'язку ми мали на увазі, підкресляючи важливість осі Київ—Варшава, яка може запевнити розбудову політичної і господарської сили на просторі між Балтійським, Адріатським і Чорним морями та Кавказом. Такого роду політична вісь знайшла б теж позитивний відгук і підтримку в таких країнах як Італія, Греція, Туреччина, а в дальшому і серед арабського світу.

Інтерес Польщі і теж всіх інших т. зв. сателітніх

---

¹³¹⁾ Докладніше про те у праці Богдана В. Будуровича „Польсько-советські відносини, 1932-1939 (Bohdan V. Budurowycz, Polish-Soviet relations, 1932-1939 (New York, Columbia University Press, 1963), p. 73-96).

країн (в тому, зокрема, таких наших сусідів як Чехія, Словаччина, Угорщина та Румунія) лежить власне в площині здійснення такої концепції укладу сил на східньо-європейському просторі, при чому мусить бути прийнята до уваги і Україна і Білорусь. З того погляду не витримує ніякої серйознішої критики настанова тих політичних екзильних лідерів зі сателітних країн, які об'єдналися в *Асамблеї поневолених європейських націй* і які, спираючись на факти міжнародного визнання їхніх держав, відмовляються від співпраці з політичними керівництвами еміграцій підсоветських народів, мовляв, советські національні республіки не мають міжнародного визнання. Майбутнє тих всіх держав, як теж і майбутнє України, Білорусі і інших поневолених Росією країн, не так залежить від міжнародного визнання, як радше від розвалу советсько-російської імперії і побудови на східньо-європейському просторі такого політичного ладу, який би унеможлививлював відновлення російської загрози у будь-якій формі для будь-якого звільненого народу.

Сьогодні ніхто не може вказати на те, яким шляхом піде розвиток подій і яку форму співпраці виберуть держави звільнені від російської залежності. Теж важко передбачити, чи політичні керівництва окремих народів, в тому зокрема польського, який серед сателітних держав займає без сумніву ключеву позицію, зуміють належно оцінити те, де лежить їхній національний інтерес і безпека їхніх держав та гарантія їхньої політичної незалежності.

Висуваючи нашу проєкцію широкої співпраці народів східньо-європейського простору, ми вважаємо, що в сучасній добі велетенських змін і повної переоцінки вартостей не вузько-доктринерське розуміння політичної незалежності і суверенності і не національна замкненість а власне міжнаціональна взаємозалежність при рівночасному пошануванні прав кожного народу — може бути найнадійнішою гарантією національної сво-

боди і підставою всестороннього розвитку і росту кожного окремого народу.

Коли на відтинку українсько-польських взаємин відоме гасло „за нашу і вашу свободу” буде серйозно потрактоване і примінене у практичній політичній дії і коли ті взаємини будуть оперті на беззастережному визнанні за кожним народом права на власну державу на його етнографічній території — українсько-польська співпраця може започаткувати нову добу в історії східньо-європейського простору.

Наші міркування на тему українсько-польських взаємин ми б закінчили висновками, що їх зробив був Ришард Врага у статті „Є тільки справа свободи...”:

„Про що ж бо повинно розходитися під сучасну пору обом нашим народам? Що є найважливішою справою, без полагання якої все, що ми говоримо про наше майбутнє, замінється у пусті фрази? Йдеться про свободу. І тільки про свободу нам треба говорити! Здобуття свободи є справою настільки важливою, що нею можна буде заінтересувати не тільки одне покоління... Немає сьогодні справи польської. Немає справи української. Тим більше немає справи польсько-української. Є справа свободи великої кількості народів, в тому числі і народів українського і польського.”¹³²⁾

---

¹³²⁾ Ryszard Wraga, *Jest tylko sprawa wolności* (*Kultura*, Frankfurt, 9. listopada, 1947), str. 1.

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПЛЯНІ ВИЗВОЛЬНОЇ ДІЇ ЗАКОРДОНОМ

З'ясовуючи основні засади української зовнішньополітичної діяльності, ми заторкнули були питання міжнародних організацій, а зокрема справу нашої настанови до ідеї понаднаціональних (чи понаддержавних) формацій. Те питання, однак, має не тільки теоретичний характер, але воно теж тісно в'яжеться з плануванням зовнішньополітичної дії, поза засягом якої не можна залишати існуючої мережі всесвітніх чи регіональних міжнародних організацій.

Під сучасну пору у світі існує і діє цілий ряд всякого типу міжнародних організацій, з яких одні мають характер формальних всесвітніх чи регіональних понаддержавних об'єднань, з державами як їхніми членами (напр. Об'єднані Нації та їхні агентства, комісії, ради, Організація Американських Держав, Північно-Атлантийський Союз, Європейська Спільнота, План Колombo, Південний і Східно-азійський Оборонний Союз, Арабська Ліга, Організація Африканської Єдності, Варшавський Пакт, Рада для взаємної господарської допомоги, тощо), а другі є нічим іншим, як понаднаціональними об'єднаннями національних професійних, гуманітарних, культурних, господарських, і т. п. організацій (напр. Міжнародний Червоний Хрест, Всесвітня Федерація Професійних Спілок, Міжнародна Федерація Християнських Професійних Спілок, Всесвітня Рада Церков, Соціалістичний Інтернаціонал, Міжпарламентарна Юнія, Міжнародна Торговельна Палата, і т. п.).

Коли мова про Україну, то її членство та участь в праці таких чи інших міжнародних організацій є зведені до мінімального засягу, що, очевидно, є зумовлене її політично-державним статусом. Україна репрезентована через уряд т. зв. УССР в Об'єднаних Націях і деяких їхніх агентствах та у таких організаціях, які співпрацюють з Об'єднаними Націями як Міжнародне агентство по атомній енергії, Міжнародна Організація Праці, Організація Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітній поштовий союз, Всесвітня метеорологічна організація, Міжнародна організація електрозв'язку, Всесвітня організація здоров'я.

На тому, фактично, обмежується членство УССР у міжнародних організаціях. УССР не приймає участі і не є членом міжнародних організацій господарського, фінансово-монетарного, торговельного, політичного чи військово-оборонного характеру, хоч, наприклад, членами таких організацій є ССРСР і теж всі інші сателітні держави. Теж УССР не є членом і не приймає участі в праці виключно комуністичних міжнародних організацій, конгресів, з'їздів, тощо. УССР не є теж членом Варшавського Пакту чи Ради для взаємної господарської допомоги і не є стороною у всіляких договорах всередині советського бльоку. Якщо особи української національності, точніше громадяни УССР чи навіть члени т. зв. уряду УССР, приймають участь в працях таких чи інших міжнародних організаціях, включно з комуністичними, то вони виступають від імени ССРСР і репрезентують інтереси ССРСР. Навіть у такій вже цілком не політичній світовій імпрезі, якою є Олімпійські ігрища, українцям з УССР не вільно виступати під прапором тієї ж УССР, а тільки під прапором ССРСР.

Теж відтинок міжнаціональних організацій неофіційного характеру представляється, коли мова про українську участь, у великій мірі незадовільно. Українські підсоветські громадські, профспілкові, культурні,

наукові, і т. п. організації, які звичайно є тільки філіями всесоюзних організацій, не мають права виявлятися поза кордонами УССР, хіба в складі таких чи інших советських союзних формацій і тільки під фірмою СССР. Знову ж українські національні організації поза контролею Москви не виявили потрібної ініціативи в тому напрямку (за винятком, наприклад, ЦЕСУС-у, КУВПО, тощо), щоб в такій чи іншій формі репрезентувати Україну на міжнародному форумі. Винятком з того є тільки регіональні міжнародні організації, що обмежуються до народів східньо-європейського простору, у яких українські репрезентації відіграють чималу роль (наприклад, Прометей, Інтернаціонал Свободи, АБН, Паризький блок, тощо). Українці не виявилися на міжнародному робітничому відтинку, зокрема у соціалістичному всесвітньому русі, не зважаючи на те, що у свій час ми мали сильні соціалістичні партії. Діячів типу Церетелі, однак, наш соціалістичний рух не дав, як теж наші провідні соціалістичні діячі не проявили себе на форумі Другого Соціалістичного Інтернаціоналу. Треба тільки відмітити той факт, що представники Української Соціалістичної Партії беруть участь у міжнародних соціалістичних конгресах.

Як позитив, треба розцінювати те, що були зроблені спроби включитися у т. зв. європейський федеративний рух (заснування Українського Комітету Об'єднаної Європи у 1949 р.), хоч у тому випадку головною перешкодою був неуточнений державний статус України. Концепція європейської єдності, оперта на політичних, воєнно-оборонних і господарських потребах, має особливе значення для народів під контролею Москви, в тому теж і для України. Хоч під сучасну пору мається на увазі виключно об'єднання Західньої Європи, дальша кристалізація цієї ідеї, її поширення і сприйняття західноєвропейськими народами і теж її успішне здійснювання у конкретних формах співпраці на різних відтинках життя західноєвропейського про-

стору, матиме, без сумніву, позитивний вплив на розвиток подій у східній частині Європи. З цього погляду, українська участь у русі за єдність Європи (наприклад, у Міжпарламентарній унії європейських держав) має свою вагу і не може залишатися поза увагою українських політичних чинників, відповідальних за українську зовнішньополітичну діяльність.

Дещо відмінний, хоч не менше важливий характер має акція, яку українці проводять з позицій Антибільшевицького Бльоку Народів (АБН). Ідея всесвітнього протикомуністичного руху з виразним зазначенням і наголошенням моменту, який в'яжеться з російським імперіялізмом і колоніялізмом, поряд з конкретними організаційними заходами — все це дає підстави надіятися на поширення і зміцнення наших вихідних позицій у боротьбі з Москвою. Особливо важливим в тому є успішне пов'язання національних інтересів народів різних континентів — Європи, Азії, Америки, що являється на ближчу і дальшу мету єдиною підставою, на якій може закріпитися проєктований світовий фронт проти Москви.

Відмічуючи такі чи інші наші успіхи на відтинку міжнародних організацій, ми мусимо підкреслити, однак, поважне розходження між важливістю того відтинка і рівночасно неадекватністю нашої на цьому відтинку діяльності. Нам здається, що власне добре розпланована і здійснювана діяльність на цьому відтинку, може бути важливим засобом у нашій визвольній боротьбі. Міжнародні організації всіх типів і наша активізація у будь-якій формі на арені тих організацій полегшить нам у чималій мірі розірвати заслону ізоляції, якою Москва відгородила нас від світу і через що цей світ розглядає українську проблему як внутрішню справу російської держави.

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ І МОЖЛИВОСТІ НАСТУПУ НА РОСІЙСЬКИЙ ІМПЕРІЯЛІЗМ ТА КОЛОНІЯЛІЗМ

Питання понаддержавної міжнародної системи та оформлення такої організації, яка б могла сповняти роллю всесвітнього координуючого центру — було і продовжує бути предметом уваги політичних діячів різних держав світу. Зокрема ця проблема стала актуальною в останні десятиріччя, коли людство знайшлося в обличчі катастрофічних наслідків двох світових конфліктів, які виникли в наслідок браку у світі понаддержавного контролюючого органу з відповідною екзекутивною силою.

Як відомо, першу реальну спробу оформити таку постійну міжнародну організацію, яка б стояла на сторожі миру і безпеки, і на форумі якої можна б було розв'язувати всі спірні проблеми, було зроблено безпосередньо після першої світової війни. Результатом тієї спроби було утворення Ліги Націй, яка проіснувала до вибуху чергової світової війни, а яку формально ліквідовано 18. квітня 1946 року. Ліга Націй виявилася, однак, незадовільним чинником міжнародного укладу сил, при чому головною причиною її неуспіху було те, що вона не розпоряджувалася ніякими реальними засобами сили і тому теж не могла успішно протидіяти порушенням існуючого ладу у світі.

Чергову спробу зроблено по закінченні другої світової війни, покликуючи до життя Організацію Об'єд-

наних Націй, визначивши для тієї нової міжнародної організації такі далекосяглі і зобов'язуючі завдання:

„1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для відвернення й усунення загрози мирові і придушення актів агресії або інших порушень миру та проводити мирними засобами, у згоді з принципами справедливості і міжнародного права, уладнання або вирішування міжнародних спорів чи ситуацій, що можуть привести до порушення миру;

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру;

3. Здійснювати міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в заохочуванні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови і релігії, і

4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих загальних цілей”¹³³⁾

Від часу утворення Об'єднаних Націй проминуло вже 20 років, але як і у випадку з Лігою Націй — плян введення в дію успішного понаддержавного світового центру себе не виправдав.

Незаперечний факт, що Об'єднані Нації, без уваги на всі свої організаційні недоліки, відіграли важливу роль на шляху налагодження і зорганізування цілого ряду ділянок міжнародного життя, зокрема на відтинку соціальному, культурному і економічному. Все таки, коли мова про найважливіше завдання, тобто про збереження миру у світі і про організацію політичного ладу у світі за принципом „рівноправності і самовизначення народів” — Об'єднані Нації себе не виправдали. Як і Ліга Націй, так теж і Об'єднані Нації впали жертвою у змаганні між світовими потугами, які використовують форум ООН тільки як засіб політично-пропагандивної оборони такої чи іншої своєї політики, зумовле-

¹³³⁾ Статут Організації Об'єднаних Націй (Укр. раїнська РСР у міжнародних відносинах (Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1959), стор. 17-18).

ної такими чи іншими власними національними цілями чи інтересами.

У Звідомленні Комісії для студії організації миру підкреслюється, що

„основоположники Об'єднаних Націй будували на руїнах організації, яка, як виявилось, була безсилою для того, щоб перешкодити катастрофі другої світової війни. Вони будували для світу, до основ потрясеного наслідками удару, нанесеного неконтрольованою національною силою. Тому теж, можна було надіятися, що вони будуть глибоко зацікавлені питанням про те, як забезпечити відповідною силою організацію, якій визначено незвичайно амбітні і відповідальні завдання.”¹³⁴⁾

Це питання не було, як знаємо, задовільно розв'язане перед двадцяти роками, коли покликано було до життя Об'єднані Нації і воно залишається нерозв'язаним і по сьогодні. Це стверджується теж у згаданому Звідомленні, автори якого пишуть:

„Повинно бути ясным для кожного, і для найгострішого критика Об'єднаних Націй і для їх найгарячішого прихильника, що Об'єднані Нації на протязі всього свого існування по сьогодні, не розвинулися у чинник, який би міг розв'язувати світові проблеми. Цей недолік стосується світових завдань позитивного і негативного характеру. Організація є цілком недостатньою для того, щоб зустрічати виклики чи то великих нагод, чи то важких небезпек, на які є наражене людство.”¹³⁵⁾ (Підкреслення в тексті.)

Чи є будь-які вигляди на те, щоб ОН могли перетворитися у справжній чинник міжнародного життя і щоб могли сповняти ролю контролюючого і координуючого наддержавного тіла, тобто щоб бути ефективною колективною системою безпеки у світі?

Для нікого не таємниця, що при актуальному укладі міжнародних сил дальша доля Об'єднаних Націй залежить тільки і виключно від постави декількох світових потуг, зокрема США і СРСР. Розвиток подій у світі і фактична неспроможність полагодити мирними

¹³⁴⁾ Strengthening the United Nations (New York, Harper, 1957) p. 18-19.

¹³⁵⁾ *ibid.*, p. 28.

шляхами назрілі спірні проблеми, намагання Москви поширити свої впливи у світі і накинути всім народам свій *Pax Moscovia*, імперіялістична політика нового комуністичного центру у Пекіні з незвичайно гострим протиамериканським спрямуванням — все це не дає ніяких надій на те, щоб Об'єднані Нації могли перетворитися у надійний інструмент миру і справедливого міжнародного ладу.

Об'єднані Нації є продуктом тієї політичної дійсності у світі, яка витворилася була під кінець другої світової війни. Вони є твором холодної політичної калькуляції лідерів великих потуг і змагань між полярно протилежними силами, які зважилися на „співіснування”.¹³⁶⁾ В тому теж і криється причина ідейної кризи Об'єднаних Націй, бо основоположники тієї міжнародної організації визначили для неї завдання та цілі, які розміщуються не так у площині політики сили, як у ідейно-моральній площині. У статуті Об'єднаних Націй говориться про „справедливий політичний лад”, про „самовизначення всіх народів”, про „охорону прав людини й основних свобод для всіх”, засуджується невольничу працю, концтабори, колоніальну експлуатацію, тощо. Рівночасно, ті самі держави, представники яких поклали свої підписи під той же статут, не виявили

---

¹³⁶⁾ Важливі помічення щодо ОН були пороблені на Конференції Проводу Організації Українських Націоналістів на українських землях (червень, 1946). Аналізуючи міжнародну ситуацію у світі, Провід ОУН ствердив тоді таке: „Об'єднані Нації і Рада Безпеки в сьогоденному вигляді являються малонадійними інституціями для того, щоб вони справедливо порядкували світ і тим самим забезпечили людство від нових воєн. Організація Об'єднаних Націй являється фактично знаряддям імперіялістичної політики великодержав. Вона зовсім не забезпечує інтересів малих народів і держав, а вже найменше турбує її те, що окремі держави — члени Об'єднаних Націй — політично поневолюють другі народи і нещадно експлуатують їх економічно” (*ОУН у світі постанов, ор. cit.*, стор. 148). Період останніх двадцять років підтверджує правильність такої оцінки ОН з боку керівництва визвольної боротьби в Україні.

найменшого зацікавлення в тому, щоб додержуватися постанов статуту. Чи був, наприклад, уряд ССРСР готовий у 1945 році, чи на протязі останніх двадцяти років, звільнити підкорені народи, повернути свободу мільйонам свого власного населення? Цього теж не сталося і тоді, коли ССРСР підписав та ратифікував т. зв. Всесвітню декларацію людських прав чи т. зв. Декларацію Генеральної Асамблеї ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам.

У наслідку такої ситуації, Об'єднані Нації, які, нібито мали стояти на сторожі універсальної, всесвітньої справедливості і ладу, пошанування прав людини і свободи всіх народів, стали фактично покровителем до основ несправедливого статус кво у світі, моральним поручителем невідомої колоніальної російської імперії під фірмою ССРСР та продовжують санкціонувати своїм авторитетом поневолення і визиск десятків коліс вільних і незалежних народів в Європі та Азії.

Коли ж сьогодні говориться про провал чергової спроби на шляху творення успішної міжнародної організації і коли окремі дослідники вказують на причини невдачі, то чомусь ніхто не звертає уваги на це різке розходження між теорією і практикою і не хоче сказати, що не можна розраховувати на успіх у побудові кращого світу і гарантувати тривалий мир, свободу і справедливість так довго, як довго співбудівничим у тому шляхетному ділі буде відвертий ворог миру, справедливості і свободи.

Цієї підставової і незвичайно простої істини не брали до уваги всі ті, хто дійсно був заінтересований і хто вірив у ті принципи, які включено до статуту Об'єднаних Націй та хто надіявся, що Об'єднаним Націям призначено „врятувати прийдешні покоління від бідвань війни, що двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе” (зі вступу до *Статуту Об'єднаних Націй*). Якщо ж весь дотеперішній розвиток подій може

служити як матеріал для зроблення висновків на майбутнє, то мусить бути ясным, що немає вже ніякої практичної можливості для того, щоб направити зло і для Об'єднаних Націй, з якими було пов'язано стільки надій, не залишається нічого кращого, як продовжувати котитися в небуття по тій похилій площі, на яку спрямовано було цю організацію ще в часі її заснування.

Такий стан речей, очевидно, перекреслює можливість поважнішого використання Об'єднаних Націй по лінії потреб та інтересів визвольної боротьби народів, поневолених у російській советській імперії. Це, однак, не значить, що форум ООН не може (чи не повинен) бути використовуваний для політичного наступу на советсько-російський імперіялізм і колоніялізм, навіть у тих досить вузьких рямцях і при тих відносно незначних можливостях.

З дотеперішньої практики знаємо, що поведінка і політика Москви і її сателітів створюють на міжнародній арені, час до часу, догідні ситуації, при яких завжди є нагода для того, щоб на порядку дня знайшлася важлива для визвольного руху проблема. Для прикладу нагадаємо тут відому дебат у ООН довкола західного колоніялізму у 1961-62 рр. Як відомо, у ході тієї дебати дійшло було таки до того, що окремі делегати західних великих держав, щоб боронити свої позиції перед советським наступом, вирішили сказати правду про СРСР і поставили на порядок дня справу советської російської колоніяльної імперії.

Тоді теж ніхто інший, а Джон Ф. Кеннеді, президент США, у своєму виступі перед ООН 25 вересня 1961 звернув був увагу на те, що

„хвиля самовизначення народів не досягла ще комуністичної імперії, де народи — значно численніші, ніж ті що офіційно називаються підопічними — живуть під режимом, що його насильно наставили чужі війська, в системі, яка здушує свободу слова, вільні вибори, вільну пресу, літературу і професійні спілки . . . Говорім про колоніялізм, але в цілому, і допустім

принцип вільних виборів і вільного плебісциту в кожній частині світу”.¹³⁷⁾

Подібно говорили і вимагали в часі цієї ж дебати британський і французький делегати, а завершенням був меморандум до голови Асамблеї ООН, виготовлений американським делегатом в ООН, Адлеєм Стівенсоном, в якому він не тільки заперечив закиди советських представників щодо західного колоніялізму, але звернув увагу на справжній характер советської російської імперії.

До питання колоніялізму повернувся був на пленарному засіданні ООН теж інший американський делегат Йонатан Б. Бінгем, даючи у своєму виступі 22 листопада 1961 р. відповідь советському міністрові закордонних справ, А. Громикові.

„Советський Союз” — говорив тоді Дж. Б. Бінгем — „ніколи не вагається вимагати незалежнення всіх колоніальних територій від західної контролю . . . У той час, чимало людей — і це не тільки у моїй країні, але у багатьох частинах світу — виправдано запитують: що ж діється з біля 200 мільйонами чужих народів, що їх поневолив Советський Союз у часі від 1945 року? Чи не мають вони також права, згідно з постановами історичної Декларації про колоніялізм уточненими у резолюції 1514 (XV) „вільно визначити свій політичний статус”? Чи це поневолення не є наглядною формою колоніялізму чи, якщо ви бажаєте, імперіялізму?

Всі ці люди хочуть знати, чому Об'єднані Нації звертають увагу на форми західного колоніялізму, який швидким темпом наближається до свого кінця, а так мало уваги, або й ніякої уваги не присвячують тим набагато гіршим і рафінованішим формам підпорядкування, практикованого Советським Союзом особливо у Східній Європі, а комуністичним Китаєм у Тибеті і в інших місцях. Чи не ті самі принципи самовизначення мали б бути примінені у цих випадках? Чому не маємо бути рішучі і вимагаючі у відношенні до тих, які з такою впертістю практикують несправедливість”?¹³⁸⁾

¹³⁷⁾ John F. Kennedy, Address before the U.N. General Assembly, September 25, 1961 (*American foreign policy*, 1961. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1965), p. 132.

¹³⁸⁾ Jonathan B. Bingham, Statement before the U.N. General Assembly, November 22, 1961 (*American foreign policy*, *ibid.*, p. 169-170).

Іншим прикладом того, наскільки форум ОН може бути використаний для протиросійської акції, може послужити акція уряду Канади з метою домогтися від Об'єднаних Націй засудження російського колоніялізму і імперіялізму. І хоч цей канадський почин не увінчався бажаним успіхом, вже той самий факт, що питання російського колоніялізму стало предметом дипломатичної акції на міжнародному терені, має свою вимову і своє значення. Не можна сумніватися в тому, що і в майбутньому виникнуть подібні можливості і треба тільки бути готовому ті можливості використати в цілій ширині.

Не забуваючи, отже, про негативи Об'єднаних Націй і пам'ятаючи про ті тенденції, які панують на їхньому форумі, коли мова про російський колоніялізм і імперіялізм, як теж здаючи собі справу з обмежених можливостей цього відтинка для нашої акції, ми не повинні з нього реzigнувати у нашій зовнішньополітичній дії. Тим більше, що власне форум Об'єднаних Націй являється практично єдиним відтинком міжнародного життя, де Україна репрезентована делегацією т. зв. УССР і визнана там як квазі-державна з правом брати активну участь у працях тієї міжнародної організації та її різних агентств.

ЛЮДСЬКІ І МАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

„Нічого не варті ідеї політичні, коли нема кому їх реалізувати. Політична теорія без організації, це тільки змарнований на друк папір і даром витрачений час” — писав у своїх „Листах до братів-хліборобів” Вячеслав Липинський.¹³⁹⁾ Це ствердження має свою особливу вагу, коли ми задумуємося над принципами нашої зовнішньої політики і теж над шляхами і засобами практичного здійснювання цих принципів, тобто коли ми міркуємо над нашою зовнішньополітичною діяльністю. Йдеться про те, щоб не тільки усвідомити собі наші власні завдання і цілі, не тільки вивчити противника і його пляни, не тільки якнайдокладніше познайомитися з конкретними об’єктивними умовами, серед яких живемо і діємо, але теж — і це незвичайно важливе — нам треба знати, які засоби маємо до розпорядження.

Наша зовнішньополітична діяльність обмежена вже тому тільки, що за нею не стоїть справді незалежна і справді суверенна держава українського народу і що справа визволення України з уваги на об’єктивну політичну дійсність у світі знаходиться у повній декон’юнктурі. Розглядаючи ролі, позиції і можливості т. зв. Української ССР і її уряду, ми вказували на те, що при тій ситуації, яка під сучасну пору панує на українських землях, немає мови про будь-яку власну

---

¹³⁹⁾ Липинський, *op. cit.*, стор. XLVI.

українську зовнішню політику (хоча б навіть з позицій української комуністичної держави), бо такої політики уряд УРСР не має права вести. Теж ми не бачимо передумов для того, щоб у ближчому майбутньому українські комуністичні кола могли забезпечити для УРСР право вести незалежну зовнішню політику, принаймні на тому поземі, як це є у сателітних державах. Таким чином, коли мова про українську зовнішню політику, не можна ніяк розраховувати на ті матеріяльні і людські ресурси, що їх має до розпорядження український народ у советській системі, а тільки і виключно на засоби, які має, чи може мати, до своєї диспозиції українська еміграція у різних країнах нашого поселення поза межами України. Очевидно, ті засоби обмежені і що гірше, з уваги на незалежні від нас причини, ми не можемо навіть тих обмежених засобів повністю і раціонально використати для наших цілей.

Подивімося найперше на нашу людську базу. Як знаємо, поза межами України і советського бльоку проживає на сьогодні біля двох мільйонів українців. Майже дві треті цього числа перебувають на американському континенті, де українське громадське, культурне і політичне життя досягнуло відносно високого рівня, при чому не відстає теж матеріяльне забезпечення нашого загалу.

Можна різно розцінювати наші спроможності і нашу організовану силу, але з одним всі ми можемо погодитися: *поза кордонами України ми маємо всі передумови для того, щоб не тільки зберігати саму ідею української державної незалежності, але теж під кутом здійснення тієї ідеї плянувати і організувати успішну боротьбу.* Крім того українська еміграція має догідні передумови для теоретичного опрацювання засад української зовнішньої політики, може вивчати шляхи практичної діяльності у сучасних умовах на ближче і даліше майбутнє, враховуючи національні інтереси нашого народу в Україні і його кожноточасні потреби.

У зв'язку з питанням людських ресурсів нагадаємо, що, наприклад, були і є у світі держави, число населення яких менше від числа українців в США і Канаді. Довоєнні балтійські республіки, Литва і Латвія нарахували по два мільйони населення, а Естонія мала тільки дещо більше як один мільйон мешканців. Сьогодні в Азії та Африці є ряд самостійних держав, яких населення не перевищує двох мільйонів і всі вони активно діють на міжнародній арені, хоч в багатьох випадках їхні фактичні спроможності (як людські, так і матеріальні) невеликі.

Очевидно, існують поважні та суттєві різниці між навіть найменшою щодо числа населення і щодо економічної сили справді суверенною державою, а розкинутими в різних країнах поселенцями, які в переважній більшості є громадянами тих чи інших країн. Все це правда, але коли той факт не перешкоджує в тому, щоб у тих країнах ми могли організувати власне життя за нашим власним пляном і відповідно до наших потреб, то тоді теж немає справжньої підстави для того, щоб оправдувати наше недомагання на відтинку нашої зовнішньополітичної діяльності. Тим більше, що всі ми знаємо про те, яку роль у побудові, наприклад, Ірландії чи Чехословаччини відіграли ірландські і чехословацькі поселенці в США і Канаді і теж яку роль відіграли та продовжують відігравати жиди у відношенні Ізраїльської держави та у її збереженні у досить несприятливих умовах.

Нам здається, що власне під сучасну пору, з уваги на ту ситуацію, яка панує в Україні і на ту політику, яку застосовує Москва з метою зліквідувати нас як окремішню націю, особлива роль і особливі завдання припадають на ту частину нашої національної спільноти, яка має змогу жити вільним життям, поза будь-якою контролею московського центру.

Українська спільнота поза межами України має теж задовільні матеріальні засоби і може значну час-

тину їх спрямувати на відтинок української зовнішньої політичної діяльності. Як знаємо, українське організоване життя у країнах вільного світу опирається виключно на засобах нашої спільноти, яка, розуміючи важливість власної організації, ніколи не відмовлялася від конечних матеріяльних зусиль. Зокрема живим був завжди відгук серед найширших верств нашої спільноти, коли актуальним ставало питання допомоги визвольній боротьбі в Україні. На жаль, дотепер ми не спромоглися справи використання наших матеріяльних засобів розв'язати у пляновий і цілеспрямований спосіб, щоб таким чином запевнити тривалу підтримку визвольній акції, а не тільки окремим починам, чи не завжди повністю скоординованим діям.

Коли розглядати практичний аспект цього питання, враховуючи при тому реальні умовини і реальні можливості, то мусимо прийти до висновку, що політична активність української спільноти на чужині може розвиватися двома паралельними шляхами:

- 1) Прямої політичної акції у різних країнах світу,
- 2) Посередньої допоміжної акції людей та середовищ, які не мають прямого відношення до самої української зовнішньополітичної діяльності.

В першому випадку маємо на увазі діяльність українських політичних середовищ та загальноукраїнського політичного центру, тобто тих чинників, які фактично несуть відповідальність за цілість визвольної боротьби нашого народу. Тут не важне, чи ця діяльність, коли мова про міжнародний відтинок і репрезентацію визвольної боротьби в окремих країнах світу, матиме офіційний чи неофіційний характер. Важним і засадничим є те, щоб наша визвольна боротьба була належно репрезентована і щоб від імени нашого народу міг виступати та діяти управнений і незалежний політичний чинник.

З цим теж в'яжеться питання розбудови в окремих країнах світу (а принаймні у важливіших) репрезента-

тивних станиць для нашої зовнішньополітичної діяльності, які б сповняли функцію українських справді незалежних представництв і обороняли права та інтереси українського народу. Далі, йдеться про координацію нашої зовнішньополітичної діяльності і введення в дію загальноукраїнського політичного чинника, який би суверенно репрезентував на чужині Україну і український народ.

Коли мова про нашу пряму зовнішньополітичну діяльність на чужині, то поза звичайними обмеженнями, які неминучі з уваги на наш політичний і державний статус, ніщо і ніхто не стоїть на перешкоді для того, щоб цю діяльність поставити на можливо найвищому поземі і щоб в той спосіб максимально використати всі можливості та нагоди, які в дальшому розвитку міжнародної ситуації можуть виникнути.

Не менше важливим у такому пляні діяльності є відтинок посередньої допоміжної акції, до якої може включитися наш найширший загал поза Україною. Тут, однак, найважливішим буде використання осіб українського походження, які зуміли зайняти в країнах поселення визначні позиції в таких чи інших ділянках життя тих країн і які мають вже відповідні впливи і можливості. З того погляду особливе місце займають наші поселення в США і Канаді, де вже по-важне число наших людей знаходиться на відповідальних позиціях і їхній вплив може заважити в настанові окремих політичних діячів, чи то може полегшити чи допомогти у переведенні потрібних політичних акцій. Правильно розплянована і ведена діяльність на цьому відтинку і відповідне спрямовування енергії окремих осіб і середовищ (наприклад, шляхом творення у різних країнах організацій типу вже існуючих Англо-українського товариства, Німецько-українського товариства, тощо) — може не тільки з'єднати впливових приятелів та союзників, але теж усунути небажані нам впливи, зокрема неутралізувати шкідливу для нашої

визвольної справи діяльність російських антикомуністичних але рівночасно імперіялістичних середовищ.

З тим відтинком пов'язується теж ще така важлива справа як постійні студії зовнішньополітичної проблематики під кутом потреб, інтересів та можливостей визвольної боротьби України та інших поневолених Росією народів, зокрема систематичне вивчення підсоветської дійсности та теоретичне обґрунтування таких чи інших залогень української політики, тобто формулювання незалежної політичної концепції і програми практичної дії. Цей відтинок діяльності важливий тим, що в умовах підсоветської дійсности ні наш народ, ні його діячі не мають ніякої практичної можливости ці проблеми вивчати і не можуть розпрацьовувати заложення власної національної політики відповідно до потреб народу.

Не може бути ніякого сумніву в тому, що так всебічно подумана і здійснювана наша зовнішньополітична діяльність матиме всі передумови для того, щоб перетворитися у дуже успішну зброю у боротьбі з російським окупантом. Ще сьогодні, правдоподібно, ми не усвідомлюємо собі до кінця того велетенського впливу, який, при такій постановці визвольної політики поза межами України, позначився б на розвитку подій в Україні і у цілому ССРСР і у якій мірі це б прискіпило назрівання всіх тих процесів, про які ми згадували раніше, як про передумову нашого політичного визволення. Коли ж ми приймаємо як нашу свого роду політичну аксіому, що наша виграна є мислима тільки в пляні ідейно-концепційного зудару, який має вивершитися у всенародній революції на просторах советсько-російської імперії, то ми власне мусимо такий, а не інакший шлях вибрати і на тому шляху звести бій з Москвою.

А чи ж треба доказувати, що московський центр нічого більше так не лякається у своїх розрахунках і плянах, як власне можливости консолідації сил українського і інших народів імперії та пов'язання проти-

імперського спротиву з протиколоніальними тенденціями у світі. Вже сьогодні Москва робить все, що тільки можливо для неї, щоб не допустити до того, щоб така перспектива стала одного дня доконаним фактом, знаючи, що той день буде днем початку кінця імперії і днем, в якому розкриється нова сторінка в історії народів східньо-європейського простору.

Організація такого типу вихідних позицій у боротьбі з російською імперією є мислима тільки тоді, коли ми зможемо здобутися на максимальне використання наших людських і матеріальних ресурсів, які ми маємо поза засягом впливів Москви і коли ми перейдемо до плянового і послідовного здійснювання окремих політичних постулатів політично-визвольної програми у загальному пляні розбудови таких власних силових позицій, з яких можна вже буде відповідно використати догідні об'єктивні умови для успішного переведення і завершення національно-визвольної революції.

На сучасному етапі нашої боротьби за визволення, коли наш народ перебуває у ситуації, яка не має свого відповідника у нашій історії і коли, як ніколи досі, трагічно-актуальними звучать слова Миколи Міхновського про те, що „над нами висить чорний стяг, а на ньому написано: „смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації” зі заввагою, що „це не є самі слова: зміст їм відповідає” — не може бути нічого важнішого від організації і здійснення такої дії, яка б врятувала наш народ. В обличчі того смертельно-небезпечного для нас як нації пляну, що його розпрацювала і вже здійснює Москва, — всі інші питання, проблеми і справи мають другорядне значення.

З того погляду, коли йдеться про ролю і завдання тієї частини української спільноти, яка знайшлася поза межами України, на далі живо-актуальним залишаються „Звернення воюючої України до всієї україн-

ської еміграції”, яке підписали ті, хто очолив був найновіший етап нашої визвольної боротьби і які склали своє життя на передовому фронті нашого змагу за волю:

„Воююча Україна вимагає, щоб українська еміграція була палким носієм ідей, за здійснення яких бореться український народ...

щоб українська еміграція невтомно несла правду про . . . СССР до всіх народів світу і активно мобілізувала їх до боротьби проти російсько-більшевицького імперіялізму — цього найбільшого ворога всього людства...

щоб українська еміграція була активним співорганізатором єдиного фронту всіх народів, поневолених і загрожених російсько-більшевицьким імперіялізмом...

В такий відповідальний момент, в такій важкій ситуації, в якій знаходиться сьогодні український народ, українська еміграція не може дозволити собі на жадні роздори, і партійну гризню. Сьогодні всі партійні розходження мусять уступити, мусять бути підпорядковані одній меті, одній справі — справі визволення українського народу.”¹⁴⁰⁾

Слова „Звернення” важливі і зобов’язуючі. Чи можемо ми і в дальшому не звертати на ці слова ніякої уваги і продовжувати розбазарювати нашу енергію, наші засоби і наші можливості? Чи не найвища пора сьогодні, щоб урешті задуматися над ситуацією і зробити потрібні висновки?

Коли ми справді хочемо плянувати та провадити нашу зовнішню політику, то при тій ситуації, яка сьогодні панує в Україні і при існуючому укладі міжнародних сил, ми мусимо, перш за все знайти шляхи і методи повного і раціонального використання наших людських і матеріальних ресурсів і мусимо знайти шляхи для того, щоб ми, спираючися на наші власні засоби, в можливо найкоротшому часі розбудували зовнішньополітичну діяльність поза межами України під кутом державно-політичних інтересів нашої бать-

¹⁴⁰⁾ Звернення воюючої України до всієї української еміграції (Торонто, В-во На варті, 1953), стор. 5-9.

ківщини і визвольної боротьби нашого народу, у протидію політиці накиненого окупантського режиму, що діє під фірмою уряду т. зв. Української ССР.

Передумовою для такої постановки справи є те, щоб наша спільнота, зокрема наші політичні середовища, ревідували погляд на свою дотеперішню діяльність і на дотепер діючі т. зв. українські центри і репрезентації та підтримали ідею справжнього нашого центру політичної дії закордоном. Треба надіятися, що можливо вступним кроком для такої широко закроєної реорганізації буде світовий український конгрес, який матиме дані на те, щоб накреслити шлях для відповідного використання нашого потенціалу поза межами України для справи державного незалежнення нашої батьківщини.

Коли ми наголошуємо важливість ролі еміграції у загальному процесі української визвольної боротьби, то це не означає, що ми применшуємо важливість т. зв. крайового відтинка боротьби. На тему ролі еміграції і її вкладу у визвольну боротьбу чимало писалося, але нам здається, що буде помилковим це питання ставити у свого роду догматично-принциповому характері. Вважаємо, що є ряд завдань чи функцій, які у сучасній дійсності не можуть бути виконувані в Україні, як теж, з другого боку, є проблеми, які можуть бути розв'язувані і вирішувані тими силами, які діють в Україні і на що еміграція не може мати засадничого впливу.

Відтинок зовнішньополітичної діяльності з позицій визвольної боротьби українського народу за своєю суттю і характером може і повинен бути в засягу українських чинників поза кордонами України. Крім того, українські поселення можуть відігравати важливу функцію і на інших ділянках загальноукраїнського життя, а, що найважливіше, можуть — як ми вже згадували — зберігати і розвивати українську політичну концепцію і можуть бути резервуаром додаткових людських сил, які можна буде, в міру потреби, залу-

чувати до безпосередньої акції на різних відтинках визвольної боротьби.

З того погляду на особливу увагу заслуговує зауваження В'ячеслава Липинського, який, враховуючи психологічні наслідки советсько-большевицького режиму в Україні і те, що в умовах поневолення український народ не матиме змоги політично кристалізуватися і розвивати власну політичну думку, ще у 1920-тих роках вказував на те, що у тому критичному моменті, коли буде повалений окупаційний російський режим, може настати ситуація, при якій ідейно-політичні надбання еміграції, збережені в умовах відносної свободи, можуть мати вирішальний вплив на дальший розвиток подій і на закріплення української державности.

Ствердивши, що в умовах большевицької окупації „на Україні нема місця для національно-державних українських змагань”, В. Липинський підкреслює, що власне завданням еміграції є

„заховати до слухного часу в чистоті і ясності ідеологію тих громадських українських типів, що по своїй природі до панування охлократичного комуністичного типу пристосуватися не можуть. Ці типи матимуть у свій час змогу себе реально проявити, свою ідеологію здійснювати, але під умовою, що вони оцієї своєї ідеології і своєї організації не втратять. Коли б Орликова еміграція змогла була продержатися і передати при помочі відповідної організації свої ідеї не до закордонних архівів, а на територію України, і коли б вона могла була таким чином паралізувати деструктивні впливи тодішніх „хитрих малоросів”, що в інтересах свого „зміновіхводства” і зрадництва погорду та зненависть до еміграції ширили — історія наша напевно склалася б інакше. І хай ці, що сьогодні несвідомо цькують чесну українську емігрантську ідеологічну та організаційну працю, пам'ятають, що тільки такі зруйновані нації можуть воскресати, а не безсило у своєму гробі борсатися, які духа свого, хоча б поза межами батьківщини, поза своїм тілом, зуміли заховати”.¹⁴¹⁾

Йдеться, отже, не тільки про меншу чи більшу активізацію українських поселень у різних країнах

¹⁴¹⁾ Липинський, *op. cit.*, стор. 507.

вільного світу, але про широке і плянове спрямування всієї нашої енергії, всіх наших матеріяльних і людських засобів на відтинок прямого і всебічного проти-советського наступу. *Йдеться про організацію для України надійного запілля*, чим ми б заповнили цю велику прогалину, яка продовжує існувати у нашому загальноукраїнському визвольному фронті.

У цій ситуації, у якій під сучасну пору знаходиться Україна і український народ, така постава тієї частини української спільноти, яка знаходиться поза контролею Москви, може мати вирішальне значення для переможного закінчення нашого важкого змагу з російським імперіялізмом і може перерішити справу державного незалежнення України.

ЗАКЛЮЧНІ ВИСНОВКИ

Кожна аналіза завдань, спрямування і характеру української зовнішньополітичної діяльності і української зовнішньої політики в загальному, повинна б дати задовільну відповідь на питання про те, яке є місце України і, — як ми звичайно окреслюємо — „української проблеми” у кожночасному міжнародному укладі сил, а зокрема у кожночасному укладі сил на тому географічному просторі, складовою частиною якого є Україна. Це зумовлюється тим, що українська визвольна боротьба і справа української державности — це невід’ємна частина всіх тих процесів, що мають місце на просторах Східньої Європи, а які мають також менше чи більше значення для загальносвітового укладу сил.

Як ми вже підкреслювали, трудність української визвольної боротьби полягає в тому, що вона заторкує безпосередньо справу існування однієї з найбільших потуг світу і що успішне завершення цієї боротьби, тобто встановлення незалежної від Росії суверенної української держави, має всі передумови на те, щоб започаткувати ланцюгову реакцію, у висліді якої була б ліквідована російська імперія, а російська держава була б обмежена до російської етнографічної території. Така перспектива, очевидно, не подобається ні теперішнім советським російським лідерам, ні також тим російським політикам і політичним групам, які знаходяться в опозиції до советського режиму. Така політична проекція не знаходить, покищо, ні підтримки ні зрозуміння у країнах вільного світу, не зважаючи навіть на дуже поважну загрозу, яку представляє сього-

дні російська імперія з її пляном підкорити собі цілий світ.

Тут не береться до уваги того факту, що, мовляв, навіть по втраті не-російських теренів, Росія буде ще великою державою і що багатства російської етнічної території є таких розмірів, що російський народ може, цілком без шкоди для себе, відмовитись від підкорених народів і їхніх земель. Для російських політичних чинників (комуністичних і протикомуністичних в однаковій мірі) засадничим і найважливішим є те, що звільнення такої чи іншої не-російської території означатиме відступ, наслідків якого не можна передбачати. Зокрема небезпечним у розумінні росіян є відступ з України, бо це означає не тільки втрату прямого сусідства з Балканами і Чорним морем, але це рівнозначне з реєгнацією з цілого простору між Балтійським і Адріатицьким морями і теж з вихідних позицій у Центральну та Західню Європу. Коли ж до того додати можливість усамостійнення Білорусі, кавказьких теренів (Грузії, Вірменії, Азербайджану і Північного Кавказу) та Туркестану (тобто теперішніх центрально-азійських республік) з Казахстаном, то коли навіть у складі російської держави залишиться Сибір — на практиці це означатиме для Москви кінець надій на світову гегемонію і поворот до кордонів половини 17-го сторіччя.¹⁴²⁾

---

¹⁴²⁾ Таку можливість взяв до уваги і її уаргументував відомий російський історик і мислитель, Георгій П. Федотов у своїй студії „Доля імперій”, запитуючи про те, „яка доля очікує Росію у випадку її програної”. Він же сам дав таку відповідь на це питання:

„Если бы Россия была национальным государством, как Франция или современная Германия, ответ был бы сравнительно прост и не столь для нее трагичен . . . Но дело осложняется тем, что Россия не национальное государство, а многонациональная империя; последняя, единственная в мире, остающаяся после ликвидации всех империй. Было бы чудом, если бы она вышла невредимой из ожидающей ее катастрофы, в тех географических очертаниях, в которых застала ее революция... Большевитский режим ненавистен и огромному большинству

Як знаємо, всі без винятку російські політичні кола дуже рішуче заперечують та відкидають таку можливість, при чому вони відкликаються до відомих історичних і економічних аргументів, мовляв, за так довгий час співжиття в одній державі оформилася спільнота інтересів між російським і всіма іншими народами імперії, а далі, що за той же час економіка східноєвропейського простору набрала такого однотипного характеру, що тільки з велетенськими втратами і для росіян і для не-російських народів можна буде її зрівнячувати та пристосувати до потреб окремих народів.

великороссов. Но общая ненависть не спаивает воедино народов России. Для всех меньшинств отвращение от большевизма сопровождается отталкиванием от России, его породившей . . . Пока русский народ будет сводить счеты со своими палачами, в общем неизбежном хаосе большинство национальностей, как в 1917 году, потребуют реализации своего конституционного права на отделение. Вероятно, произойдет гражданская война, приблизительно равных половин бывшей России. Если даже победит Великороссия и силой удержит при себе народы Империи, ее торжество может быть только временным. В современном мире нет места Австро-Венгрии . . . *Finis Russiae?* Конец России или новая страница ее истории? Разумеется, последнее. Россия не умрет, пока жив русский народ, пока он живет на своей земле, говорит своим языком. Великороссия, да еще с придачей Белоруссии (вероятно) и Сибири (еще надолго) все еще представляет огромное тело, с огромным населением, все еще самый крупный из европейских народов. Россия потеряет донецкий уголь, бакинскую нефть . . . Она обеднеет, но только потенциально, потому что та нищета, в которой она живет при коммунистической системе, уйдет в прошлое . . . Освобожденная от военных и полицейских забот, Россия может вернуться к своим внутренним проблемам — к построению встраданной страшными муками свободной социальной демократии". (Г. П. Федотов, Судьба империи (*Новый град*; сборник статей, Нью-Йорк, Изд-во им. Чехова, 1952), стр. 185-199).

Для Г. П. Федотова — ліквідація російської імперії — це, зрозуміла і корисна для російського народу історична закономірність. Остается, однак відкритим питання про те, чи і як скоро між росіянами найдуться послідовники Федотова і чи захочуть росіяни зрозуміти врешті, в чому лежить їхній власний національний інтерес.

З подібними аргументами ми зустрічаємося теж у політичній і економічній літературі Заходу, зокрема в США, коли на порядок дня приходять питання майбутнього східньо-європейського простору.

Не наша ціль основніше займатися тут цим питанням, зазначимо тільки, що такого роду аргументування імперіялістичної політики і виправдування існування імперії — це жодна новість. Лідери кожної імперії в минулому, яка опинилася під загрозою розпаду з уваги на відосередні тенденції поневолених народів, висували ті самі аргументи, що їх пропонують сьогодні репрезентанти імперіялістичної доктрини у світі — росіяни. Але як і в минулому такого роду аргументи не врятували ні однієї імперії від упадку, так теж немає ніяких підстав надіятися, що і цим разом результат буде інакший.

На цьому місці ми хотіли б звернути увагу на тенденцію у деяких українських публіцистів і політичних дослідників перенаголошувати важливість тих власне російських аргументів, мовляв, у нашій політичній акції і в оформлюванні нашої політичної визвольницької концепції ми мусимо бути обережні, щоб не заторкнути „національних російських амбіцій і аспірацій” і щоб не „притискати” росіян до муру „примарою докорінного розподілу російської великодержави в ім'я кабінетної доктрини”.¹⁴³⁾

Ті ж наші автори намагаються звужувати питання політичної перебудови східньо-європейського простору, щоб доказати, що усамотійнення України не тожне з „розчленуванням російської імперії”, мовляв, вимагаючи незалежності для себе, українці не зацікавлені в тому, що станеться з іншими поневоленими Росією народами. Проголошуючи „незаінтересування” долею інших не-російських народів, ті українські автори надіються, що їм вдасться прихилити для справи

¹⁴³⁾ Рахманний, *op. cit.*, стор. 91.

української самостійності поважну частину (якщо вже не всіх) росіян, які — як читаємо в одній статті — у підсоветських умовах звикають до думки про українську державність і „усвідомлюють, що Україна не ко-
нечна для існування російської великодержави”.¹⁴⁴⁾

¹⁴⁴⁾ *ibid.*, стор. 90.

Треба відмітити, що йдеться тут про вимогу стосувати т. зв. реальну політику, або — як це уточнює зазначений автор — про „такі заходи в царині взаємовідносин між Україною та її сусідами — близькими і далекими — які заходи базувалися б на інтересах українського народу при одночасному зрозумінні інтересів інших народів” (*ibid.*, стор. 84). На перший погляд, ця пропозиція може видаватися цілком сприйнятною і практичною, на жаль, однак, автор не уточнює питання про те, що насправді треба б було розуміти під поняттям „інтересів інших народів”. Знаємо, наприклад, що для росіян приналежність України, Білорусі, Центральної Азії, Закавказзя, Прибалтики до російської держави є не тільки самозрозумілим фактом, але відповідає їхнім національним інтересам. Такими ж вимогами національного інтересу виправдують поляки свої посягання по західні українські землі, мадяри (і теж чехи) — по Закарпаття, румуни по Буковину. Чи ми мали б виявляти „зрозуміння” також для таких „інтересів інших народів”? Очевидно, взаємовідносини між Україною і її сусідами можуть бути позитивно налаштовані але при передумові, коли заінтересовані сторони погодяться виявити зрозуміння також і для українського національного інтересу. Вимога українського визвольного руху визнати принцип незалежних національних держав на їхніх етнографічних територіях за основу політичної організації східно-європейського простору уможливило власне таку розв’язку по лінії забезпечення національних (але не імперіялістичних) інтересів всіх народів і може бути не тільки найсправедливішою, але і найреальнішою підставою політичної програми і діяльності. Щодо росіян, то — між іншим — пропозиція поляка Ришарда Враги дає набагато практичнішу і реальнішу підставу для дискусії: „програма нової Росії, якщо має бути реальною програмою, яка б вдарила справді по большевизмові, не відпихала від себе інших народів, а з’єднувала б їх у боротьбі зі спільною загрозою, мусить раз на завжди зійти зі шляху „великодержавництва” і стати на ґрунті безумовної свободи не тільки людини, але і поодиноких народів. Боротьба з большевизмом є загальною справою і її не вільно гальмувати намаганнями рятувати у вирі подій тих досягнень російської

Очевидно, українська визвольна боротьба є боротьбою, перш за все, за українську державу і за її незалежнення від російського центру і було б найвним ставити це питання інакше, наприклад, узалежнювати існування нашої держави від усамостійнення такого чи іншого народу, чи від перемоги якоїсь всесвітньої ідеї свободи і справедливости. Справа не в такій постановці і не в намаганні бачити проблему всіх національностей СРСР „в інтегральному пов'язанні з українською концепцією”¹⁴⁵), а в тому, що питання усамостійнення України — хочемо ми того, чи не хочемо — заторкує інтереси не російського народу, а російської імперії і доки росіяни не позбудуться свого імперського комплексу, доти вони будуть проти усамостійнення України, без уваги на те, чи наші заяви про небажання „розчленовувати російську імперію” будуть стосуватися тільки України, чи теж і всіх інших не-російських народів. Адже мусить бути очевидним, що незалежнення хоча б України тільки — це вже один із засадничих кроків для розчленування російської імперії і з цього прекрасно здають собі справу росіяни всіх політичних відтінків. Коли ж ми навіть з виключно тактичних міркувань таку концепцію відкидаємо і заявляємося за збереженням російської імперії, хоч без України, Білорусі і — можливо, без балтійських держав, то ми не тільки не з'єднаємо собі росіян, але насторожимо проти себе наших природних союзників — всі ті не-російські народи, які теж хочуть бути незалежні і які сьогодні тяготіють до нас, як найбільшої сили в СРСР поза росіянами. Поважно сумніваємося в тому, чи така настанова правильна і чи вона себе на дальшу мету може виправдати.

Безперечно, Росія може існувати без України і бу-

державности, які по суті є причиною ненависти народів Європи і Азії до російського народу” (Wrąga, List do przyjaciel Rosjan, op. cit.).

¹⁴⁵) *ibid.*, стор. 89.

ти справді великою державою, а навіть світовою потугою. Теж і Україна може існувати навіть тоді, коли всі сусідні народи будуть поневолені Росією. Теоретично це можливе, але передумовою здійснення такої концепції є те, щоб Москва добровільно зретигнувала з України, при чому це мало б статися тоді, коли Росія і далі матиме до розпорядження всі засоби сили і не знаходитиметься перед загрозою ліквідації імперії.

Нам здається, однак, що немає ніякої реальної підстави для того, щоб можна було, так сказати, „льокалізувати” усамостійнення України, як теж немає ніяких надій на те, що такою „мінімальною програмою” можна буде з’єднати для справи української самостійности російський народ. Передумовою усамостійнення України, а в дальшому теж збереження здобутої незалежності, є *безумовне послаблення* російської переваги до такої міри, щоб Росія, без уваги на весь свій потенціал, не була спроможна протиставитися відокремленню неросійських територій і теж щоб не мала достатньої сили на те, щоб ті терени відвоювати, як це вже раз було сталося у 1918-22 роках, коли то була ліквідована незалежність України і інших усамостійнених народів Східної Європи і Азії.¹⁴⁶⁾

В такому то аспекті українська проблема є невід’-

---

¹⁴⁶⁾ Цей аспект української зовнішньої політики широко наświetлили і обґрунтували у своїх творах такі наші чільні політичні мислителі як Юрій Липа і Дмитро Донцов. Обидва вони бачили справу політичного усамостійнення України тільки у контексті тотальної політичної переорганізації східно-європейського простору, у контексті конфлікту двох культур. „У цій вічній нашій боротьбі проти хаосу на Сході” пише, наприклад, Д. Донцов, „в обороні — в своїй власній державності і культурі — цілої культури Заходу, якраз лежить українська національна ідея, що мусить бути підставою всієї нашої політичної програми . . . Положення України визначає якраз головні лінії нашої політики. Коли історія (і географія) зробили з нас аванпост Європи проти Росії, Росії як такої, незалежно від кожночасного її режиму; коли цю роллю під загро-

емною частиною східньо-європейського комплексу, а з ним і через нього частиною світового розвитку подій і світового укладу міжнародних відносин. Тому теж і треба шукати шляхів розв'язки української проблеми і усамостійнення України на обох тих позомах рівночасно: на вужчому, тобто у пов'язанні зі східньо-європейським і частинно теж азійським простором, і на ширшому, тобто на світовій міжнародній арені.

Гадаємо, що чим скоріше і ефективніше ми зможемо розгорнути нашу діяльність на обидвох площинах, тим кращими будуть наші вигляди на успішне завершення нашої визвольної боротьби. Під цим кутом ми зробили теж спробу проаналізувати окремі аспекти української зовнішньої політики, розглядаючи їх у якнайтіснішому пов'язанні з тим, що діється в Україні і на просторах советського бльоку та на тлі світового розвитку подій.

Наші міркування ми хотіли б закінчити по сьогодні актуальним ствердженням, що його зробив на 1-му Конгресі Організації Українських Націоналістів у 1929 році полк. Євген Коновалець, накреслюючи у своїй заключній промові завдання і цілі щойно створеної ОУН:

„Доба, в якій живемо, є безмірно велика. Це одна з цих революційних епох, які простягаються на цілі

зою національної смерти мусить Україна і далі грати; коли самі заложення московської культури руйнують відпорну силу нації; коли, нарешті, перемога в обстоюванні своєї національної незалежності невіддільна для нас від перемоги Європи над Росією, і навпаки то першою заповіддю нашої політики повинно бути: 1. в політиці внутрішній — плекання всіх засад західньої культури, які рятують Європу (і нас) від московської пошести, 2. в політиці зовнішній — повна сепарація від Росії . . . Коли я кажу сепарація від Росії, то розумію сепарацію, відділення в негідлеглу державу. Бо тільки нація, яка суверенно розпоряджає всіма своїми матеріальними і моральними силами, може виповнити свою історичну задачу, здійснити свій колективний ідеал”. (Д. Донцов, Підстави нашої політики (Нью Йорк, Організація Оборони Чотирьох Свобід України, 1957), стор. 87-89).

десятиліття і в яких кується новий світ і нова людина. У великій світовій драмі наших днів ми маємо вибір: або бути творцями або жертвами історії... Сьогодні ми покищо тільки окреслили наші завдання і прийняли добровільно зобов'язання. Але це ще не осяг. Бо ж мусимо собі ще раз коротко узмисловити розмір і величину цього нашого зобов'язання: мобілізуючи і спираючись на широких народних масах, мусимо, ведучи їх, боротися і добитися віднови самостійної соборної української національної держави на всіх просторах життя українського народу. Як учить нас досвід цілих українських поколінь, можемо цього досягнути тільки революційним, ніколи ж еволюційним шляхом.

Спротиви, які зустрінемо на нашому шляху, будуть велетенські. Бо ж віднова соборної української держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму, спричинить таку докорінну перебудову цілого Сходу Європи і великої частини Азії, що це з конечности вплине не менш глибоко й на політичний вигляд усїєї решти світу."

БІБЛІОГРАФІЯ

Література, що стосується окремих питань, які є предметом розгляду у цій публікації, незвичайно багата. Готуючи бібліографічний показник, автор мав на меті вибрати такі твори і періодичні видання, які б читач міг використати для основного ознайомлення з такою чи іншою проблемою. Подана бібліографія обмежена до новіших публікацій українською, англійською, російською, німецькою та польською мовами. Для тих читачів, які б бажали мати повніший перегляд видань тематично пов'язаних зі східньо-європейським простором, поданий список вибраних загальних бібліографічних довідників.

Весь бібліографічний матеріал укладений у такому порядку: 1. Бібліографічні довідники; 2. Періодичні видання; 3. Загальна бібліографія; 4. Українська ССР: статус і міжнародні взаємини; 5. До ситуації в ССРСР, комуністичному Китаї і в сателітних країнах; 6. Зовнішня політика ССРСР; 7. Зовнішня політика США; 8. Західні держави і їх зовнішня політика; 9. Міжнародні всесвітні і регіональні організації; 10. Національні проблеми в ССРСР і росіяни на еміграції; 11. До проблем української зовнішньої політики. В середині кожного розділу окремі публікації (книжки і документи) розміщені за абеткою у двох підгрупах: видання українською і російською мовами і видання всіма іншими мовами.

До бібліографії включено відносно велике число статей українських авторів. Це було конечним з тієї причини, що у переважаючій кількості випадків українські автори з'ясовували свої погляди, чи займали становище до окремих зовнішньополітичних проблем у такій саме формі. На жаль, автор мусів обмежитися до відносно невеликого числа українських періодичних видань повоєнного періоду і через те вибір матеріялу не з'являється у такій мірі репрезентативний, як це повинно б було бути. В міру можливостей, однак, поданий матеріял віддзеркалює зрізничкованість української політичної думки, коли мова про українську зовнішньополітичну проблематику.

Бібліографічні довідники

- Академія наук Української РСР. 40 років радянської влади на Україні; бібліографічний показник. Київ, Державна публічна бібліотека УРСР, 1958. 446 стор.
- Международные отношения; библиографический справочник, 1945-1960 гг. Сост. В. Н. Егоров. Москва, Изд-во Инст-та международных отношений, 1961. 406 стр
- Шанковський, Лев. У.П.А та її підпільна література; спроба бібліографії українських підпільних видань в Україні за час від 1945-1950. Филадельфія, В-во Америка, 1952. 19 стор.
- Burnes, Robert F. (ed) *Bibliography of American publications on East Central Europe, 1945-1954.* Bloomington, Ind., 1958. 213 p. (Indiana University publications. Slavic and East European series, v. 12)
- Foreign affairs bibliography; a selected and annotated list of books on international relations. 1919-32, 1932-42, 1942-52, 1952-62.* New York, Published for the Council on Foreign Relations by Harper, 1933-64. 4 v.
- Gregorovich, Andrew (comp.) *Books on Ukraine and the Ukrainians.* Toronto, Studium Research Institute, 1963. 29 p.
- Hammond, Thomas Taylor. *Soviet foreign relations and world communism; a selected annotated bibliography of 7,000 books in 30 languages.* Princeton, N.J., Princeton University Press, 1965. 1240 p.
- Horecky, Paul L. (ed.) *Russia and the Soviet Union: a bibliographic guide to Western-language publications.* Chicago, University of Chicago Press, 1965. 473 p.
- Institute for the Study of the USSR.* Institute publications, 1951-1962. Munich, 1963. 103 p.
- Lawrynenko, Jurij. *Ukrainian Communism and Soviet Russian policy toward the Ukraine: an annotated bibliography, 1917-1953.* New York, Research Program on the U.S.S.R., 1953. 454 p.
- Pelens'kyi, Ievhen Iu. *Ucrainica; selected bibliography on Ukraine in Western European languages.* Munich, Bystrycia, 1948. 111 r. (Memoirs of the Sevchenko Scientific Society, v. 158)
- Weres, Roman. *The Ukraine; selected references in English language.* Kalamazoo, Western Michigan University, 1961. 233 p.

Періодичні видання

- Вестник Института по изучению истории и культуры СССР.* Мюнхен, 1951-60.
- Вільна Україна.* Детройт, Українська Вільна Громада, 1954-
- Вісник.* Нью Йорк, Організація Оборони Чотирьох Свобід України, 1947-
- Вперед.* Мюнхен, 1949-
- Визвольна політика.* Мюнхен, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, 1946-49.
- Визвольний шлях.* Лондон, Українська Видавнича Спілка, 1948-
- Гомін України.* Торонто, Видавнича Спілка „Гомін України”, 1948-
- До зброї.* Мюнхен, 1948-
- Ідея і чин.* Провід Українських Націоналістів, 1942 (видання появилось нелегально в часі німецької і советської окупації України).
- Известия Советов депутатов трудящихся СССР.* Москва, 1917-Кавказ. Мюнхен, 1951-
- Коммунист.* Москва, 1923-
- Комунист.* Київ, В-во Радянська Україна, 1924-
- Листи до приятелів.* Нью Йорк, 1953-
- Мета.* Мюнхен, Український Національно-Демократичний Союз, 1953-
- Набат;* орган международной свободной мысли. Мюнхен, Изд-е Комитета АБН, 1946-49.
- Народы Азии и Африки;* история, экономика, культура. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1962-
- Народна воля.* Скрентон, 1905-
- Наші позиції.* Новий Ульм, Українська Револуційно-Демократична Партія, 1949-
- Новий журнал.* Нью Йорк, 1942-
- Новий шлях.* Вінніпег, Українське Національне Об'єднання, 1925-
- Новое русское слово.* Нью Йорк, 1909-
- Орлик.* Берхтесгаден, 1946-49.
- Питання держави і права.* Київ, Вид-во Академії Наук Української РСР, 1955-
- Посев.* Франкфурт, Національно-Трудовий Союз, 1948-
- Правда.* Москва, ЦК КПСС, 1912-
- Проблеми.* Мюнхен, 1947-49.
- Радянська Україна.* Київ, 1923-
- Россія.* Нью Йорк, 1932-
- Российский демократ.* Сборник. Париж, Союз борьбы за свободу России, 1940-

- Самостійна Україна*. Шікаго, 1948-
- Самостійність*. Українська Головна Визвольна Рада, 1946- (видання появилось нелегально в СССР).
- Свобода*. Нью Джерзі, Український Народний Союз, 1893-
- Советское государство и право*. Москва., Институт государства и права Академии наук СССР, 1930-
- Социалистический вестник*. Нью Йорк, Российская социал-демократическая рабочая партия, 1920-63.
- Социалистический вестник*. Сборник. Нью Йорк, Российская социал-демократическая партия, 1964-66. 2 т.
- Сурма*. Мюнхен, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, 1949-
- Сучасна Україна*. Мюнхен, Українське товариство закордонних студій, 1951-60.
- Сучасність*. Мюнхен, Українське товариство закордонних студій, 1961-
- Тризуб*. Брюссель, 1947-
- Українська Національна Рада*. Інформаційне бюро. Бюлетень. Мюнхен, 1954-
- Українська Трибуна*. Мюнхен, 1946-53.
- Українське слово*. Париж, 1932-
- Українські вісті*. Новий Ульм, 1945-
- Український збірник*. Мюнхен, Інститут для вивчення історії і культури СРСР, 1954-60.
- Український самостійник*. Мюнхен, 1950-
- Час*. Фюрт, 1945-50.
- Часовой*. Париж, 1929-
- Шлях перемоги*. Мюнхен, 1953-
- ABN Correspondence*, monthly bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations. Muenchen, Press Bureau of the ABN, 1949-
- ACEN news*, monthly review of the activities of the Assembly of Captive European Nations. New York, Press Bureau of ACEN, No. 1-
- Der Aktuelle Osten*, Kommentare und Nachrichten aus Politik, Wirtschaft und Technik der UdSSR und der Satellitenlaender. Bonn, Volksbund fuer Frieden und Freiheit, 1954-
- Anglo-Ukrainian news*, Todmorden, Anglo-Ukrainian Society, 1961-
- The Baltic review*. New York, 1956-
- Bielorussian review*. Muenchen, Institute for the Study of the USSR, 1955-1960.
- Caucasian review*. Muenchen, Institute for the Study of the USSR, 1955-1960.
- Current digest of the Soviet press*. Ann Arbor, Mich., Joint Committee on Slavic Studies, 1948-

- Digest of the Soviet Ukrainian press.* New York, Prolog Research and Publishing Association, 1957-
- East Turkic review.* Muenchen, Institute for the Study of the USSR, 1958-1960.
- Études slaves et est-européennes. Slavic and East-European studies.* Montreal, Centre d'études slaves, Université de Montréal, 1956-
- Foreign affairs*, an American quarterly review. New York, Council on Foreign Relations, 1922-
- Free China and Asia.* Taipei, Asian Peoples' Anti-Communist League, Republic of China, 1953-
- International affairs.* London, Royal Institute of International Affairs, 1922-
- International affairs.* Moscow, Znanye Publ. House, 1955-
- Kultura.* Paryz, Instytut Literacki, 1947-
- The New review.* Toronto, World Federation of Ukrainian Former Prisoners and Victims of the Soviet Regime, 1961-
- Orzel Bialy.* London, 1941-
- Ost-Europa*, Zeitschrift fuer Gegenwartfragen des Osten. Stuttgart,
- Our viewpoint*, a commentary on the East European and Soviet bloc affairs. Ottawa, Studium Research Institute, 1958-
- Polish review.* New York, Polish Institute of Arts and Sciences in America, 1956-
- Problems of communism.* Washington, U.S. Information Agency, 1952-
- Prologue*, problems of independence and amity among nations. New York, Prologue Research and Publishing Association, 1957-
- The Russian review*; an American quarterly devoted to Russia past and present. Hanover, N.H., 1941-
- Soviet studies*, a quarterly review of the social and economic institutions of the USSR. Oxford, B, Blackwell, 1949-
- Studies on the Soviet Union.* v. 1-3 (no. 1-5), 1957-1960; new ser., v. 1-. Muenchen, Institute for the Study of the USSR, 1961-
- Survey*, a journal of Soviet and East European studies. London, Congress for Cultural Freedom, 1956-
- The Ukrainian bulletin.* New York, Ukrainian Congress Committee of America, 1948-
- The Ukrainian quarterly*, a journal of East European and Asian affairs. New York, Ukrainian Congress Committee of America, 1944-

The Ukrainian review. London, Association of Ukrainians in Great Britain, 1954-

Ukrainian review. Muenchen, Institute for the Study of the USSR, 1955-1960.

Загальна бібліографія

- Айрапетян, М. Э. и В. В. Суходеев. Новый тип международных отношений. Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры Мисль, 1964. 278 стор.
- Академия наук СССР. Институт мировой экономики и международных отношений. Международные отношения после второй мировой войны. Москва, Гос. изд-во полит. лит-ры, 1962-65. 3 т.
- Институт философии. Новейшие приемы защиты старого мира. Ред. М. Иткин. Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры, 1962. 554 стр.
- Кафедра истории международных отношений и внешней политики СССР. История международных отношений и внешней политики СССР, 1917-1965 гг. Москва, Изд-во Международные отношения, 1960-64. 3 т.
- Галайчук, Богдан. Від рівноваги сил до поляризації. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 13, 15, 17, 19, 1958.
- Коекзистенція замість схоронища проти ядерних бомб. *Сучасна Україна*, р. 10, ч. 16-17, 19, 1960.
- Міжнаціональна федерація. *Сучасна Україна*, р. 9, ч. 18, 1959.
- Міжнародне право і міжнародна дійсність. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 9, 1958.
- Міжнародні взаємини і їхнє соціологічне дослідження. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 7, 1958.
- Право, сила і дипломатія у міжнародних та внутрішніх взаєминах. *Сучасна Україна*, р. 9, ч. 22, 1959.
- Самовизначення народів очима Заходу. *Український самостійник*, р. 9, ч. 11, 12, 14-15, 1958.
- Лівицький, Микола. Політика коекзистенції чи політика визволення? *Мета*, ч. 10-11, 1956.
- Маланюк, Євген. До проблеми большевизму (*Книга спостережень*, Торонто, В-во Гомін України, 1966, т. 2), стор. 134-206.
- Павлюк, Михайло. Проблеми об'єднання вільної Європи. *Визвольний шлях*, р. 9, ч. 11-12, 1962.
- Прохоров, Г. М. Две мировые системы и освободившиеся страны. Москва, Экономика, 1965. 204 стр. (Академия наук

СССР. Институт экономики мировой социалистической системы)

- Соколовский, В. Д. (ред.) Военная стратегия. 2. изд-е, испр. и дополненное. Москва, Военное изд-во Министерства обороны СССР, 1963. 501 стр.
- Черняк, Е. Б. Адвокаты колониализма; неоколониалистская историография. Москва, Изд-во социально-экономической лит-ры Мысль, 1964. 373 стор.
- Abshire, David M. and Richard V. Allen (eds.). National security: political, military, and economic strategies in the decade ahead, New York, For Hoover Institution on War, Revolution and Peace by Praeger, 1963. 1039 p.
- Acheson, Dean. Power and diplomacy. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1958. 137 p.
- Adams, Walter. On the strategic importance of Western Europe; a report to the U.S. Advisory Commission on International Educational and Cultural Affairs. Washington, D.C., U.S. Govt. Printing Off., 1964. 25 p.
- Bailey, Sydney Dawson. The General Assembly of the United Nations. Rev. ed. London, Pall Mall Press, 1964. 374 p.
- Barraclough, G. Survey of international affairs, 1956-1958. New York, For the Royal Institute of International Affairs by Oxford University Press, 1962. 618 p.
- Black, Joseph E. and Kenneth W. Thompson (eds.). Foreign policies in a world of change. New York, Harper & Row, 1963. 756 p.
- Bowett, D. W. The law of international relations. New York, Published under the auspices of the London Institute of World Affairs by Praeger, 1963. 347 p.
- Bowie, Robert R. Shaping the future: foreign policy in an age of transition. New York, Columbia University Press, 1964. 118 p.
- Brodie, Bernard. Strategy in the missile age. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1959. 432 p.
- Brzezinski, Zbigniew (ed.). Africa and the Communist world. Stanford, Calif., Published for the Hoover Institution on War, Revolution, and Peace by Stanford University Press, 1965. 272 p.
- Bull, Hedley. The control of the arms race; disarmament and arms control in the missile age, by Hedley Bull with the cooperation of a study group at the institute. With a foreword by Richard Gould-Adams. London, For the Institute for Strategic Studies by Weidenfeld & Nicolson, 1961. 215 p. (Studies in international security, 2)

- Carr, Edward H. The Bolshevik revolution 1917-1923. London, Macmillan, 1950-61. 3 v.
- Cordier, Andrew W. and Wilder Foote (eds.). The quest for peace; the Dag Hammarskjold memorial lectures. New York, Columbia University Press, 1965. 390 p.
- Crowley, Desmond W. The background to current affairs. 2d ed. London, Macmillan, 1960. 375 p.
- Ducci, Roberto. The world order in the sixties. *Foreign Affairs*, v. 42, April 1964, p. 379-390.
- Gallois, Pierre. The balance of terror: strategy for the nuclear age. Translated from the French by Richard Howard. Boston, Houghton-Mifflin, 1961. 234 p.
- Goldwin, Robert A. Readings in world politics, edited by Robert A. Goldwin, with Ralph Lerner and Gerald Stourzh. New York, Oxford University Press, 1959. 577 p.
- Governor's Conference on the United Nations. 4th, Milwaukee, 1963. World without war? A conference on arms control and disarmament. Milwaukee, Institute for World Affairs Education, University of Wisconsin, 1963. 55 p. (Global focus series, no. 5)
- Herz, John H. International politics in the atomic age. New York, Columbia University Press, 1959. 360 p.
- Hirsh, A. Conditioned reflexes and despotism. *Ukrainian review*, (Munich), no. 3, 1956, p. 88-97.
- Jackson, William Arthur Douglas. Politics and geographic relationships; readings on the nature of political geography. Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1964. 411 p.
- Jaspers, Karl. The future of mankind. Translated by E. B. Ashton. Chicago, University of Chicago Press, 1961. 342 p.
- Karpovich, Michael M. Russian imperialism or communist aggression? *Soviet conduct in world affairs; a selection of readings by Alexander Dallin*, New York, Columbia University Press, 1962, p. 186-195.
- Kennan, George F. Russia and the West under Lenin and Stalin. Boston, Little, Brown, 1961. 411 p.
- Kirkpatrick, Jeane J. (ed.). The strategy of deception: a study in world-wide communist tactics. New York, Farrar, Strauss, 1963. 444 p.
- Kissinger, Henry A. Coalition diplomacy in a nuclear age. *Foreign affairs*, v. 42, July 1964, p. 525-545.
- Kulski, Wladyslaw W. International politics in a revolutionary age. New York, Lippincott, 1964. 650 p.
- Kurzman, Dan. Subversion of the innocents: patterns of communist penetration in Africa, the Middle East, and Asia. New York, Random House, 1963. 570 p.

- Leiderman, P. Herbert and David Shapiro (eds.). Psychological approaches to social behavior. Stanford Cal., Stanford University Press, 1964. 203 p.
- Lindsay, Michael, baron Lindsay of Birker. Is peaceful coexistence possible? East Lansing, Michigan State University, 1960. 252 p.
- Lodge, Cabot Henry. Should the U.N. expel Russia? *U.S. News & World Report*, November 26, 1954, p. 88-98.
- McWhinney, Edward (ed.). Law, foreign policy, and the East-West détente. Toronto, University of Toronto Press, 1964. 123 p.
- Meeting of the Foreign Ministers of France, United Kingdom, Soviet Union, the United States, Geneva, 1955. Documents relating to the meeting of foreign ministers of France, the United Kingdom, the Soviet Union and the United States of America. Geneva, Oct. 27—Nov. 16, 1955. London, H. M. Stationary Off., 1955. 185 p.
- Miroszewski, Juliusz. Problem centralny XX wieku. *Kultura* (Paryz), Nr. 5, 1964, str. 61-68.
- Refleksje czterdziestu lat. *Kultura* (Paryz), Nr. 9, 1964, str. 5-14.
- O'Connor, John F. Cold war and liberation; a challenge of aid to the subject peoples. New York, Vantage Press, 1961. 611 p.
- Pearson, Lester B. Diplomacy in the nuclear war. Toronto, S. J. R. Saunders, 1959. 114 p.
- Seton-Watson, Hugh. Neither war nor peace; the struggle for power in the postwar world. London, Methuen, 1961. 504 p.
- Stetzko, Yaroslav. Atomic war or national revolutions; the possibility of national revolutions behind the Iron Curtain. Munich, 1958. 20 l.
- How to localize and win the war against Russia. Introduction by John F. Stewart. Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1952. 12 p. (Foreign affairs information series, no. 12)
- The Kremlin on a volcano: coexistence or liberation policy? Foreword by J. F. C. Fuller. New York, American Friends of Anti-Bolshevik Bloc of Nations, 1959, 56 p.
- Stone, Julius. Quest for survival; the role of law and foreign policy. Cambridge, Harvard University Press, 1961. 104 p.
- Strausz-Hupé, Robert (ed.). Protracted conflict. New York, For the Foreign Policy Research Institute by Harper. 1959. 203 p.

- Strausz-Hupé, Robert and Stefan T. Possony. International relations: in the age of the conflict between democracy and dictatorship. 2d ed. New York, McGraw-Hill, 1954.
- Thornton, Thomas Perry (ed.). The third world in Soviet perspective; studies by Soviet writers on the developing areas. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1964. 355 p. (Center for the International Studies)
- U.S. Dept. of State. Background of Heads of Governments Conference, 1960. Principal documents, 1955-1959, with narrative summary. Washington, Dept. of State, Historical Office, Bureau of Public Affairs, 1960. 478 p.
- Worsley Peter. The third world. London, Weidenfeld and Nicolson, 1964. 317 p.
- Wright, Quincy (ed.) Preventing world war III, some proposals. New York, Simon and Shuster, 1962. 460 p.

Українська ССР: статус і міжнародні взаємини

- Академія наук Української РСР. Інститут економіки. Радянська Україна. Київ, 1957. 290 стор.
- Інститут історії. Історія Української РСР. Київ, 1953-58. 2 т.
- Українська ССР и зарубешные социалистические страны. Киев, Изд-во Наукова думка, 1965. 411 стр.
- Сектор держави і права. Українська РСР у міжнародних відносинах; міжнародні договори, конвенції, угоди та інші документи, які складені за участю Української РСР або до яких вона приєдналася (1945-1965) Київ, 1959-66. 2 т.
- Історія держави і права Української РСР, 1917-1960. Київ, 1961. 729 стор.
- Академія наук ССРСР. Інститут держави і права. Міжнародно-правові форми співробітництва соціалістических державств. Москва, 1962. 466 стр.
- Ананов, И. Н. Очерки федерального управления С.С.С.Р. (на-родные комиссарияты Союза С.С.Р.) Ленинград, Гос. изд-во, 1925. 211 стр. (Проблемы советского права)
- Система органов государственного управления в советской социалистической федерации. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1951. 341 стр.
- Андрієвський, Дмитро. Дві важливі постанови у важливій справі. *Українське слово* (Париж), ч. 1114, 1963.
- Бабій, Б. М. В. І. Ленін і утворення української радянської держави. Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1957.

- 68 стор. (Академія наук Української РСР. Сектор держави і права)
- Українська радянська держава в період відбудови народного господарства, 1921-1925 рр. Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1961. 383 стор. (Академія наук Української РСР. Сектор держави і права)
- Г а л а й ч у к, Б о г д а н. Державний статус України і кордони УССР. *Український самостійник*, р. 8, ч. 27, 1957, стор. 2.
- Нація поневолена, але державна. Мюнхен, Сучасна Україна, 1953. 97 стор. (Мала політична бібліотека, 2)
- Право легації УРСР. *Сучасність*, р. 4, ч. 12, 1964, стор. 55-66.
- Про державний статус УРСР. *Сучасна Україна*, р. 9, чч. 23-25, 1959.
- Про міжнародну підметність України. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 5, 1958, стор. 2-3.
- Справа дипломатичних взаємин УРСР. *Сучасність*, р. 4, ч. 9, 1964, стор. 61-67.
- Г о л у б н и ч и й, В с е в о л о д. До питання про державно-правний статус У.Р.С.Р. Сан-Андрес, Перемога, 1958. 14 стор.
- Про компетенції міністерства закордонних справ УССР. *Вперед*, грудень, 1955, стор. 5-6.
- (Голуб Всеволод, псевд.). Україна в Об'єднаних Націях; огляд історії прийняття та діяльності, з узглядненням міжнародно-правної ситуації та з деякими політичними висновками. Мюнхен, Сучасна Україна, 1953. 82 стор. (Мала політична бібліотека ч. 3)
- Д а н и л о в и ч, В. Чи УССР держава? *Вільна Україна*, Збірник ч. 38, 1963, стор. 33-40.
- І в а н и ц ь к и й, М. Н. Міжнародні зв'язки Радянської України; матеріал для лекції. Київ, Т-во поширення політичних і наукових знань УРСР, 1959. 27 стор.
- Коммунистическая академия. Институт советского строительства и права. Съезды советов все-российские и Союза ССР в постановлениях и резолюциях. Москва, Изд-во „Власть советов” при Президиуме ВЦИК, 1935. 528 стр.
- К о м у н і с т и ч н а п а р т і я У к р а ї н и. Інститут історії партії. Нариси історії Комуністичної партії України. Київ, Державне в-во пол. літ-ри УРСР, 1961. 615 стор.
- К о н с т и т у ц и я (о с н о в н о й з а к о н) С С С Р. Конституции (основные законы) союзных и автономных советских социалистических республик. Москва, Гос. изд-во юридической лит-ры, 1960. 939 стр.
- К о р е ц ь к и й, В. М. Розквіт суверенітету Української радян-

- ської соціалістичної держави в складі СРСР. *Вісник Академії наук УРСР*, № 8, 1954.
- Косик, Володимир. Україна — московська колонія в Європі. *Визвольний шлях*, р. 9, ч. 4-5, 11-12, 1962.
- Кулинич, І. М. Економічна співпраця Української РСР з країнами соціалізму. Київ, Вид-во Академії наук Української РСР 1962. 56 стор.
- Ленін, Володимир І. В. І. Ленін про Україну. Київ, Державне в-во пол літ-ри УРСР, 1957. 731 стор.
- Лисий Володимир. Державний статус УССР в 1917-1923 роках. Мюнхен, Українська Вільна Громада Америки, 1963. 47 стор.
- Державний статус УССР та інших союзних республік СССР. *Вільна Україна*, Збірник ч. 34-36, 1962.
- Чи УССР є міжнародним підметом? *Вільна Україна*, Збірник ч. 23, 1959, стор. 3-8.
- Манелис, В. Л. Проблема суверенитета й ее значение в современных условиях. Ташкент, Наука, 1964. 305 стр.
- Молотов, В. М. О преобразовании Наркомата обороны и Наркоминдела из общесоюзных в союзно-республиканские Наркоматы. Доклад в Верховном Совете СССР 1 февр. 1944 г. Москва, Гос. изд-во полит. лит-ры, 1944. 17 стр.
- Неймац, Р. Д. До питання про державний, народний та національний суверенітет УРСР. *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*, т. XVI, вип. XIII, 1957.
- Олійник, Роман. Українське питання на кримській конференції 1945. *Сучасність*, р. 5, ч. 5, стор. 91-112.
- Паламарчук, Лука. Україна на міжнародній арені. *Комуніст*, ч. 3, 1963, стор. 44-53.
- Попов, Н. П. Очерк истории Коммунистической партии (большевиков) Украины. 3. испр. и дополненное изд. Харьков, Изд-во Пролетарий, 1929. 338 стр.
- Прокон, Мирослав. Спостереження з Нью-Йорку: чи США нав'яжуть дипломатичні взаємини з УРСР? *Сучасність*, р. 3, ч. 10, 1963, стор. 61-71.
- Ронин, Солонян Л. Принцип пролетарського інтернаціоналізму в советском соціалістическом праве. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1956. 270 стр.
- Скофенко, В. Під знаком мира і дружби; міжнародні зв'язки УРСР. Київ, Політ. в-во України, 1964. 48 стор.
- Сосновський, Михайло. Канада повинна встановити дипломатичні зв'язки з Україною. *Гомін України*, ч. 33, 1953.
- Чи справді „повага до прав людини”? *Гомін України*, р. 16, ч. 4, 1964.

- Стахів, Володимир. Міністерство без власної зовнішньої політики. *Сучасна Україна*, р. 6, ч. 12, 1956.
- Чи знову „на повну силу зазвучав” голос УРСР? *Сучасність*, р. 3, ч. 10, стор. 72-78.
- Чи справді „Україна на міжнародній арені”? *Сучасність*, р. 3, ч. 4, 1963, стор. 106-114.
- Стахів, Матвій. Советська державність в Україні з погляду соціології. *Вільна Україна*, Збірник ч. 21, 1959, стор. 2-8.
- Таранов, А. П. Історія конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ, В-во Академії наук Української РСР, 1957. 165 стор.
- Українська Радянська Соціалістична Республіка. Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Із змінами і доповненнями прийнятими на 44. сесії Верховної Ради Української РСР 5. скликання. Київ, Вид. Верховної Ради Української РСР, 1961. 27 стор.
- Міністерство Закордонних Справ. Українська РСР на міжнародній арені; збірник документів і матеріалів 1944-1961 рр. Київ, Держ. в-во політичної літератури УРСР, 1963. 575 стор.
- Ушаков, Николай Александрович. Суверенитет в современном международном праве. Москва, Изд-во Ин-та международных отношений, 1963. 270 стр.
- Цамерьян І. П. Советское многонациональное государство, его особенности и пути развития. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1958. 333 стр.
- Чистяков, О. И. Взаимоотношения советских республик до образования СССР. Москва, Гос. изд-во юридической лит-ры, 1955. 149 стр.
- Шуршалов, В. М. Международноправовые формы сотрудничества социалистических государств. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1962. 466 стр. (Академия наук СССР. Институт государства и права).
- Юрченко, Олександр. Советська агресія на Україні 1917-20 років і її політичні і правні форми. *Мета*, ч. 1-3, 1954, стор. 26-32.
- Якубовская, С. И. Строительство союзного советского социалистического государства, 1922-1925 гг. Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1960. 397 стр.
- Aspaturian, Vernon V. The union republics in Soviet diplomacy; a study of Soviet federalism in the service of Soviet foreign policy. Geneve, E. Drozd, 1960. 228 p. (Publications de l'Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, no. 36)

- Dobriansky, L. E. Soviet simulation of Ukrainian independence. *Ukrainian quarterly*, v. 8, Summer 1952, p. 225-236.
- Erlich, Stanisław. *Ustroj Związku Radzieckiego*. Warszawa, Państwowe Wydawn. Naukowe, 1954. 403 p.
- Grzbowski Kazimierz. The socialist commonwealth of nations: organizations and institutions. New Haven, Yale University Press, 1964. 300 p.
- Halajczuk, Bohdan T. The Soviet Ukraine as a subject of international law. *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States*, v. 9, no. 1-2, 1961, p. 167-188.
- Markus, Vasył. L'incorporation de l'Ukraine subcarpathique à l'Ukraine soviétique, 1944-1945. Pref. de Andre Pierre. Louvain, Centre ukrainien d'études en Belgique, 1956. 144 p.
- L'Ukraine soviétique dans les relations internationales et son status en droit international, 1918-1923; pref. de Charles Rousseau. Paris, Les Editions internationales, 1959. 326 p.
- Olynyk, Roman. Three years of peaceful coexistence in the life of a Soviet republic; some aspects of foreign relations of the Ukrainian SSR 1953-1960. *Slavic and East European studies*, v. 7, parts 1-2, 1962, p. 61-77.
- Olynyk, Stephen D. Membership of the Soviet Ukraine in the United Nations; background, status, and legal implications. Washington, 1959. 168 l.
- Soviet federalism in theory and practice. Washington, 1965. 423 l.
- Pipes, Richard. The formation of the Soviet Union; communism and nationalism 1917-1923. Rev. ed. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1964. 365 p.
- Sucheckı, Wiktor. Controversial problems in research on Soviet federalism. Geneva, International Political Science Association, 1964. 41 p. (World Congress. 6th, Geneva, 1964) mimeographed.
- Geneza federalizmu radzieckiego. Warszawa, 1961. 336 str.
- U.S. Congress. House. Committee on Foreign Affairs. Hearing before the Special Subcommittee on H. Con. Res. 58, favoring the extension of diplomatic relations with the Republics of Ukraine and Byelorussia. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1953. 112 p.
- Dept. of State. Background information on the Soviet Union in international relations. Washington, D.C., Printed for the use of the Committee on Foreign Affairs by U.S. Govt. Print. Off., 1961. 91 p.

- Status of the world's nations. Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1963. 20 p. (Geographic bulletin, 2)
- Yakemtchouk, Romain. La ligue Curzon et la 2e Guerre mondiale. Louvain, Éditions Nauwelaerts, 1957. 135 p.
- L'Ukraine en droit international. Louvain, Centre ukrainien d'études en Belgique, 1954. 56 p.

*До ситуації в ССРСР, комуністичному Китаї
і у сателітних країнах*

- Андрієвський, Дмитро. Колоніалізм та імперіалізм. *Українське слово*, ч. 804-805, 1957.
- Перспективи за залізною заслоною. *Українське слово* (Париж) ч. 820-23, 1957.
- Советська імперія. *Українське слово* (Париж), ч. 790/91-94, 796-99, 1956/57.
- Російський колоніалізм. *Українське слово* (Париж) ч. 749, 751-52, 754, 756/57, 759, 761-63.
- Билодид, І. К. Русский язык межнаціонального общенія народоу ССРСР. Киев, Изд-во Академии наук Украинской ССР, 1962. 33 стр.
- Галайчук, Богдан. Постава комуністичного світу. *Сучасна Україна*, р. 10, ч. 10, 1960.
- Советські сателіти. *Сучасна Україна*, р. 7, чч. 1-4, 1957.
- УРСР як забороло проти злиття націй. *Сучасність*, р. 4, ч. 8, 1964, стор. 85-92.
- Голубничий, Всеволод. Китайська критика СРСР і майбутнє комунізму. *Сучасність*, р. 2, ч. 6, 1962, стор. 68-95.
- Новий політичний та ідеологічний конфлікт у комуністичному таборі. *Сучасність*, р. 2, ч. 2, 1962, стор. 66-86.
- Киселев, К. В. Белорусская ССР на международной арене. Под ред. К. В. Киселева. Москва, Международные отношения, 1964. 334 стр.
- Кононенко, Кость. Закономірності похилої площі комунізму. *Сучасна Україна*, р. 7, ч. 2, 1957.
- Новий курс обертається в загрозу. *Сучасна Україна*, р. 10, ч. 19, 1960.
- Ознаки деформації системи: холодна війна. *Сучасна Україна*, р. 10, ч. 21, 1960.
- Про Україну — мовою чисел. *Сучасна Україна*, р. 3, чч. 13-15, 1958.
- Кравцев, І. Пролетарський інтернаціоналізм і сучасний ревізіонізм. Київ, Державне в-во політичної літ-ри УРСР, 1958. 165 стор.
- Лобай, Данило. Непереможна Україна; факти про боротьбу Москви з українським націоналізмом на культурному

- фронти по другій світовій війні. Вінніпег, Комітет Українців Канади, 1950. 240 стор.
- Луцький, Юрій. Тиждень у Києві. *Сучасність*, р. 4, ч. 11, 1964, стор. 70-77.
- Майстренко, Іван. Про ідеологічні розходження між СРСР і Китаєм. *Сучасність*, р. 1, ч. 2, 1961, стор. 88-95.
- Мечник, С. М. Загальне становище в СРСР; спроба характеристики. *Визвольний шлях*, р. 18, січень 1965, стор. 3-10.
- Мироненко, Ю. П. Национальный состав населения СССР по данным советской статистики. *Вестник Института по изучению СССР*, ч. 2, 1958, стор. 45-63.
- Прокоп, Мирослав. „Десателізація” сателітів і посилений процес „злиття націй”. *Сучасність*, р. 5, ч. 5, 1965, стор. 75-99.
- Підсумки перепису населення СРСР і України. *Свобода*, ч. 8-12, 1964.
- Політика злиття націй в дії. *Сучасність*, р. 5, ч. 6, 1965, стор. 93-97.
- Соловей, Дмитро. Примусова колонізація Казахської республіки українською людністю; до висвітлення питання, чому на Україні зменшується відносна кількість українців. Мюнхен, 1961. 16 стор.
- Сосновський, Михайло. Російська діалектика; дещо про демографічну ситуацію в СРСР. *Гомін України*, р. 6, ч. 26-30, 1953.
- Фурман, А. Під прапором Бандери. Лондон, Українська Видавнича Спілка, 1964. 184 стор.
- Alt, Hershel and Edith Alt. The new Soviet man. New York, Twayne, 1964.
- Armstrong, John A. Ideology, politics, and government in the Soviet Union; an introduction. New York, Praeger, 1962. 174 p.
- The politics of totalitarianism; the Communist party of the Soviet Union from 1934 to the present. New York, Random House, 1961. 458 p.
- Ukrainian nationalism. 2d ed. New York, Columbia University Press, 1963. 361 p.
- Barghoorn, Frederick C. Soviet Russian nationalism. New York, Oxford University Press, 1956. 330 p.
- Berdaiev, Nikolai A. The origin of Russian communism. Translated from the Russian by R. M. French. 2d ed. London, G. Bles, 1948. 191 p.
- Bialer, Seweryn. How Russians rule Russia. *Problems of communism*, v. 13, no. 5, 1964, p. 45-52.
- Bilinsky, Yaroslav. The second Soviet republic; the Uk-

- ... raine after World War II. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1964. 539 p.
- Binder, David.** Alienation under communism. *Globe & Mail*, Jan. 21, 1965.
- Borys, Jurij.** The Russian Communist party and the sovietization of Ukraine. Stockholm, 1960. 308 p.
- Bouscaren, Anthony T.** Imperial communism. New York, Public Affairs Press, 1953. 256 p.
- Brzezinski, Zbigniew K.** Ideology and power in Soviet politics. New York, Praeger, 1962. 188 p.
- Soviet bloc, unity and conflict. Cambridge, Harvard University Press, 1960. 470 p. (Russian Research Center Study, no. 37. Center for International Affairs study no. 1)
- Caroe, Sir Olaf Kirkpatrick.** Soviet empire; the Turks of Central Asia and Stalinism. London, Macmillan, 1953. 300 p.
- Columbia University. Russian Institute,** The anti-Stalin campaign and international communism; a selection of documents. Rev. ed. New York, Columbia University Press, 1956. 342 p.
- Communist Party of China. Central Committee.** A proposal concerning the general line of the international communist movement; the letter of the Central Committee of the Communist Party of China in reply to the letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union of March 30, 1963. Peking, Foreign Languages Press, 1963. 114 p.
- Seven letters exchanged between the Central Committees of the Communist Party of China and the Communist Party of the Soviet Union. Peking, Foreign Languages Press, 1964. 75 p.
- Conference on Changing Communist World, Toronto, 1963.** Proceedings of a one-day conference held by the United Nations Association on the changing communist world, May 30, 1963. Toronto, United Nations Association, 1963. 36 p.
- Conquest, Robert.** Russia after Khrushchev. New York, Praeger, 1965. 267 p. (Praeger publications in Russian history and world communism, no. 164)
- Crankshaw, Edward.** Russia without Stalin: the emerging pattern. London, M. Joseph, 1956. 287 p.
- Russia's imperial design. *Atlantic*, v. 200, November 1957, p. 39-45.
- Dallin, Alexander (ed.).** Diversity in international communism: a documentary record, 1961-1963. Edited by Alexan-

- der Dallin with Jonathan Harris and Grey Hodnett for the Research Institute on Communist Affairs, Columbia University. New York, Columbia University Press, 1963. 867 p.
- Dallin, David J. The changing world of Soviet Russia. New Haven, Yale University Press, 1956. 422 p.
- Degras, Jane. Moscow in ferment. *Problems of communism*, v. 11, 1962, p. 1-7.
- Dmytryshyn, Basil. Moscow and the Ukraine. 1918-1953, a study of Russian Bolshevik nationality policy. New York, Bookman Associates, 1956. 310 p.
- XX (i.e. Dwadziestcia) lat Polski Ludowej. Warszawa, Panstwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1964. 997 str.
- Fainsod, Merle. How Russia is ruled. Rev. ed. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1963. 648 p. (Russian Research Center Studies, 11)
- Fisher-Galati, Stephen (ed.). Eastern Europe in the sixties. New York, Praeger, 1963. 239 p.
- Floyd, David. Rumania: Russia's dissident ally. New York, Praeger, 1965. 144 p.
- Fuller, J. F. C. Russia is not invincible. London, Eyre & Spottiswoods, 1951. 15 p.
- Goldwin, Robert A. (ed.). The communist bloc; four essays by Merle Fainsod and others. Chicago, Public Affairs Conference Center, University of Chicago, 1962. 1 v.
- Goodman, Elliot R. The Soviet design for a world state. With a foreword by Philip E. Mosely. New York, Columbia University Press, 1961. 512 p. (Studies of the Russian Institute, Columbia University)
- Griffith, William E. The Sino-Soviet rift, analyzed and documented. Cambridge, M.I.T. Press, 1964. 508 p. (Massachusetts Institute of Technology. Center for International Studies. Studies in international communism)
- Hiscocks, Richard. Poland: bridge for the abyss? An interpretation of developments in post-war Poland. London, Oxford University Press, 1963. 359 p.
- Ionescu, Ghita. The break-up of the Soviet empire in Eastern Europe. Baltimore, Penguin Books, 1965. 168 p. (A penguin special)
- In refutation of modern revisionism. Enl. ed. Peking, Foreign Languages Press, 1963. 140 p.
- Kassof, Allen. The Soviet youth program; regimentation and rebellion. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1965. 206 p. (Russian Research Center studies, 49)
- Kolarz, Walter. Russia and her colonies. 3d ed. London, G. Philip, 1956. 334 p.

- Korbel, Josef. Trouble in the satellites. Toronto, Canadian Institute of International Affairs, 1957. 16 p. (Behind the headlines, v. 17, no. 1)
- Laqueur, Walter and Leopold Labedz (eds.). The future of communist society. New York, Praeger, 1962. 196 p.
- Leonhard, Wolfgang. Internal developments; a balance sheet. *Problems of communism*, v. 12 (2), 1963, p. 2-9.
- Lewytzkyj, Borys. Die Sovietukraine 1944-1963. Koeln, Kiepenheuer & Witsch, 1964. 443 p.
- Loewenstein, Prince Hubertus. Der rote Imperialismus; die Strategie Moskaus und Pekings im Kampf um die Weltherrschaft. Koeln, Westdeutscher Verlag, 1965. 126 p.
- Lowenthal, Richard. World communism: the disintegration of a secular faith. New York, Oxford University Press, 1964. 296 p.
- Macartney, C. A. and A. W. Palmer. Independent Eastern Europe; a history. London, Macmillan, 1962. 499 p.
- Majstrenko, Iwan. Borot'bism; a chapter in the history of Ukrainian communism. Translated by George S. N. Luckyj with the assistance of Ivan L. Rudnytsky. Edited by Peter Dornan. New York, Research Program on the U.S.S.R., 1954. 325 p.
- Manning, Clarence A. Ukraine under the Soviets. New York, Bookman Associates, 1953. 223 p.
- Martovych, Oleh R. (Lev Shankovskyy). National problems in the U.S.S.R., with ethnographic map of the Soviet Union by Mykola Kulyckyj. Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1953. 58 p. (Foreign affairs information series, no. 8)
- Mihajlov, Mihajlo. Moscow summer. New York, Farrar, Strauss and Groux, 1965. 220 p.
- The New Soviet generation. *Problems of communism*, v. 6, no. 3, 1957, p. 15-29.
- The New Soviet society; final text of the Program of the Communist Party of the Soviet Union, with annotations and introd. by Herbert Ritvo. New York, New Leader, 1962. 251 r.
- O'Brien, Frank. Crisis in world communism; Marxism in search of efficiency. New York, Free Press, 1965. 191 p.
- Polski Instytut Spraw Miedzynarodowych. 20 (i.e. Dwadziescia) lat polityki zagranicznej; materialy sesji naukowej PISM, Warszawa, 15-16 wrzesnia 1964. Warszawa, 1964. 450 str. (Biblioteka "Spraw Miedzynarodowych" nr. 16)
- Problems of communism. Russia under Khrushchev; an anthology from Problems of communism, edited by Abraham

- Brumberg. New York, Praeger, 1962. 660 p. (Praeger publications in Russian history and world communism, no. 105)
- Renmin, Ribao. The origin and development of the differences between the leadership of the CPSU and ourselves; comment on the open letter of the Central Committee of the CPSU. Peking, Foreign Languages Press, 1963. 69 p.
- Rostow, Walt W. The dynamics of Soviet society, by W. W. Rostow in collaboration with Alfred Levin and others. New York, New American Library, 1954. 264 p.
- Rush, Myron. Political succession in the U.S.S.R. New York, Columbia University Press, 1965. 223 p.
- Scalapino, Robert A. (ed.) The Communist revolution in Asia; tactics, goals, and achievements. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1965. 405 p.
- Schapiro, Leonard. The U.S.S.R. and the future; an analysis of the new program of the CPSU. New York, Praeger, 1963. 324 p.
- Schlesinger, Rudolf. The CPSU programme: historical and international aspects. *Soviet studies*, v. 13, 1962. pages 303-320.
- (ed.) The nationalities problem and Soviet administration. London, Routledge, 1956. 299 p.
- Schwartz, Harry. The Soviet economy since Stalin. Philadelphia, Lippincott, 1965. 236 p.
- Skilling, H. Gordon. Communism national and international: Eastern Europe after Stalin. Toronto, University of Toronto Press, 1964. 168 p.
- Smal-Stocki, Roman. The captive nations: nationalism of the non-Russian nations in the Soviet Union. New York, Bookman Associates 1960. 118 p.
- Soviet colonialism: does it exist. *Problems of communism*, v. 13, no. 1, 1964, p. 1-19.
- Stehle, Hansjakob. The independent satellite; society and politics in Poland since 1945. English translation by D. J. S. Thompson. New York, Praeger, 1965. 361 p.
- Strausz-Hupé, Robert. The real Communist threat. *International affairs*, v. 41, October 1945, p. 611-623.
- The Soviet satellite nations: a study of the new imperialism. A symposium edited by John H. Hallowell. Gainesville, Fla., Kallman, 1958. 244 p.
- Sullivan, Robert S. Soviet politics and the Ukraine 1917-1957. New York, Columbia University Press, 1962. 438 p.
- Ukrainian resistance. New York, Ukrainian Congress of America, 1949. 142 p.
- U.S. Congress. House. Committee on Foreign Af-

- fairs. Subcommittee on the Far East and the Pacific. Sino-Soviet conflict. Report on Sino-Soviet conflict and its implications, together with Hearings, pursuant to H. Res. 84. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1965. 412 p.
- Vardys, Vytas Stanley (ed.). Lithuania under the Soviets; portrait of a nation, 1940-65. New York, Praeger, 1965. 299 p. (Praeger publications on Russian history and world communism, no. 162)
- Soviet nationality policy since XXII party congress. *The Russian review*, v. 24, October 1965, p. 323-340.
- Wrąga, Ryszard. Sowieckie republiki srodkowo-azjatyckie. Rzym, Oddzial Kultury i Prasy 2. Korpusu, 1945. 121 p. (Biblioteka Orla Bialego)
- Zagoria, Donald S. The Sino-Soviet conflict: 1956-1961. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1962. 484 p.
- Zinner, Paul E. National communism and popular revolt in Eastern Europe: a selection of documents on events in Poland and Hungary, February-November, 1956. New York, Columbia University Press, 1956. 563 p.
- Revolution in Hungary. New York, Columbia University Press, 1962. 380 p.
- Zorza, Victor. How we can profit from the China-Soviet break. *Look*, v. 27, no. 23, p. 49-50.
- Zsoldos, Laszlo. The economic integration of Hungary into the Soviet bloc: foreign trade experience. Columbus, Ohio, Ohio State University, 1963. 149 p. (Bureau of Business Research monograph no. 109)

Зовнішня політика ССРСР

- Авторханов, А. Внешняя политика СССР. СССР сегодня и завтра. Труды 3-ой конференции Института по изучению истории и культуры СССР, Мюнхен, 1953, стор. 16-31.
- Айрапетян, М. Е. и Г. А. Деборин. Этапы внешней политики СССР. Москва, Изд-во социально-экономической литературы, 1961. 535 стор.
- Академия наук СССР. Кафедра истории международных отношений и внешней политики СССР. История международных отношений и внешней политики СССР, 1917-1963. Москва, Изд-во Международные отношения, 1960-61 3 т.
- Ахминов Г. Генеральная линия внешней политики СССР в Европе. Вестник Института по изучению истории и культуры СССР, № 6, 1953, стор. 5-25.
- Брежнев, Л. И. Звітна доповідь Центрального комітету КІРС

- XXII з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу 29 березня 1966 року. Київ, В-во Пол. літ-ри України, 1966. 97 стор.
- Коммунистическая партия Советского Союза. Академия общественных наук. XXII съезд КПСС и международное коммунистическое движение. Москва, 1962. 205 стор.
- Комуністична партія Радянського Союзу. Резолюція XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу на звітну доповідь Центрального комітету КПРС прийнята одногослосно 8 квітня 1966 року. Київ, В-во Політ. літ-ри України, 1966. 27 стор.
- Косыгин, А. Н. Заявление правительства СССР об основных вопросах внутренней и внешней политики. Выступление Председателя Совета Министров СССР А. Н. Косыгина. *Известия*, г. 50, 4 августа 1966 г.
- Прохоров, Г. М. Две мировые системы и освободившиеся страны. Москва, Экономика, 1965. 204 стор.
- Советско-китайские отношения 1917-1957; сборник документов. Москва, Изд-во Восточной лит-ры, 1959. 465 стор.
- Союз Советских Социалистических Республик. Министерство Иностранных Дел. Документы внешней политики СССР. Москва, 1957-62. 6 т.
- СССР и арабские страны 1917-1960 гг. Документы и материалы. Москва, Гос. изд-во полит. лит-ры, 1961. 854 стр.
- Верховный Совет. Сборник основных документов Верховного Совета СССР по внешне-политическим вопросам, 1956-1962. Москва, Известия Советов депутатов трудящихся СССР, 1962. 223 стор.
- Alsop, Stewart. Behind Khrushchev's smile. *Saturday Evening Post*, Febr. 1, 1958, p. 63-68.
- Aspaturian, Vernon V. The union republics in Soviet diplomacy; a study of Soviet federalism in the service of Soviet foreign policy. Geneve, E. Drozd, 1960. 228 p. (Publications de l'Institut Universitaire de Haute Etudes Internationales no. 36)
- Avtokhanov, A. Factors determining Soviet foreign policy *Problems of Soviet foreign policy*; proceedings of the 11th Conference of the Institute for the Study of the History and Culture of the USSR, held in Munich on July 24-25, 1959, p. 1-24.
- Barghoorn, Frederick C. Soviet foreign propaganda. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1964. 329p.
- The Soviet cultural offensive; the role of cultural diplo-

- macy in Soviet foreign policy. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1960. 353 p.
- Beloff, Max. The foreign policy of Soviet Russia 1929-1941. London, Oxford University Press, 1947-49. 2 v.
- Bouscaren, Anthony T. Soviet foreign policy; a pattern of persistence. New York, Fordham University Press, 1962. 187 p.
- Brzezinski, Zbigniew. Moscow and the M.L.F.: hostility and ambivalence. *Foreign affairs*, v. 43, October 1964, pages 126-134.
- Russia and Europe. *Foreign affairs*, v. 42, April 1964, p. 428-444.
- Budurowycz, Bohdan B. Polish-Soviet relations, 1932-1939. New York, Columbia University Press, 1963. 229 p.
- Carrère d'Encausse, H. Soviet foreign policy in the Moslem East. *Problems of Soviet foreign policy*; proceedings of the 11th Conference of the Institute for the Study of the History and Culture of the USSR, held in Munich on July 24-25, 1959, p. 115-132.
- Corry, James A. Soviet Russia and the Western alliance. Toronto, Canadian Institute of International Affairs, 1958. 102 p. (Contemporary affairs, no. 27)
- Crankshaw, Edward. Russia without Stalin; the emerging pattern. London, M. Joseph, 1956. 287 p.
- Russia's imperial design. *Atlantic*, v. 200, November 1957, p. 38-45.
- Dallin, Alexander. Soviet conduct in world affairs; a selection of readings. New York, Columbia University Press, 1962. 318 p.
- The Soviet Union at the United Nations; an inquiry into Soviet motives and objectives. New York, Praeger, 1962. 244 p. (Praeger publications on Russian history and world communism, no. 96)
- Dallin, David J. Soviet foreign policy after Stalin. Philadelphia, Lippincott, 1961. 543 p.
- Deutscher, Isaak. The great contest: Russia and the West. New York, Oxford University Press, 1960. 86 p.
- Dinerstein, Herbert S. War and the Soviet Union; nuclear weapons and revolution in Soviet military and political thinking. New York, Praeger, 1959. 268 p.
- Embree, George C. The Soviet Union and the German question, September 1958—June 1961. The Hague, Nijhoff, 1963. 330 p.
- Fernbach, Alfred P. Soviet coexistence strategy; a case

- study of experience in the International Labor Organization. Washington, D.C., Public Affairs Press, 1960. 63 p.
- Friedrich Ebert Stiftung. Forschungstelle. The Soviet bloc and the developing countries. Hannover, Verlag fuer Literatur und Zeitgeschehen, 1962. 39 p.
- Gallagher, Matthew P. The Soviet history of World War II; myths, memories, and realities. New York, Praeger, 1962. 220 p.
- Garthoff, Raymond L. Soviet strategy in the nuclear age. London, Atlantic Books, 1958. 283 p.
- Goldwin, Robert A. (ed.) Readings in Russian foreign policy. Edited by Robert A. Goldwin, with Gerald Stourzh and Marvin Zetterbaum. New York, Oxford University Press, 1959. 775 p.
- Haines, Grove C. Threat of Soviet imperialism. Baltimore, John Hopkins Press, 1954. 402 p.
- Ilnytsky, Roman. Russian world ambitions and world peace; Hitler's fatal blunder; Britain's opportunity: a warning against the imitation of Heinrich Himmler. Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1963. 59 p. (Foreign affairs information series, no. 16)
- Keep, John. Soviet foreign policy: doctrine and reality. *Survey*, no. 40, Jan. 1962, p. 11-23.
- Kennan, George F. Russia, the atom and the West. London, Oxford University Press, 1958. 120 p.
- Soviet foreign policy 1917-1941. New York, Van Nostrand, 1960, 191 p.
- The sources of Soviet conduct, by X. *Soviet conduct in world affairs; a selection of readings by Alexander Dallin*, New York, Columbia University Press, 1962, p. 244-261.
- Khrushchev, Nikita S. Khrushchev in New York, Sept. 19th to Oct. 13th, 1960, including all his speeches and proposals to the United Nations and major addresses and news conferences. New York, Crosscurrents Press, 1960. 286 p.
- On peaceful coexistence. *Foreign affairs*, v. 38, October 1959, p. 1-18.
- To avert war, our prime task; selected passages, 1956-63. Moscow, Foreign Languages Publ. House, 1963. 175 p.
- World without arms, world without wars. Moscow, Foreign Languages Publ. House, 1960? 2 v.
- Kommunisticheskaia partiia Sovetskogo Soiuza. Programme of the Communist Party of the Soviet Union adopted by the 22nd Congress of the C.P.S.U., October 31, 1961. Moscow, Foreign Languages Publ. House, 1961. 127 p.

- 23rd Congress of the Communist Party of the Soviet Union. Moscow, Novosti Press Agency, 1966. 439 p.
- Kovner, Michael. The challenge of co-existence; a study of Soviet economic diplomacy. Washington, D. C., Public Affairs Press, 1961. 130 p.
- Kulski, Wladyslaw W. Peaceful co-existence; an analysis of Soviet foreign policy. Chicago, H. Regnery, 1959. 662 p. (Foundation for Foreign Affairs series, no. 3)
- Lenin, Vladimir I. On the foreign policy of the Soviet state. Moscow, Progres Publishers, n.d. 283 p.
- Librach, Jan. The rise of the Soviet empire; a study of Soviet foreign policy. New York, Praeger, 1964. 382 p. (Praeger publications in Russian history and world communism, no. 146)
- Mackintosh, J. M. Strategy and tactics of Soviet foreign policy. London, Oxford University Press, 1962. 332 p.
- Mieroszewski, Julian. Polska, Rosja, Chiny. *Kultura*, nr. 3, 1964, str. 41-50.
- Polska, Rosja, Ameryka. *Kultura*, nr. 6, 1964, str. 79-88.
- Problem centralny XX wieku. *Kultura*, nr. 5, 1964, str. 61-68.
- Mosely, Philip E. The Kremlin and world politics; studies in Soviet policy and action. New York, Vintage Books, 1960. 557 p. (Vintage Russian library, R-1002)
- Soviet policy in the developing countries. *Foreign affairs*, v. 43, October 1964, p. 87-98.
- Pentony, De Vere E. (ed.) Soviet behavior in world affairs: communist foreign policies. San Francisco, Chandler, 1962. 308 p. (Chandler studies in international and intercultural relations)
- Rose, J. W. The Berlin crisis of 1958; the calculated risk of the Soviet Union. Chicago, Czechoslovak Foreign Institute in Exile, 1960. 53 p.
- Seton-Watson, Hugh. The new imperialism. London, Bodley Head, 1961. 136 p.
- Shapiro, Leonard B. (ed.) The U.S.S.R. and the future; an analysis of the new program of the CPSU. Associate editor: A. Boiter. New York, Published for the Institute for the Study of the USSR by Praeger, 1963. 324 p.
- Shulman, Marshall D. Stalin's foreign policy reappraised. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1963. 320 p. (Russian Research Center Studies, 48)
- Shuman, Frederick L. Russia since 1917; four decades of the Soviet policy. New York, Knopf, 1957. 508 p.
- Starushenko, G. The principle of national self-determination

- in Soviet foreign policy. Translated from the Russian by Ivanov-Mumjiev. Moscow, Foreign Languages Publ. House, n.d. 239 p.
- Ulan, Adam B. The new face of Soviet totalitarianism. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1963. 233 p.
- U. S. Congress. Committee on Foreign Affairs. Background information on the Soviet Union in international relations. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1961. 91 p.
- Warth, Robert D. Soviet Russia in world politics. New York. Twayne, 1963. 544 p.
- Wolfe, Thomas W. Shifts in Soviet strategic thought. *Foreign affairs*, v. 42, April 1964, p. 475-486.
- Soviet strategy at the crossroads. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1964. 342 p.

Зовнішня політика США

- Alsoop, Stewart. Kennedy's grand strategy. *Saturday evening post*, March 31, 1962, p. 11-16.
- To live their lives their own way. *Saturday evening post*, Dec. 16, 1961, p. 18.
- Bengel, Ernst Hans von der. From Marshall aid to Atlantic partnership; European integration as a concern of American foreign policy. With a foreword by Henry A. Kissinger. Amsterdam, Elsevier, 1966. 480 p.
- Burnham, James. Containment or liberation? An inquiry into the aims of United States foreign policy. New York, J. Day, 1953. 256 p.
- Carleton, William G. The revolution in American foreign policy; its global range. New York, Random House, 1963. 530 p.
- Cerf, Jay H. and Walter Pozen (eds.) Strategy for the 60's. With an introduction by J. W. Fullbright. Prepared by the Foreign Policy Clearing House. New York, F. A. Praeger, 1960. 165 p.
- Donelan, Michael. The ideas of American foreign policy. London, Chapman & Hall, 1963. 273 p.
- Eisenhower, Dwight D. Peace with justice; selected addresses. New York, Columbia University Press, 1961. 273 p.
- Finletter, Thomas K. Foreign policy; the next phase, the 1960's. 2d. ed. New York, Published for the Council on Foreign Relations by Harper, 1960. 235 p.
- Fullbright, James W. Old myths and new realities, and other commentaries. New York, Random House, 1964. 147 p.

- Dulles, John Foster. War or peace. New York, Macmillan, 1957. 274 p.
- Goldwin, Robert A. (ed.) Readings in American foreign policy. Edited by Robert A. Goldwin with Ralph Lerner and Gerald Stourzh. New York, Oxford University Press, 1959. 3 v.
- Gilpatric, Roswell L. Our defense needs; the long view. *Foreign affairs*, v. 42, April 1964, p. 366-378.
- Hahn, Walter F. and John C. Neft (eds.) American strategy for the nuclear age. Garden City, Doubleday, 1960. 455 p.
- Johnson, Lyndon B. A time for action; a selection from the speeches and writings, 1953-64. New York, Washington Square Press, 1964. 191 p.
- Kennedy, John F. The strategy of peace. Edited by A. Nevins. New York, Harper, 1960. 233 p.
- Kennan, George F. American diplomacy 1900-1950. New York, New American Library, 1954. 144 p. (Charles R. Walgreen Foundation Lectures)
- On dealing with the Communist world. New York, For the Council on Foreign Relations by Harper & Row, 1964.
- Peaceful coexistence; a western view. *Foreign affairs*, v. 38, Jan. 1960, p. 171-190.
- Kertesz, Stephen D. (ed.) The fate of East Central Europe; hopes and failures of American foreign policy. Notre Dame, Ind., University of Notre Dame Press, 1956. 463 p. (International studies of the Committee on International Relations, University of Notre Dame)
- Kirk, Greyson. World perspectives, 1964. *Foreign affairs*, v. 43, Oct. 1964, p. 1-13.
- Kissinger, Henry A. The necessity for choice; prospects of American foreign policy. New York, Harper, 1961. 370 p.
- Lippman, Walter. The Communist world and ours. Boston, Little, Brown, 1959. 56 p.
- Molnar, Thomas. The two faces of American foreign policy. Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1962. 261 p.
- Nixon, Richard M. Challenges we face; edited and compiled from the speeches and papers of R. M. Nixon. New York, McGraw-Hill, 1960. 253 p.
- Prospects for America: the Rockefeller panel reports. New York, Doubleday, 1961. 486 p.
- Reitzel, William. United States foreign policy 1945-1955, by William Reitzel (and others). Washington, Brookings Institution, 1956. 535 p.

- Rostow, Walt W. *View from the seventh floor*. New York, Harper & Row, 1964. 178 p.
- Rusk, Dean. *Policy, persistence, and patience; an interview with Secretary of State Dean Rusk*. Washington, U. S. Govt. Print. Off., 1965. 32 p. (General foreign policy series, 199)
- Spanier, John W. *American foreign policy since World War II*. Rev. ed. New York, Praeger, 1963. 275 p.
- Stevenson, Adlai E. *Putting first thing first: a democratic view*. New York, Random House, 1960. 115 p.
- U.S. Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. *A decade of American foreign policy; basic documents, 1941-49, prepared at the request of the Senate Committee on Foreign Relations by the staff of the Committee and the Dept. of State*. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1950. 1381 p.
- Dept. of State. Historical Office. *American foreign policy 1950-1955; basic documents*. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1957. 2 v.
- ——— American foreign policy: current documents, 1956-1961. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1957-65. 6 v.
- ——— Office of Media Services. *Five goals of U.S. foreign policy*. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1962. 37 p. (Its General foreign policy series, 183).
- President. *Public papers of the Presidents of the United States, containing the public messages, speeches, and statements of the President*. Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1945-64. 20 v.
- Documents on American foreign relations, 1939-1963*. Boston (etc.), World Peace Foundation, 1939-64. 25 v.
- White, Merrill A. *Some considerations of United States foreign policy toward Eastern Europe: 1941-1964*. *The Polish review*, v. 10, no. 1, 1965, p. 3-42.

Західні держави і їх зовнішня політика

- Adenauer, Konrad. *World indivisible, with liberty and justice for all*. Translated from the German by R. and C. Winston. New York, Harper, 1955. 128 p.
- *The German problem, a world problem*. *Foreign affairs*, v. 41, October 1962, p. 59-65.
- Boyd, Francis. *British politics in transition, 1945-63*. New York, Praeger, 1964. 253 p.
- Brandt, Willy. *The ordeal of coexistence*. Cambridge, Harvard University Press, 1963. 112 p.

- Buchan, Alastair. NATO in the 1960's, the implications of interdependence. Rev. ed. New York, F. Praeger, 1963. 179 p.
- Camps, Miriam. Britain and the European community, 1955-1963. Princeton, Princeton University Press, 1964. 547 p.
- Cottrell, Alvin J. and James E. Dougherty. The politics of the Atlantic alliance. New York, Praeger, 1964, 264 p.
- Deutsch, Karl W. and Lewis J. Edinger. Germany rejoins the powers: mass opinion, interest groups, and elites in contemporary German foreign policy. Stanford, Calif., Stanford University Press, 1959. 320 p.
- Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige. Politik. Forschungsinstitut, Frankfurt am Main. Documents on Berlin, 1943-1963. Selected and edited by Wolfgang Heilemeyer and Guenther Hindrichs. 2d rev. and enl. ed. Muenchen, Oldenbourg, 1963. 373 p. (Its Dokumente und Berichte, Bd. 22)
- Fitzsimmons, Matthew A. The foreign policy of the British Labour Government, 1945-1951. Notre Dame, Ind., University of Notre Dame Press, 1953. 182 p. (International studies of the Committee of International Relations, University of Notre Dame)
- Freymond, Jacques. Western Europe since the war; a short political history. New York, Praeger, 1964, 236 p.
- Fullbright, William J. Prospects for the West. Cambridge, Harvard University Press, 1963. 132 p.
- Furniss, Edgar S. France, troubled ally. New York, For the Council on Foreign Relations by Harper, 1960. 512 p.
- (ed.) The Western Alliance, its status and prospects. Columbus, Ohio State University Press, 1965. 182 p.
- Gablentz, Otto Martin von der. The Berlin question in its relations to world politics, 1944-1963; an introduction. Muenchen, R. Oldenbourg, 1964. 43 p.
- Goettinger Research Committee. The German Eastern territories beyond Oder and Neisse in the light of the Polish press. Wuerzburg, Holzner, 1958-1964. 2 v.
- Haines, Charles G. What future for Europe? New York, Foreign Policy Association, 1957, 62 p.
- Herter, Christian A. Toward Atlantic community. New York, Published for the Council on Foreign Relations by Harper & Row, 1963. 107 p. (Policy books)
- Kennan, George F. Polycentrism and Western policy. *Foreign affairs*, v. 42, January 1964, p. 171-183.
- Kleinman, Robert. Atlantic crisis: American diplomacy confronts a resurgent Europe. New York, Norton, 1964. 158 p.

- Knorr, Klaus. ed. *NATO and American security*. Princeton, Princeton University Press, 1959. 342 p.
- Kogon, Eugen. *Die unvollendete Erneuerung: Deutschland im Kraeffefeld 1945-1963*. Frankfurt/Main, Europaeische Verlagsanstalt, 1964. 257 p.
- Lowenthal, Richard. The West isn't moving toward war — it's drifting to defeat. *Globe magazine*, Jan. 31, 1959, p. 7-8, 23-24.
- Marcus, John T. *Neutralism and nationalism in France: a case study*. New York, Bookman Associates, 1958. 207 p.
- McInnis, Edgar. *The Atlantic triangle and the cold war*. Toronto, University of Toronto Press, 1959. 223 p.
- Masters, Donald C. *Canada in world affairs: 1953-1955*. New York, For the Canadian Institute of International Affairs by Oxford University Press, 1959. 223 p.
- Northedge, F. S. *British foreign policy; the process of readjustment, 1945-1961*. London, Allen & Unwin, 1962. 341 p.
- Royal Institute of International Affairs. *Atlantic alliance; NATO's role in the free world. A report by a Chatham House study group*. London, 1952. 172 p.
- *British foreign policy; some relevant documents, January 1950—April 1955*. London, 1955. 127 p.
- Schroder, Gerhard. *Decision for Europe*. Edited and with introductory text by Alfred Rapp. Translated by D. J. S. Thompson. London, Thomas and Hudson, 1964. 248 p.
- Schumann, Maurice. France and Germany in the new Europe. *Foreign affairs*, v. 41, October 1962, p. 66-77.
- Smith, Jean E. *The defense of Berlin*. Baltimore, John Hopkins Press, 1963. 431 p.
- Snyder, William P. *The politics of British defense policy, 1945-1962*. Columbus, Ohio State University Press, 1964. 284 p.
- Sommer, Theo. For an Atlantic future. *Foreign affairs*, v. 43, Oct. 1964, p. 112-125.
- Strausz-Hupé, Robert (ed.) *Building the Atlantic world*. New York, Harper & Row, 1963. 400 p.
- Walker, Patrick Gordon. The Labor party's defense and foreign policy. *Foreign affairs*, v. 42, April 1964, p. 391-398.
- Warburg, James P. *The West in crisis*. Garden City, Doubleday, 1959. 192 p.
- Wilcox, Francis O. and H. Field Haviland (ed.) *The Atlantic community progress and prospects*. New York, Praeger, 1963. 294 p.

- Wolfers, Arnold (ed.) Alliance policy in the cold war. Baltimore, John Hopkins Press, 1959. 314 p.
- Woodhouse, C. M. British foreign policy since the Second World War. London, Hutchinson, 1961. 255 p.

Міжнародні всесвітні і регіональні організації

- Cerny, Karl H. and Henry W. Briefs (eds.) NATO in quest of cohesion; a confrontation of viewpoints at the Center for Strategic Studies, Georgetown University. Foreword by Lauris Norstad. New York, Published for the Hoover Institution on War, Revolution, and Peace by Praeger, 1955. 476 p. (Hoover Institution publications)
- Eichelberger, Clark Mell. UN: the first twenty years. New York, Harper & Row, 1965. 176 p.
- Goodspeed, Stephen S. The nature and function of international organization. New York, Oxford University Press, 1959. 673 p.
- Lawson Ruth C. (ed.) International regional organizations; constitutional foundations. New York, Praeger, 1962. 387 p.
- NATO, facts about the North Atlantic Treaty Organization. Paris, NATO Information Service, 1965. 320 p.
- The United Nations reconsidered. Edited with an introduction by Raymond A. More. Columbia, University of South Carolina Press, 1963. 158 p. (Institute of International Studies, University of South Carolina. Studies in international affairs, no. 2)
- Robertson, Arthur Henry. European institutions: cooperation, integration, unification. New York, Praeger, 1959. 372 p. (The Library of world affairs, no. 44)
- Russell, Ruth B. A history of the United Nations charter; the role of the United States 1940-1945. By Ruth B. Russell, assisted by Jeannette E. Muther. Washington, D.C., Brookings Institution, 1958. 1140 p.
- White, Lyman Cromwell. International non-governmental organizations; their purposes, methods, and accomplishments. By Lyman Cromwell, assisted by Marie Ragonetti Zocca. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1951. 325 p.

Національні проблеми ССРСР і росіяни на еміграції

- Абрамович, Р. Дела эмигрантские. Социалистический вестник, г. 33, № 1, 1953, стр. 6-8.

- . К национальному вопросу в СССР. *Социалистический вестник*, г. 30, № 3/9, 1950, стор. 156-161.
- . Национальный вопрос и социалдемократия. *Социалистический вестник*, г. 28, № 6-7, 10, 1948.
- . Тяжелые роды. *Социалистический вестник*, г. 31, № 11, стор. 210-211.
- Бялер, С. Украинцы в советской элите. *Социалистический вестник*, сборник, № 2, 1964, стор. 39-45.
- Вишняк, М. Федерация и свободный союз свободных народов. *Социалистический вестник*, г. 31, № 8, 1951, стор. 153-156.
- Волконский, А. М. Историческая правда и украинофильская пропаганда. 2. изд. Мюнхен, Изд-во Время, 1947. 80 стр.
- Галданов, С. Об основах нашей непримиримости и о пределеции большевизма. *Обозрение*, г. 1, № 20-23, 1947.
- . О пределеции большевизма и о прочих „острых углах”. *Обозрение*, г. 2. № 45-48, 1948.
- Далин, Д. Новая платформа Р.С.Д.Р.П. *Социалистический вестник*, г. 28, № 1, 1948, стор. 7-10.
- Двинов, Б. Великое переселение народов в СССР. *Социалистический вестник*, г. 27, №3, 1947, стор. 38-41.
- . Задача дня. *Социалистический вестник*, г. 30, № 7, 1950, стор. 129-131.
- . Новые группировки — новые программы. *Социалистический вестник*, г. 28, № 6, 1948, стор. 102-105.
- Декларация совещания представителей пяти российских политических организаций . . . и представителей национальных организаций, Висбаден, 3-7 ноября, 1951 г. *Социалистический вестник*, г. 31, № 11, стор. 209-210.
- К украинскому вопросу. *Часовой*, № 326, январь, 1953, стр. 10-11.
- Координационный центр антибольшевистской борьбы. Сообщение. *Голос народа*, 7 июля, 1953, стр. 1.
- Керенский, Александр. После победы. *Социалистический вестник*, г. 27, № 1-2, 1947, стор. 5-8.
- Лига борьбы за народную свободу. Декларация по национальному вопросу Лиги борьбы за народную свободу и Союза борьбы за освобождение народов России. *Социалистический вестник*, г. 31, № 8, 1951, стор. 151-152.
- Макаров, Ю. Что нужно знать об Украине; сборник исторических очерков и статей. Буэнос-Айрес, Изд-е газеты Русский в Аргентине, 1939. 111 стор.
- Муценек, В. К. Национальный вопрос в российской империи. *Часовой*, 328, март, 1953, ст. 14-16.
- Национальный вопрос в нашей программе. После коллективного обсуждения указанных выше вопросов на-

- писал Г. Е. *Социалистический вестник*, г. 28, № 6, 1948, стор. 117-118.
- Национально-народна освободительная программа минимум. Во имя победы русского народа мы требуем немедленной ликвидации коммунизма и осуществления национально-народной освободительной программы — минимум. *Россия*, г. 15, № 3596, 3 апреля 1947.
- Национально-Трудовой Союз. Программа Национально-Трудового Союза (российских солидаристов). 1948. 20 стор.
- Николаевский, Б. На путях к русско-украинскому соглашению. *Новое русское слово*, 4 января, 1953, стр. 2.
- Петров, Евгений С. Внутрішняціональне питання. Написав Е. Петров-Скіталец. *Сучасність*, р. 1, ч. 10, 1961, стор. 87-94.
- Российский демократ. № 1-2, 1951; № 1, 1953, сборник 20, 21, 22, посвящены национальному вопросу в России. Ред. С. Мельгунов. Париж, 1951-53.
- Шварц, С. Нация и национальность. *Социалистический вестник*, сборник № 2, 1964, стор. 24-38.
- О солидаризме и солидаристах. *Социалистический вестник*, г. 31, № 8, 1951, стор. 165-168.
- О солидаристах. *Социалистический вестник*, г. 31, № 9-10, 1951, стор. 187-189.
- После Висбадена; к национальному вопросу. *Социалистический вестник*, г. 31, № 12, 1951, стор. 230-232.
- Реабилитация колониальной политики. *Социалистический вестник*, г. 31 № 11, 1951, стор. 206-209.
- Шварц-Омонский, Н. К национальному вопросу. *Социалистический вестник*, г. 28, № 6, 1948, стор. 115-117.
- Федотов, Георгий П. Новый град; сборник статей. Под ред. Ю. П. Иваска. Нью-Йорк, Изд-во им. Чехова, 1952, 377 стор.
- Российский Политический Комитет, Нью Йорк. Обращение. *Русская Мысль*, № 532, 27. 2. 1953, стр. 4.
- Karovich, Michael M. Russian imperialism or communist aggression? *Soviet conduct in world affairs; a selection of readings by Alexander Dallin*, New York, Columbia University Press, 1962, p. 186-195.
- Kohanik, P. G. The biggest lie of the century—"The Ukraine": historical facts concerning Russia and "the Ukraine". New York, Published for Orthodox Clergy Association of North America by Russia Publishing Co., 1952. 41 p.
- Petrov, Evgenii S. The Kronstadt thesis for a free Russian

Government, by E. Petrov-Skitaletz. Foreword and translation from the Russian text by John O'Connor. New York, R. Speller, 1964. 134 p.

До проблем української зовнішньої політики

- Андрієвський, Дмитро. Білянс політичної акції еміграції; підсумки й критичний огляд останніх десяти років. *Українське слово* (Париж), ч. 775 і 777, 1956.
- Вихідні позиції української зовнішньої політики. *Три-зуб*, р. 2, ч. 10, 1948, стор. 3-5.
- Вирвати Україну з московської орбіти. *Українське слово*, (Париж), ч. 459, 1950.
- УНР чи УРСР. *Українське слово* (Париж), ч. 861, 1958.
- Державність: українська справа в сучасній міжнародній політиці. *Українське слово* (Париж), ч. 422, 1949.
- Завдання української закордонної політики і її засоби. *Українське слово* (Париж), ч. 454-455, 1950.
- На міжнародні теми: Як вийти з орбіти Росії; Європейська спільнота й Україна; Наші західні сусіди; Великодержави. *Українське слово* (Париж), ч. 459-460, 462, 467, 1950.
- На різних етапах політичної думки. *Українське слово* (Париж), ч. 491, 1951.
- Світла й тіні української міжнародньої акції. *Українське слово* (Париж), ч. 481, 1951.
- Советська імперія, поневолені народи та міжнародня політика. *Українське слово* (Париж), ч. 528-529, 1951.
- Суверенність; українська справа в сучасній міжнародній політиці. *Українське слово* (Париж), ч. 427, 1950.
- Українська міжнародна акція. *Українське слово* (Париж), ч. 450, 1950.
- Українська справа в сучасній міжнародній політиці. *Українське слово* (Париж), ч. 421, 1949.
- Антибольшевицький Блок Народів. Збірка документів 1941-1956. (—) Вид. Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1956. 357 ст. (Бібліотека українського підпілля, ч. 4).
- Бандера, Степан. Большевицька тактика і визвольна боротьба. *Большевизм і визвольна боротьба*, 1957, стор. 306-316.
- За завершену політичну структуру. *Шлях перемоги*. ч. 1-2. 1958
- За правильне розуміння визвольно-революційного процесу. *Большевизм і визвольна боротьба*, 1957, стор.184-190.
- Політика Москви незмінна. *Большевизм і визвольна боротьба*, стор. 350-368.

- Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном. (—) Пресове Бюро ЗЧ ОУН, 1948. 69 стор.
- Українська національна революція, а не тільки проти-режимний резистанс. *Україна проти Москви*, 1955, стор. 338-388.
- Бедрій, Анатоль. За визволення України, а не за „самостійнення” УРСР. *Визвольний шлях*, р. 11, ч. 9, 1964, стор. 867-878.
- Білас, Лев. Советська імперія, азійські народи і ми. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 29, 1958; р. 9, ч. 1-3, 1959.
- Білінський, Андрій. Світ і ми: аналіза української політики на тлі конфлікту вільної демократії з комунізмом. Мюнхен, В-во Орлик, 1963. 348 стор.
- Бойдуник, Осип. За суцільний фронт. *Українське слово* (Париж), ч. 815-16, 1957.
- Сучасний стан визвольної політики. *Українське слово* (Париж), ч. 758-60, 1956.
- Боцюрків, Богдан Р. Поширювати правду про Україну; деякі проблеми інформативної пропагандивної та наукової діяльності українців в англомовному оточенні. *Наша мета*, р. 17, ч. 35-38, 1965.
- Вировий, М. В. Україна і Росія. *Ідея і чин*, ч. 3, 1943.
- Гаєнко, Ф. Чому самостійність, а не федерація? *Наші позиції*, ч. 4, 1953 і ч. 1, 1954.
- Галайчук, Богдан. Емігрантські правління. *Час*, р. 4, ч. 41, 44, 47, 52, 1948; р. 5, ч. 1-2, 9, 1949.
- Загроза над Бугом, *Час*, р. 5, ч. 16-17, 24, 1949.
- Зайві чи вимираючі: українські політичні партії в діяспорі. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 10, 12, 15, 1958.
- Проблеми нашої визвольної політики. *Сучасна Україна*, р. 5, ч. 17-20, 25-26, 1955; р. 6, ч. 1-7, 20-23, 25, 1956.
- Сила і право у визвольній політиці. *Час*, р. 4, ч. 32-33 1948.
- Суверен чи претендент; за належну площину в дискусії про українсько-польські кордони. *Час*, р. 4, ч. 37-39, 1948.
- Горновий, Осип (Осип Дяків). Наше становище до російського народу. *Вперед*, ч. 3, 1950, стор. 9-11.
- Гришко, Василь І. Головна небезпека і наше вразливе місце. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 4, ч. 54-55, 1948.
- Наша головна сила. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 4, ч. 59-62, 1948.
- Наша головна сила та її головні вади й головні завдання. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 4, ч. 67-69, 1948.
- Україна сьогодні і ми. Торонто, В-во Молода Україна, 1954. 197 стор.
- Деклярація національно-визвольних центрів

- народів Східньої Європи в справі Координаційного Центру Антибольшевицької Боротьби (КЦАБ) Мюнхен, 1953, *Гомін України*, р. 6, ч. 6, 1953.
- Дивнич, Юрій (Юрій Лавриненко). Україна — Схід. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 5, ч. 90-99, 1949.
- Донцов, Дмитро. Підстави нашої політики. 2. вид. Нью Йорк, ООЧСУ, 1957. 210 стор.
- Добрянський, Михайло. До питання кризи в Державному центрі УНР. *Новий Ульм*, В-во *Українські вісті*, 1955. 64 стор.
- Звернення воюючої України до всієї української еміграції. *Сурма*, ч. 25, 1950, стор. 8-11.
- Зозуля, Яків. Зустріч з росіянами. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 5, ч. 101-102, 1949.
- Ільницький, Роман. Великопростірні концепції. *Час*, р. 4, ч. 8-10, 1948.
- За нову концепцію української зовнішньої політики. *Час*, р. 4, ч. 16-18, 20-21, 1948.
- Камінський, Анатоль. На новому етапі. Пролог, 1965. 173 стор. (Суспільно-політична бібліотека, ч. 16)
- Кедрин, Іван. Хвильовизм—ревізіонізм—новаторство. *Свобода*, ч. 81-82, 85, 1964.
- Книш, Зиновій. Сьогодні й завтра; думки націоналіста. Вінніпег, 1950. 113 стор.
- Кубійович, Володимир. Українці поза межами батьківщини. *Сучасна Україна*, р. 8, ч. 15-16, 1958.
- Лебедь, Микола. Етап визвольної боротьби. *Сучасна Україна*, р. 9, ч. 25, 1959.
- На принципі обопільного визнання. *Сучасність*, р. 1, ч. 3, 1961, стор. 47-49.
- Підсумки і висновки до теми американсько-радянські взаємини і українська справа. *Сучасність*, р. 2, ч. 7, 1962. стор. 85-96.
- Сучасна Україна і українська визвольна політика. *Сучасність*, р. 5, ч. 10, 1965, стор. 76-93.
- УПА; Українська Повстанська Армія, її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу. (—) Пресове Бюро УГВР, 1946.
- Ліга Визволення Народів ССРСР і Кронштадська Група. Повідомлення (про співпрацю народів ССРСР). *Вільне слово*, р. 33, ч. 46, 1966, стор. 11.
- Лівницький, Микола. До тактичних питань нашої визвольної політики. *Мета*, ч. 7, 1955, стор. 1-9.
- Незалежний курс української зовнішньої політики. *Мета*, ч. 1, 1961, стор. 4-8.

- Політичні завдання української еміграції. *Українські вісті* (Новий Ульм), р. 5, ч. 94-95, 1949.
- Липа, Юрій. Призначення України. 2. вид. Нью Йорк, В-во Говерля, 1953. 305 стор.
- Липинський, В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів; про ідею і організацію українського монархізму. Відень, 1926. 580 стор.
- Лисяк-Рудницький, Іван. Проти Росії чи проти радянської системи? *Сучасність*, р. 1, ч. 10, 1961, стор. 72-86.
- Україна в еволюції радянської системи. *Сучасність*, р. 3, ч. 1, 1963, стор. 60-70.
- Мазепа, Ісаак. Підстави нашого відродження. Мюнхен, В-во Прометей, 1946. т. 1.
- Майстренко, Іван. Ще про українсько-російські взаємини. *Сучасність*, р. 1, ч. 7, 1961, стор. 87-90.
- Маркусь, Василь. Мова про тактику, а не про принципи визвольної політики. *Український самостійник*, р. 10, ч. 5, 1959, стор. 23-29.
- Організація Українських Націоналістів. Деклярація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення другої світової війни в Європі. *Визвольна політика*, ч. 1, 1948, стор. 2-8.
- ОУН в світлі постанов великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р; збірка документів, (—) В-ня Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів 1955. 368 стор. (Бібліотека українського підпільника ч. 1).
- Оршан, Ярослав. Розвиток української політичної думки за сто літ. Лондон, 1938. 54 стор. (Бібліотека націоналіста, ч. 1).
- Осадчук, Богдан. УРДП і „зовнішня політика” київського уряду. *Наші позиції*, ч. 1, 1954, стор. 31-44.
- Пеленський, Зенон. Без компасу. *Час*, р. 4, ч. 23, 25-30, 1948.
- „Відновляючи українську державу, змінимо обличчя світу”. *Час*, р. 5, ч. 6-7, 1949.
- Пеленський, Ярослав З. Перед новими перспективами. *Сучасна Україна*, р. 7, ч. 12-13, 1957.
- Українська справа у взаєминах межі США і СРСР під час і після другої світової війни. *Сучасність*, р. 2, ч. 8, 1962, стор. 71-84.
- Полтава, Петро. (псевд.). Збірник підпільних писань. Мюнхен, В-во Український Самостійник, 1959. 296 стор.
- Про концепцію суверенної національно-визвольної політики. *Визвольний шлях*, р. 6, ч. 2, 1953, стор. 7-10.

- Прокоп, Мирослав. До питання українсько-російських взаємин. *Сучасність*, р. 1, ч. 6, 1961, стор. 49-61.
- Знову чотири окупанти України? *Сучасність*, р. 4, ч. 10, 1964, стор. 67-71.
- Питання колоніялізму перед Об'єднаними Націями і Україна. *Сучасність*, р. 2, ч. 6, 1962, стор. 52-67.
- Національні інтереси передусім. *Свобода*, 11 березня, 1964
- Сучасні керівники УССР і українська визвольна справа. *Сучасна Україна*, р. 7, ч. 22-23, 1957.
- Україна і українська політика Москви. Мюнхен, *Сучасна Україна*, 1957. 176 стор. (Мала політична бібліотека, ч. 4).
- Рахманний, Роман (Роман Олійник). За який світ? *Час*, р. 44, ч. 6-7, 1948.
- На зовнішньому відтинку. *Час*, р. 3, ч. 47, 1947.
- Українська міжнародня політика з позиції власної сили. *Сучасність*, р. 3, ч. 9, 1963, стор. 76-101.
- Ребет, Лев. Чи мають ґрунт наші еміграційні партії? *Сучасна Україна*, р. 2, ч. 14, 1952.
- Розгін, Іван. Значення Українського Державного Центру як реального фактора в українській політиці. *Мета*, ч. 3, 1955, стор. 7-10.
- Сенишин, Лев. Федеративні концепції та наш національний інтерес. *Гомін України*, р. 5, ч. 27-28, 1952.
- Сосновський, Михайло. Азійські володіння Росії і боротьба з російським імперіялізмом: Азійські народи і нова політична дійсність; Три геополітичні комплекси підросійської Азії (Кавказ, Туркестан, Сибір). *Час*, р. 4, ч. 39-45, 1948.
- Диференціація російської еміграції. *Час*, р. 4, ч. 9, 1948.
- Наші завдання, потреби і можливості. *Гомін України*, р. 6, ч. 21-24, 1953.
- Нова програма поневолення народів Східної Європи й Азії. *Час*, р. 4, ч. 15, 1948.
- Російська еміграція і її позиції. *Час*, р. 4, ч. 7, 1948.
- Російські соціалісти і національне питання. *Гомін України*, р. 5, ч. 14, 1952.
- Російсько-советський націоналізм. *Гомін України*, р. 5, ч. 18, 1952.
- Timeo Danaos et dona ferentes . . . (Чи ми вже можемо говорити з росіянами?). *Гомін України*, р. 5, ч. 42, 1952.
- Стецько, Ярослав. Вузлова проблема світової політики. *Большевизм і визвольна боротьба*, 1957, стор. 293-305.
- Засади української зовнішньої політики. *Вісник* (Нью-Йорк), р. 18, ч. 6-8, 1964.
- Зудар світів. *Гомін України*, р. 5, ч. 25-30, 1952.

- Питома вага України по обабіч залізної заслони. *Визвольний шлях*, р. 10, ч. 9-12, 1963.
- Рушійні кличі нашої боротьби. *Україна проти Москви*, 1955, стор. 315-337.
- Сулятич, Мартин. Українська зовнішня політика: нарис. *Визвольний шлях*, р. 10, ч. 10, 1957, стор. 1111-1124.
- Україна проти Москви; збірка статей. (—) В-ня Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 388 стор. (Бібліотека українського підпільника, ч. 2).
- Україна та питання Сибіру. *Орлик*, р. 3, ч. 3-4, 1948.
- Українська Головна Визвольна Рада. УГВР в світлі Великого Збору та інших документів з діяльності 1944-1951 рр.; збірка документів. В-ня Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1956. 353 стор. (Бібліотека українського підпільника, ч. 3).
- Закордонне Представництво. До всіх українців, що перебувають поза межами батьківщини; декларація Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради. *Українська Трибуна*, р. 4, 30. 5., 1948.
- Декларація у п'ятнадцяті роковини відбуття 1-го Збору Української Головної Визвольної Ради. *Сучасна Україна*, р. 9, ч. 15, 1959.
- Декларація у двадцяті роковини відбуття 1-го Збору Української Головної Визвольної Ради. *Свобода*, ч. 159-161, 1964.
- Українська Національна Рада. Виконний Орган. Про закордонну політику. *Час*, р. 5 ч. 19, 1949.
- Українська Повстанська Армія. Збірка документів за 1942-1950 рр. (—) В-ня Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1957. 446 стор. (Бібліотека українського підпільника, ч. 6).
- і Організація Українських Націоналістів. З листівки до росіян. *Осередок пропаганди і інформації при Проводі Організації Українських Націоналістів* р. 1, ч. 1., 1948, стор. 2-7.
- Якемчук, Роман О. Проти уряду, але за державу. *Українське слово* (Париж), ч. 597, 1953.
- American Friends of Anti-Bolshevik Bloc of Nations. Russian communist empire under Khrushchev; a statement on Russian communist imperialism and policy of liberation on the occasion of summit conference, 1960. New York, 1960. 10 p.
- Canadian League for Ukraine's Liberation. The policy of liberation; a memorandum presented to the Secre-

- tary of State for External Affairs of Canada on November 6th, 1957. Toronto, 1957. 12 p.
- Congress of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations. 3d, Munich, 1954. The road to freedom and the end of fear; a report of the 3d congress of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (A.B.N.) in Munich in March, 1954. Foreword by J. F. C. Fuller. Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1954. 54 p. (Foreign affairs information series, no. 26-28)
- Dobriansky, L. E. The making of a mission; negotiations between the Ukrainian Congress Committee and the American Committee for the Liberation of the Peoples of Russia. *Ukrainian quarterly*, v. 8, Autumn, 1952, p. 328-338.
- The policy of the Ukrainian Congress Committee of America; aims and achievements in the struggle against Soviet imperialism. *Ukrainian quarterly*, v. 7, Winter 1951, p. 52-64.
- Halich, Wasył. Ukraine: Russia's most violent headache. *Ukrainian quarterly*, v. 4, Autumn 1948, p. 356-364.
- Hryshko, Vasył. Experience with Russia. New York, Ukrainian Congress Committee of America, 1956. 180 p.
- Liwyckyj, Mykola. The fight for freedom of the nations incarcerated by Moscow and the policy of the free world. Munich, Ukrainian Information Bureau, 1957. 30 p.
- Lobodowski, Jozef. Przeciw upiorom przeszlosci. *Kultura* (Paryz), r. 6, nr. 2-3, 1952, str. 14-66.
- Manning, Clarence A. Total war and Ukraine; the necessity of understanding the position of the Ukraine in the event of another war. *Ukrainian quarterly*, v. 5, Autumn 1949, p. 324-330.
- Ukraine, the oppressed peoples, and the United Nations. *Ukrainian quarterly*, v. 4, Autumn 1948, p. 308-316.
- Reshetar, J. S. jr. The Ukrainian revolution, 1917-1920; a study in nationalism. Princeton, N. J., Princeton University Press, 1952. 363 p.
- Roucek, J. S. Geopolitics of Ukraine; its strategic importance as a gateway between Europe and Asia. *Ukrainian quarterly*, v. 7, Autumn 1951, p. 303-311.
- Skrzypek, Stanisław. The problem of Eastern Galicia. London, Polish Research Centre, 1948. 94 p.
- Ukraiński program państwowy na tle rzeczywistości. London, Nakł. Związku Ziemi Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej, 1948. 105 str.
- Smal-Stocki, Roman. Ukraine as the geopolitical basis of Russian imperialism; the Russian possession of the Ukraine

- and its influence in European politics. *Ukrainian quarterly*, v. 8, Spring 1952, p. 116-122.
- Stetzko, Yaroslav. An imperialist Russia or free national states; is a compromise of the enslaved peoples of U.S.S.R. with the concept of one and indivisible Russia possible? Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1953. 16 p. (Foreign affairs information series, no. 14)
- The principles of Ukrainian foreign policy; international situation and liberation struggle. London, Ukrainian Information Service, 1966?. 31 p.
- The Strength and weakness of red Russia; congress of delegates of independence movements within the U.S.S.R., held in Edinburgh, 12-14 June, 1950. Edinburgh, Scottish League for European Freedom, 1950. 141 p.
- Ukrains'ka Holovna Vyzvolna Rada. Aid memorial submitted by General Secretary for Foreign Affairs of the Supreme Ukrainian Liberation Council to the delegates on the Paris Conference in 1946. (n.p.) 13 p.
- The policy of liberation as a prerequisite for the preservation of the free world: aims, formulation and method of implementation, by the Supreme Ukrainian Liberation Council. (n. p.) 1953. 21 p.
- World Anti-Communist Congress for Freedom and Liberation (projected) . Preparatory conference for the World Anti-Communist Congress for Freedom and Liberation, Mexico City, March 20-25, 1958; political statement. Mexico City, 1958. 9 l. (mimeographed)
- First World Anti-Communist Congress for Freedom and Liberation: convocation. Mexico City, 1958. 14 l. (mimeographed)
- Wrąga, Ryszard. Jest tylko sprawa wolności . . . *Kultura* (Frankfurt), 9 listopada, 1947.
- List do przyjaciół Rosjan. *Wiadomości* (London), no. 9, 1948.

ІМЕННИЙ І ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Австрія, 21
Айрапетян, М. Е., 99, 100, 101, 109, 150
Альбанія, 130
Американський Комітет Визволення від Большевизму (АКВВ), 66
Андрієвський, Дмитро, 48, 53, 72
Антонов-Овсієнко, В., 17
Антибольшевицька Ліга Визволення Народів, 178
Антибольшевицький Б'юк Народів (АБН), 174-77, 194, 195
Аржак, Ніколай (псевд.), гл. Даньель, Ю. М.
Асамблея Поневолених Європейських Націй, 174, 190
Аспатуріян, В. В., 28, 29, 36, 43, 57
Афро-азійський „б'юк”, 148-53
Бабій, В. М., 21, 22
Бандера, Степан, 46-47
Бандугська конференція афро-азійських держав (1955), 153
Берестейські переговори (1918), 20
Бердяєв, Н., 183
Білінський, Ярослав, 63, 71
Білоруська ССР, 61-62, 67, 68
Бінгем, Дж. Б.: про російський колоніалізм, 202
Богущ, Е. Ю., 162
Болгарія, 130
Бравн, Невіл, 161
Будурович, Богдан, 8, 189
Вадімов, В. К., 34
Вайлі, А.: про суверенність УССР, 61
Вардис, С. В., 57, 113
Варшавський договір: конференція у Букарешті (1966), 98, 143
Велика Британія: зовнішня політика, 144-45
В'єтнам: комуністична агресія, 126
Вовчук, Іван, 80
Вольфе, Т. В., 93, 157
Врага, Ришард, 59, 182, 191, 219
Всеросійські установчі збори: вибори до, 18
Всеукраїнський з'їзд рад (1917), 16, 30
Галайчук, Богдан, 22, 48, 49, 50, 63, 68, 72, 176
Галперін, М. Г., 155
Гірш, А., 74
Голубничий, Всеволод, 48, 63
де Голь, Шарль, 63, 79
Горновий, Осип (псевд. Осипа Дякова): про ставлення до російського народу, 184
Гришко В. І, 48, 72
Грушевський, Михайло, 133
Гана, 152
Гомулка, Владислав, 188
Гудман, Е. Р., 29, 58, 99, 138-39

- Манеліс, Б. Л., 34, 35
 Маркус, В., 48
 Маршал, Ч. Б., 44
 МекІнніс, Е., 146
 Мекінтош, Дж. М., 120
 Мехіканська конференція
 протикомуністичних орга-
 нізацій світу (1958), 177
 Мєрошевські, Юліян, 58
 „Мирне співіснування”, 98-99
 Міжамериканська Конфедє-
 рація Оборони Континенту,
 175, 177
 Міхновський, Микола, 210
 Молдавська ССР, 61
 Молотов, В. М., 25
- НАТО, 121, 141-43, 146-47
 Національне питання в СССР,
 111-13
 „Непередіренство” США
 щодо російської імперії,
 134-35
 Ніксон, Річард М., 126
 Німеччина (Західня): зовні-
 шня політика, 143-44
 Норґедж, Ф. С., 145
 „Нуклеарний клуб”, 95
- Об'єднані Нації: і колонія-
 лізм, 200-203; і Україна,
 30-32, 39, 47, 50-54, 61-63, 66,
 68, 70, 196-203
 Олійник, Роман, 63, 70, 176,
 218, 219
 Організація Українських На-
 ціоналістів (ОУНС): і спра-
 ва УССР, 52
 Організація Українських На-
 ціоналістів (ОУНР): про
 УССР в ОН, 50; про Об'єд-
 нані Нації, 199; Закордонні
 Частини ОУН про пред-
 ставництво України в ОН,
 51
- Орлик, Пилип, 77, 170
 Осадчук, Богдан, 49, 54
- Пайпс, Річард, 23
 Паламарчук, Л. Х.: про між-
 народні зв'язки і представ-
 ництва УССР, 63
 Панейко, О., 68
 Паризький бльок, 174-75, 194
 Пеленський, Я. З., 134
 Петлюра, Симон, 68, 77
 Петров, Е. С., 183
 Північно-Атлантийський Обо-
 ронний Союз, гл. НАТО
 Позен, В., 93
 „Політика визволення”, 130-
 131
 Полтава. П. (псевд.), 44, 85,
 135, 163-64
 Польща, 129-30; і взаємини з
 Україною, 186-91; і вста-
 новлення комуністичного
 режиму, 65
 Попов, Н. П., 17
 „Пролетарський інтернаціо-
 налізм”, 98-101, 159
 Прометей (Прометєївська Лі-
 га Атлантийської Хартії),
 174, 178, 194
 Протикомуністична Ліга На-
 родів Азії, 175, 177
- Раковський, Х., 22, 24
 Раск, Дін, 120, 125, 129, 132
 Рассел, Р. Б., 63
 Рахманний, Роман (псевд.),
 гл. Олійник, Роман
 Решетар, І. С., 23
 Російська комуністична пар-
 тія (РКПб): і українська
 державність, 17, 19, 20, 23
 Російська СФСР: і війна з
 Україною, 16-18; і визна-
 ння української державно-
 сти, 19-20, 65

- Російсько-українські взаємини, 179-85
- Румунія, 21; відосередні про-тиросійські тенденції, 106-107
- Серф, Дж., 93, 117, 121, 127, 128
- Світличний, Іван, 115
- Симоненко, Василь, 115
- Синявський, А. Д., 115
- Скіталец, Е. П. (псевд.), гл. Петров, Е. П.
- Союз Гетьманців Державників, 80
- Соколовський, В. Д., 104
- Смит, Л.: резолюція в справі обміну дипломатичними представництвами між США і УРСР, 66
- Сольженіцин, Н., 115
- Соціалістичний Інтернаціонал: і українські соціалісти, 194
- Союз Советських Соціалістичних Республік: зовнішня політика, 97-102; і Китай, 108-111, 154-58; і Румунія, 106-108; національна політика, 111-113; духовна криза, 114-16; позиція Української ССР, 28-44
- Спеніер, Дж., 122, 137
- Сполучені Штати Америки: зовнішня політика, 119-39; і визнання Української ССР, 61-63; і українська визвольна боротьба, 132-35
- Сталін, Й. В., 23, 24, 25, 55, 107, 121, 123, 154, 155
- Стахів, В. П., 115
- Стецько, Ярослав, 176, 177
- Стівенсон, Адлей, 93, 126, 162; про російський колоніалізм, 202
- Стравс-Гюпе, Р., 104, 108, 139
- Сушецькі, В., 22
- Суходеев, В. В., 101, 109, 150
- Танг Тсу, 155
- Терц, Абрам (псевд.), гл. Синявський, А. Д.
- „Технологічна революція“, 94-96
- „Тиждень поневолених націй“, 131-32
- Туркменська ССР, 153; державний статус, 61
- Угорська революція (1956), 91, 108, 130, 131
- Узбекська ССР, 29, 153; державний статус, 61
- Українська еміграція: і незалежна українська зовнішня політика, 204-14
- Українська Головна Визвольна Рада (УГВР): і її Закордонне Представництво, 80; і справа визнання УРСР, 68; створення і організація, 78
- Українська Народна Республіка, 16, 19, 21, 45, 48, 53; визнання з боку Російської СФСР, 19-20, 65
- Українська Національна Рада, 77, 79, 175; міжпартійна нарада (1952), 66
- Українська Повстанча Армія (УПА), 68, 78, 174
- Українська Революційна Демократична Партія (УРДП): і справа визнання УРСР, 47, 49
- Українська Соціалістична Партія, 194
- Українська ССР: її зовнішня політика (1920-23 рр.), 21-22; на міжнародній арені після 1944 р., 25-26, 28-44; справа міжнародного визнання, 60-63, 67-72; створення, 15-21,

- членство у міжнародних організаціях, 193
- Українська Центральна Рада, 19-20, 134
- Український Комітет Об'єднаної Європи, 194
- Український Конгресовий Комітет Америки: і обмін дипломатичними представництвами між США і УС-СР, 67-68
- Українсько-польські взаємини, 88, 186-91
- Українсько-російські взаємини, 88, 179-85
- Уманський, Я. Н., 42
- Фарбстайн, Л.: резолюція в справі обміну дипломатичними представниками між США і УССР, 66
- Федотов, Г. П., 183, 216-17
- Франція: зовнішня політика, 141-42
- Французький Національний Комітет Визволення, 79
- Фулбрайт, В., 124
- Хмельницький, Богдан, 170
- Хрущов, Н. С., 122, 123, 156; про статус советських республік, 62
- Чавшеску, Н., 106, 168
- Чістяков, О. І., 23
- Чуковська, Лідія, 115
- Чупринка, Тарас (псевд.), гл. Шухевич, Роман
- Шанковський, Лев, 80
- Шапіро, Д., 74
- Шварц, Г., 104
- Шелест, П. Ю., 115
- Шолохов, М. А., 115
- Шухевич, Роман, 78
- Югославія: і взаємини з СС-СР, 107-108, 129
- Японія, 173

RÉSUMÉ

This book deals in considerable detail with those aspects of contemporary politics which have a bearing on Ukraine's struggle with Soviet Russian colonialism. It represents perhaps the first attempt to place the Ukrainian problem in a wider international perspective. In it, the author raises and answers a number of questions which have been largely disregarded by the Western students of the Soviet system. Why has Ukraine, the second-largest republic of the Soviet Union, been ignored at a time when developments there are more significant than those in the smaller satellite states? Why has Ukraine been viewed by the West in exactly that light which Moscow chooses to project on her? In whose interest is it to continue treating Ukraine as an integral and inseparable part of Russia when, even in its present situation, the Ukrainian SSR has all the trappings and legal prerequisites of statehood? Why is the rift, which exists between the Ukrainian people and Russia, not taken advantage of by the West? These and other questions form the framework for an astute analysis of the legal, political and even psychological aspects of Ukrainian nationhood.

In developing his main argument, the author discusses those political and economic processes which brought independence to so many Afro-Asian states. The colonialism of yesterday, which is whittled away by inexorable historical developments, exists now only in the Soviet Union, but even there its breakdown appears to be imminent.

The author makes his examination infinitely more realistic emphasizing the vital role played by the Ukrainians abroad in the struggle for Ukraine's independence. It is difficult, of course, to speak of the external policy of a state

which, in many respects, does not even exist as an independent agent in international relations. Yet, when one adds the limited freedom of action enjoyed by Ukraine to its legally recognized position as founding member of the United Nations and other international bodies, one can not only realistically discuss her aspirations for independence but also anticipate their realization in the near future.